

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Економіко-правовий факультет

МАТЕРІАЛИ

75-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

25 – 27 листопада 2020 року

м. Одеса

Одеса
«Фенікс»
2020

УДК 378.4(477.74):340(063)

С341

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 3 від 21 жовтня 2020 року)

Відповідальний редактор:

Смітюх А. В. – доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного та господарського права.

Редакційна колегія:

Андрейченко А. В. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та інновацій; **Борисова Л. Є.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування; **Добровольська Н. В.** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права; **Донченко О. І.** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права; **Кіріліна М. А.** – старший викладач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування; **Кусик Н. Л.** – кандидат економічних наук, завідувачка кафедри обліку і оподаткування; **Нарожна О. В.** – старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики; **Святошнюк А. Л.** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін; **Скороход І. П.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва; **Степанова Т. В.** – доктор юридичних наук, завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя.

С341 **Матеріали 75-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 25–27 листоп. 2020, Одеса / відп. ред. А. В. Смітюх; ред. кол.: Н. Л. Кусик, А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. – Одеса : Фенікс, 2020. – 226 с.**

ISBN 978-966-928-602-4

Збірник містить матеріали 75-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, що відбулася 25–27 листопада 2020 р.

Видання призначено для наукових працівників і викладачів, практикуючих юристів, бухгалтерів і економістів, аспірантів і студентів спеціальностей юридичного та економічного напрямів.

УДК 378.4(477.74):340(063)

ISBN 978-966-928-602-4

© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2020

РОЗДІЛ 1

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

П. П. Білик

к.ю.н., доц.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ В ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Останніми роками, як і протягом тривалого часу до цього, ефективність та результативність здійснюваних з боку апарату державного управління заходів щодо забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини в суспільних відносинах, на жаль, не є такими, яких бажає суспільство. Це, серед іншого, пов'язано з низькою якістю тих адміністративних актів (управлінських рішень), які приймаються щоденно працівниками апарату державного управління (публічного адміністрування). Поглиблює невідповідність рівня ефективності та результативності управлінських рішень вимогам суспільства та стану врегульованості суспільних відносин надане законодавством право посадовим особам апарату державного управління (публічних адміністрацій) діяти на виконання покладених на них функцій за так званим «адміністративним розсудом». Встановлення засад правового регулювання тих меж, де закінчується можливість публічного адміністратора чинити управлінський вплив на власний розсуд повинно бути предметом глибоких наукових досліджень.

Для того щоб вже спочатку уникнути термінологічної плутанини, варто з'ясувати, що під час дослідження категорії «державне управління» та «публічне адміністрування» вживаються, як синонімічні.

Управління – поняття складне й багатогранне, воно залежить від специфіки об'єкта [1, с. 8] Термін «управління» означає діяльність із керівництва ким-небудь або чимось. Загалом «управління» – це цілеспрямований вплив на складну систему. Управління прийнято розуміти у вузькому та широкому сенсі [2, с. 10]. Так, у широкому розумінні воно являє собою особливий вид діяльності, який здатний перетворити неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу. Здійснити це можна лише через процес планування, організації, мотивації та контролю спільних дій [3, с. 197]. У вузькому розумінні управління – це діяльність, яка спрямовує та регулює суспільні відносини за допомогою спеціального органу [1, с. 8]. За

допомогою управління узгоджуються, координуються і кооперуються індивідуальні зусилля, вирішуються завдання і досягаються загальні цілі [2, с. 10].

Дослідивши погляди В. Б. Авер'янова, Б. П. Курашвілі, А. О. Дегтяря, В. Б. Дзюндзюка, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. Ф. Опришка, С. В. Ківалова, Ю. О. Оболенського, Н. П. Матюхіної, Г. П. Ситника, В. М. Мартиненка, О. І. Миколенко, Ю. О. Куца та ін., можна встановити, що державне управління – це вольовий, цілеспрямований, регулюючий, заснований на законі, владний вплив держави в особі її органів та посадових осіб, а часом і органів місцевого самоврядування, на суспільство та суспільні процеси з метою приведення їх у бажаний для держави, суспільства і кожної людини впорядкований стан. Такий стан суспільних відносин передбачає встановлення певного порядку, за якого кожний учасник суспільних відносин отримує гарантовану державою можливість брати участь в суспільних відносинах не завдаючи і не створюючи загрозу завдання шкоди іншим та з боку інших учасників правовідносин, а виконання юридичних обов'язків завдяки державному управлінню буде найбезперешкоднішим.

Коли ж йдеться про публічне адміністрування, то маємо на увазі більш демократичний за формами та методами владний вплив на суспільство та суспільні відносини з метою їх впорядкування, де управлінські (адміністративні) послуги стають провідною категорією, на надання яких зорієнтована переважно діяльність публічних адміністрацій.

І в першому, і в другому випадках провідним терміном, через який виявляється сутність досліджуваних категорій, є «вплив». Тобто державне управління (публічне адміністрування) є певним чином процесом впорядкування суспільних відносин.

Цей процес характеризується через розуміння категорії «управлінська діяльність». Управлінська діяльність є явищем прикладного характеру, вона покликана обслуговувати реалізацію цілей та функцій основної діяльності шляхом забезпечення підготовки і втілення в життя управлінських рішень і дій. В процесі управлінської діяльності відбувається оцінка управлінської ситуації, визначається управлінська мета, виявляються проблеми, що потребують вирішення, плануються дії щодо їх вирішення, готується та приймається відповідне управлінське рішення, організовується виконання прийнятих рішень, здійснюється контроль за виконанням прийнятих рішень.

Ця дефініція повністю підпадає під розуміння адміністративної процедури як врегульованої адміністративно-процедурними нормами послідовності дій суб'єктів нормотворчої і правозастосовної діяльності, структурованих відповідними процедурними відносинами, щодо прийняття нормативно-правових актів управління та вирішення адміністративних справ [4,

с. 29]. Оскільки законодавчо не можливо заздалегідь визначити ті управлінські проблеми, що можуть виникнути в практиці діяльності апарату державного управління, і тим більше, неможливо заздалегідь передбачити можливі обов'язкові варіанти вирішення проблем в державному управлінні, то в практиці діяльності публічних адміністрацій широко застосовується адміністративний розсуд або ж дискреційні повноваження. Дискреційні повноваження – це сукупність прав та обов'язків осіб, уповноважених на виконання функцій та завдань держави, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом [5, с. 182].

Характерною властивістю розсуду є свобода вибору та гнучкість під час прийняття рішень, що відбувається через оцінювання фактичних обставин справи та врахування загальних і публічних інтересів. Ця гнучкість полягає в застосуванні можливих форм та методів управління в їх комбінаторному поєднанні для досягнення найвищого результату управлінської праці. Адміністративний розсуд обумовлюється дотриманням основоположних засад демократичного характеру, а саме принципів законності, справедливості, доцільності, розумності та обґрунтованості. Тож, не заперечуючи необхідність існування в законодавстві широких можливостей для публічних адміністраторів діяти на власний розсуд, варто звернути увагу, що нормативно-правові акти установчого характеру, які визначають функції та компетенцію певних посадових осіб в апараті державного управління, повинні містити один (або декілька в поєднанні) варіант застосування дискреційних повноважень. Цей аспект є предметом іншого дослідження.

Список використаної літератури

1. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом / Десятов Т. М., Коберник О. М., Тевлін Б. Л., Чепурна Н. М. Харків : «Основа», 2004. 240 с.
2. Пилипишин В. П. Поняття та основні риси державного управління. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 10–14.
3. Основи економічної теорії : підручник у 2-х кн. Київ : Либідь, 1998. 272 с.
4. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : автореф. дис ... док. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 40 с.
5. Резанов С. А. Класифікація адміністративного розсуду: поняття та його види. *Митна справа*. 2015. № 5(2). С. 181–184.

Н. В. Ільєва

к.ю.н., доц.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ТА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Проблеми здійснення контролю завжди були і є предметом досліджень фахівців з адміністративного права. Дослідженням поняття, видів і методів соціального контролю та його різновиду – державного контролю займались українські науковці, що формують сучасну науку адміністративного права: В. Б. Авер'янов, В. М. Гаращук та ін. Питання недержавного та громадського контролю становили предмет досліджень таких вчених: С. В. Шестак, О. М. Музичук та ін.

Контроль за нотаріальною діяльністю можна поділити на державний та громадський. На державну природу контролю вказує його здійснення, по-перше, в інтересах держави, по-друге, державними органами, по-третє, у визначеній законом формі. Тому від державного контролю необхідно відрізнити громадський контроль. Останній здійснює Нотаріальна палата України у межах, передбачених її Статутом та відповідно до Закону України «Про нотаріат».

До повноважень Нотаріальної палати України належать: представлення інтересів нотаріальних палат та нотаріусів у державних та інших установах; забезпечення захисту соціальних та професійних прав нотаріусів; участь у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних з нотаріальною діяльністю; забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; контроль за дотриманням нотаріусами правил професійної етики та інші повноваження [1, ст. 16].

Згідно із ст. 12 Закону України «Про нотаріат» анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути прийняте «за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики» [1, ст. 12].

Чинний Закон України «Про нотаріат» передбачає два основні види державного контролю: адміністративний (ст.ст. 18, 33) та судовий (ст. 50). Вони відрізняються між собою не тільки за складом контролюючих суб'єктів, а й за змістом. Якщо контроль за організаційними аспектами нотаріальної діяльності вчинюють територіальні органи Міністерства юстиції України, то контроль за законністю вчинення нотаріальних дій може здійснювати тільки суд як єдиний орган державної влади, рішення якого може містити висновок про незаконність того чи іншого нотаріального акту.

Зважаючи на суб'єктів нотаріальної діяльності, щодо яких здійснюється державний контроль, останній можна розподілити на: 1) державний контроль щодо державних нотаріальних контор; 2) державний контроль стосовно приватних нотаріусів; 3) щодо посадових осіб, які наділені нотаріальними повноваженнями; 4) державний контроль щодо державних нотаріальних архівів; 5) державний контроль щодо осіб, які виявили бажання займатися нотаріальною діяльністю.

Закон України «Про нотаріат» не містить визначення контролю, але окреслює предмет контрольної діяльності, а саме: 1) за організацією нотаріату; 2) за нотаріальною діяльністю в Україні тобто виконання ними правил нотаріального діловодства; 3) визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; 4) встановленні розмірів плати за надання додаткових інформаційно-технічних послуг та порядку її справляння.

Викладене підтверджує тезу про те, що «характеристика сутності контролю здійснюється залежно від певної сфери контрольного впливу. Сутність та призначення державного контролю розкриваються у: спостереженні за окремими аспектами діяльності відповідного підконтрольного об'єкта; отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан законності та дисципліни у ньому; виявленні фактів порушення правових норм і стандартів, встановленні причин та умов, що їм сприяли; вжитті адекватних стану об'єкта заходів щодо його корекції; мета – підвищення загальної соціальної ефективності діяльності підконтрольного об'єкта» [2, с. 153–154].

«Наведені положення характеризують контроль як «багатогранне і багатопланове соціальне явище, дозволяють визначити контроль як діяльність уповноважених суб'єктів, що полягає у визначенні результатів впливу суб'єкта управління на об'єкт задля визначення його відповідності тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування з метою підвищення загальної соціальної ефективності системи» [3].

Детальний аналіз державного контролю за нотаріальною діяльністю можливий та ефективний лише за умови визначення його елементарних складових, якими, у тому числі, постають напрями, у яких такий контроль здійснюється. З метою комплексної характеристики державного контролю за нотаріальною діяльністю, доцільним вбачається виходити з положень Конституції України та Закону України «Про нотаріат» у яких держава здійснює контроль за організацією нотаріальної діяльності та безпосередньо нотаріальними діями.

Отже, «контроль за нотаріальною діяльністю, складається з низки процедур, які у певному поєднанні складають окремі структурні елементи контрольного провадження, кожний із яких має свою власну мету. До таких (у

порядку зменшення ступеня узагальненості та підвищення рівня конкретизації) відносять процесуальні стадії, етапи та окремі процесуальні дії» [3, с. 100].

Засади і процедури єдиного контрольного провадження, суб'єктом якого постають органи юстиції, доцільно закріпити у Законі України «Про нотаріат» окремою структурною складовою – Розділом V «Державний контроль організації нотаріальної діяльності». У ній слід визначити стадії та етапи контрольного провадження, повноваження органів юстиції, процедурні акти, якими фіксуються початок і закінчення певної стадії контрольного провадження.

Список використаної літератури

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
2. Державне управління : навчальний посібник / за заг. ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
3. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.

Е. А. Крістева

асп.

науковий керівник: к.ю.н, доц. Н. В. Ільєва

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ

Розуміння інституту юридичної відповідальності нотаріусів за традицією дискутується, як і саме поняття відповідальності. Для того щоб визначитись із цією дефініцією, необхідно розкрити поняття відповідальності взагалі, розглянувши сучасні погляди й концепції науковців.

С. С. Алексєєв вважає, що: «юридична відповідальність – це обов'язок особи перетерплювати заходи державного впливу (санкції) за вчинене правопорушення» [1, с. 102]. І. С. Канзафарова вказує на те, що: «Відповідальність є теж правовідношенням, у якому є свої складові елементи – суб'єкти, об'єкт та зміст правовідношення» [2, с. 453].

На думку Н. В. Ільєвої «питання юридичної відповідальності завжди є вагомим та актуальним для всіх посадових осіб, суб'єктів всіх абсолютно професій. Нотаріат не є винятком. За допущенні у своїй професійній діяльності порушення нотаріуси залежно від характеру порушень притягуються до багатьох видів відповідальності. За невиконання чи неналежне виконання повноважень органи нотаріату і посадові особи несуть юридичну відповідальність» [3, с. 155].

Конституція України, як Основний Закон держави, закріплює основи інституту нотаріальної таємниці. Зокрема, ч. 2 ст. 32 передбачено, що «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про дану особу без її згоди не може допускатися, крім випадків, що визначені законом, і тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [4, ст. 32].

Стаття 5 Закону України «Про нотаріат» зобов'язує нотаріуса «зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій. Особа, яка вперше починає займатися нотаріальною діяльністю, урочисто приймає присягу, зобов'язуючись дотримуватись закону та зберігати професійну таємницю». Розголошення нотаріальної таємниці може розцінюватись як грубе порушення Закону України, що за ст. 12 Закону України «Про нотаріат» «призводить до анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю» [5, ст. 5; 12].

Згідно Закону України «Про нотаріат» «школа, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі, державного – в порядку регресу» [5, ст. 27]. «Для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності. Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку» [5, ст. 28].

Разом з тим, «нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії; подала недійсні та/або підроблені документи; не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа» [5, ст. 27].

«Відповідальність за розголошення нотаріальної таємниці несуть усі особи, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці» [5, ст. 8]. За недодержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій відповідальність нотаріусів чітко визначена ст. 12 Закону України «Про нотаріат», пунктом «ж», де встановлюється, що порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 2 ст. 3, ч. 1 ст. 8 та ст. 9 Закону України «Про нотаріат», є підставою для анулювання Міністерством юстиції України свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю. Згідно Правил професійної етики нотаріусів України від 04.10.2013 «розголошення відомостей, що становлять

нотаріальну таємницю, заборонено за будь-яких обставин, крім випадків, встановлених Законом України «Про нотаріат» [6].

Проте Закон України «Про нотаріат» проблему відповідальності осіб, яким стала відома нотаріальна таємниця, у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, врегульовує нечітко. Відповідальність за розголошення нотаріальної таємниці цими особами є досить неясною, тому що має відсилочну норму. Так, винні в порушенні нотаріальної таємниці особи несуть відповідальність у встановленому законом порядку. Разом із цим, у даний момент відсутній закон, який би чітко вирішив питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці осіб, яким стала відома нотаріальна таємниця.

Аналіз судової практики показує, що найчастіше правочини визнаються недійсними з підстав здійснення одночасно декількох порушень, серед яких є і порушення нотаріальної таємниці. При цьому підставою недійсності правочину є не безпосередньо порушення нотаріальної таємниці, а перше з порушень – основне, наприклад, недотримання вимог щодо форми правочину тощо.

Отже, обов'язок зберігати нотаріальну таємницю є одним із головних принципів нотаріальної діяльності, тому що перешкоджає можливості настання несприятливих наслідків у разі її розголошення. Враховуючи це, важливим є законодавче врегулювання та заповнення недоробок у питанні охорони таємниці вчинення нотаріальних дій.

Список використаної літератури

1. Алексеев С. С. Проблемы теории права: Основные вопросы общей теории социалистического права. Курс лекций в 2-х томах. Том 1. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. 396 с.
2. Кантафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 453 с.
3. Ільєва Н. В. Щодо визначення правового статусу нотаріату в Україні. *Форум права*. 2010. № 3. С. 152–156.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
6. Правила професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. Ст. 3070.

В. В. Нижникова

к.ю.н., доц.

ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Проблеми, які стосуються порушення митних правил та контрабанди в Україні, набули значної актуальності і боротьба з цими негативними явищами є одним із першочергових завдань держави у справі захисту її економічних інтересів.

Актуальність дослідження даної проблематики полягає в наступному: порушення митних правил та контрабанда тісно пов'язані з фінансово-кредитною системою держави, зовнішньоекономічною діяльністю, паливно-енергетичною сферою, сферою оподаткування та легального підприємництва, приватизації, інвестицій тощо. Значна частина експортно-імпортних товаропотоків в Україні здійснюється з порушенням митних правил або ж має контрабандне походження, що негативно впливає на стан розвитку вітчизняної економіки, дестабілізує внутрішній ринок та є основою для вчинення корупційних дій в державних та місцевих органах влади.

Зазвичай, митні служби кожної країни спроможні самостійно виконувати поставлені перед ними завдання, оскільки мають для цього нормативно визначені повноваження та ефективну організаційну структуру, а у своєму розпорядженні – достатні ресурси (технічні, інформаційні, кадрові).

Проте, є ряд завдань, для виконання яких власних зусиль, навіть у поєднанні із іншими національними органами та спецслужбами, замало. До таких проблемних напрямків діяльності митних органів, який потребує взаємодії з митними та іншими органами іноземних держав, відносять боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил [1, с. 25].

Питання відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон сьогодні врегульовано Митним та Кримінальним кодексами України. За переміщення товарів поза митним контролем ст. 482 МК України передбачає відповідальність у вигляді штрафу в розмірі 100% вартості з їх конфіскацією. Так само, за переміщення товарів з приховуванням від митного контролю ст. 483 МК України передбачає накладення штрафу в розмірі 100% вартості безпосередніх предметів порушення митних правил з їх конфіскацією, а також конфіскацію товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками). При повторності таких порушень розмір штрафу подвоюється і становить 200% вартості товарів. Кримінальним кодексом України (ст.ст. 201, 201-1, 305) встановлена відповідальність за переміщення через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів і речовин, що вилучені та/або обмежені в легальному обігу [2].

Незважаючи на вимогу Угоди про асоціацію щодо гармонізації акцизних ставок на тютюнові вироби та алкогольні напої, дотепер існують суттєві розбіжності у вартості підакцизних товарів в Україні та країнах ЄС, що створює передумови для спроб незаконного переміщення тютюнових виробів та алкогольних напоїв через кордон.

За дев'ять місяців поточного року працівники Митниці виявили і припинили 10,9 тис. порушень митних прав. Загальна вартість предметів правопорушень становить близько 1,9 млрд. грн., що на 66 млн. грн. більше, порівняно з аналогічним періодом 2019 р.

Серед найрезонансніших випадків:

– спроба ввезення 112 кг кокаїну в порту «Південний», вартість на чорному ринку наркотику складає майже 500 млн. грн. (вересень 2020 р., Одеська митниця);

– спроба ввезення на пункті пропуску «Ужгород» мобільних телефонів, планшетів та інших пристроїв на загальну суму понад 93 млн. грн. (червень 2020 р., Закарпатська митниця);

– спроба ввезення в Одеському порту 750 тис. пачок цигарок без акцизних марок на 12 млн. грн. (червень 2020 р., Одеська митниця).

Митницями розглянуто 3 000 справ про порушення митних правил, накладено штрафів на суму 122 млн. грн.

На розгляд до суду передано 8,5 тис. справ про порушення митних правил на суму майже 1,8 млрд. гривень. Кількість переданих справ, порівняно з аналогічним періодом 2019 р., збільшилась на 63%.

За результатами розгляду справ судами накладено стягнень (конфіскація товарів та штрафи) на суму 610 млн. грн. [3].

Аналіз світової практики дозволяє констатувати, що хоча і не у всіх країнах передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду товарів, переважна більшість країн – членів ЄС відносить такі дії до небезпечних злочинів та передбачає у якості покарання не лише суттєві штрафи, а й великі терміни ув'язнення. До прикладу, в Ірландії контрабандисту загрожує від 12 місяців до 5 років, у Великій Британії – до 7 років тюремного ув'язнення. Як правило, покарання співвідноситься із обсягами (або вартістю) незаконно переміщуваних товарів.

Законодавство країн, з якими межує Україна, поділяє порушення встановленого порядку переміщення товарів (предметів) через митний кордон на адміністративні та кримінальні. Вказане цілком узгоджується із нормами пунктів 20 та 21 Спеціального додатку Н розділу 1 Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, якими передбачено, що у випадку виявлення під час митного оформлення митного правопорушення, що вважається незначним, повинна бути надана можливість адміністративного

врегулювання цього правопорушення митним органом, що його виявив, а у випадку здійснення пасажиром митного правопорушення, що вважається не значним, – повинна бути надана можливість негайного адміністративного врегулювання цього правопорушення митним органом, що його виявив [4].

Цілком логічно, що у випадках виявлення правопорушення, яке не може вважатись незначним, адміністративне врегулювання такої ситуації не може застосовуватись, а особа підлягає кримінальній відповідальності. Так, кримінальним кодексом Словацької Республіки незаконне переміщення через кордон тютюну та тютюнових виробів, алкоголю, інших товарів, що обкладаються акцизним збором, предметів інтелектуальної власності, наркотичних і психотропних речовин, необробленого бурштину вважається злочином. А настає кримінальна відповідальність за умови завдання шкоди (у тому числі правам та інтересам, що має місце при уникненні платежів) на суму понад 266 євро.

Законодавство Румунії передбачає кримінальну відповідальність за контрабанду у вигляді позбавлення волі та деяких прав: за переміщення товарів поза встановленою митною зоною від 2 до 7 років; за пред'явлення митниці документів які містять неправдиві дані від 1 до 7 років; за пред'явлення митниці фальсифікованих документів від 3 до 10 років; а у випадку вчинення вказаних вище порушень групою осіб строк позбавлення волі може становити від 5 до 15 років. Контрабандою тут рахується незаконне переміщення товарів, фактурна вартість яких перевищує 4470 євро, а підакцизних товарів – більша ніж 8940 євро [5, с. 36].

Як бачимо, у країнах Євросоюзу запроваджено досить жорстке кримінальне покарання за незаконне переміщення предметів через кордон, ухилення від сплати митних платежів або нелегальні оборудки із підакцизними товарами.

Вітчизняні методи боротьби з такою протиправною поведінкою в порівнянні з європейськими видаються менш результативними і занадто ліберальними, не здатними ні запобігти, ні припинити такі форми злочинної діяльності.

Адміністративні стягнення у вигляді штрафів та конфіскації предметів правопорушень не досягають бажаного результату. Відсоток реально сплачених штрафів складає мізерну суму від прийнятих рішень, а вартість конфіскованих товарів може складати лише третину ймовірного прибутку від такої операції.

Відтак, законодавство України потребує більш ефективних та дієвих методів протидії незаконному переміщенню предметів, і у першу чергу підакцизних товарів, через митний кордон.

Список використаної літератури

1. Кривонос М. А. Організація взаємодії митних органів щодо надання взаємної адміністративної допомоги з питань порушень митного законодавства. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. 2012. № 1. С. 25–29.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Результати боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-9-misiatsiv-2020-r-pratsivniki-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-19-mlrd-grn-201> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінній редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур : Закон України від 05.10.2006 № 227-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/227-16> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Дорофєєва Л. М. Порівняльний аналіз заходів протидії контрабанді, що здійснюються митними органами Угорщини, Румунії, Словаччини та України. *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали регіонального круглого столу* (м. Київ, 24 березня 2017 р.). Київ : Нац. академія прокуратури України, 2017. С. 36–39.

А. В. Смітюх

д.ю.н., проф.

ЩОДО ОБМАНУ ЯК ЛЕГАЛЬНОГО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОСВІТУ

Ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» визначає такі види порушень академічної доброчесності як академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, і, нарешті – вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [1, ст. 42]; при цьому визначення поняття обману, як виду порушень академічної доброчесності, у свою чергу, формулюється у зазначеній нормі наступним чином: «надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування» [1, ст. 42].

Отже, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування постають як самостійні, поряд з обманом, елементи класифікації порушень академічної доброчесності, і, водночас, як різновиди обману, тобто, якщо описати цю ситуацію у термінології логіки, вони з'являються у цій класифікації двічі – як члени поділу вихідного, родового поняття «порушення академічної доброчесності» на види порушень і як члени поділу одного з видів порушень – обману.

Можна бачити, що у даному випадку має місце порушення 3 и 4 правил поділу понять: члени поділу не виключають одне одного, їх обсяги виявляються такими, що мають спільні елементи (порушення 3 правила поділу); перехід від родового поняття здійснюється до видових понять різних рівнів, тобто поділ не є послідовним (порушення 4 правила поділу) [2, с. 241].

Видається, що легальна класифікація порушень академічної доброчесності не може ефективно застосовуватися за наявності таких вад. З іншого боку, термін «обман» згадується у законодавстві про освіту лише у наведеному вище визначенні; увагу законодавця зосереджено безпосередньо на тих видах порушень академічної доброчесності, які входять до обсягу поняття «обман», у першу чергу – на академічному плагіаті.

Слід зауважити, що будь-яке порушення академічної доброчесності, у т.ч. ті його види, які не віднесені відповідно до чинного законодавства до обсягу легального поняття «обман» (зокрема – необ'єктивне оцінювання) також відповідають загальному розумінню, відповідно до якого обман це «неправдиві слова, вчинки, дії і т.ін. ... невідповідність істині; те, чого немає насправді; брехня» [3, с. 533], у т.ч. і через те, що всі ці дії руйнують «довіру до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [1, ст. 42], забезпечення якої відповідно до ч. 1 ст. 42 Закону України «Про освіту» і складає мету сукупності «етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності» [1, ст. 42], що іменується академічною доброчесністю.

Отже, якщо академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування є, і, ширше, всі інші види порушень академічної доброчесності можуть розумітися як види обману, якщо обман лише згадується у законодавстві – у легальному визначенні, то чи є сенс взагалі закріплювати такий вид правопорушень?

Видається, що поняття «обман» доцільно замінити на поняття «інший академічний обман»: таке поняття охоплювало би випадки надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу, відмінні від інших порушень академічної доброчесності (у т.ч. академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації,

фальсифікації, списування) і виправило би вади легальної класифікації видів порушень академічної доброчесності. Цей вид порушень академічної доброчесності охоплював би, серед іншого, надання недостовірних даних при атестації науково-педагогічного персоналу та акредитації освітніх програм (зокрема відомості про стажування, стаж роботи, отримані відзнаки, публікації) та інші подібні порушення.

Таким чином, враховуючи викладене вище, абз. 7 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» доцільно викласти у наступній редакції: «інший академічний обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу, що не підпадає під ознаки порушень академічної доброчесності, передбачених цим Законом (у т. ч. академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації, списування)».

Список використаної літератури

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Ивлев Ю. В. Логика : Учебник. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 304 с.
3. Обман. Словник української мови. В 11 т. АН УРСР. Ін-т мовознавства. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5. С. 533.

Розділ 2

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Б. С. Бачур

к.ю.н., доц.

ФОРМАЛІЗМ У ПРАВІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Сьогодні будь-яке наукове дослідження, незалежно від того, чому воно конкретно присвячено, починається зі словосполучення «в сучасних умовах», що в загальному плані абсолютно правильно, оскільки багато правильних і, можливо, століттями незмінних понять набувають зовсім інший сенс, і як надалі виявляється, єдино можливий для розуміння того чи іншого явища.

Зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, безумовно, торкнулися й питань праворозуміння, тим паче, що в історичній ретроспективі до них завжди відносились як до питань «вічних і незмінно дискусійних».

До одних з таких можна віднести й досить проблемне питання про формалізм у праві, оскільки від відповіді на нього багато в чому залежить практична реалізація правових норм.

У той же час не можна забувати і про найголовніше, що вже сьогодні їх реалізація залежить від того, наскільки вірно вони будуть зрозумілі новим поколінням правознавців, і чи будуть взагалі використовуватись ними в звичному тлумаченні, або наповнюватись новим змістом, на що звертає увагу й Ю. М. Оборотов, відзначаючи, що аксіосфера права – «це означає рух в напрямі до все більшої ситуативності правової сфери наповнення її особистим змістом і широким спектром використання правових цінностей з регулятивною метою» [1, с. 7].

Будь-яке наукове поняття певним чином пов'язано зі словом, найважливішими характеристиками якого є значення та сенс, яке в свою чергу пов'язане з його об'ємом і змістом, в цьому плані застосування терміна «формалізм» у науці, побуті, мистецтві буде зовсім різним, та важливо мати на увазі що при застосуванні його в праві, йому іноді надається деяке побутове сенсове значення, що змінює його зміст.

Виходячи з визначення формалізма в праві, котре виражається в схильності й прагненні при застосуванні права до життя віддавати перевагу букві закону перед його дійсним сенсом [2], можна припустити, що покоління мілленіалов, що характеризується своїм вкрай однозначним ставленням до цифрових технологій, в даному випадку навряд чи буде слідувати букві закону, а скоріш за все буде орієнтуватися на можливість застосування швидких ситуаційних рішень.

Саме тому виникає реальна необхідність дослідження генези формалізму в праві, тим паче, що більшість формальних вимог до правозастосування не в силах змінити й цифрова технологія, як, наприклад, формалізм стародавнього права й процесу, де без нього неможливо було укладення юридичних угод, без заздалегідь визначених формальностей і вживання точно встановлених символів і слів, і це правило не тільки залишається незмінним, але й цілком може бути вдосконалено за допомогою цифрових технологій, оскільки тут як і в давньоримському праві невірне вживання будь-якого слова чи символа робить усю процедуру мізерною та приводить до втрати права.

В той самий час, різко критичне ставлення до формалізму в праві цілком виправдано, так як в радянські і пострадянські періоди були створені всі умови для розвитку бюрократичної держави, існування котрої було неможливо без формально раціонального права та найбільш яскраво характеризував це М. І. Байтін, акцентуючи увагу на тому, що право визначалося як система загальнообов'язкових, і що дуже важливо, формально-визначених норм які висловлювали державну волю, видавалися і санкціонувалися державою і охоронялися від порушень можливістю державного примусу [3].

Роз'яснюючи окремі питання історії і догми римського права Р. Ієрінг закликав створювати доцільні юридичні норми, а не абстрактні, оскільки саме життя диктує необхідність в тій чи іншій нормі, і тільки в цьому випадку вона буде працювати.

В зв'язку з цим слід підкреслити що питання догми права, догматичного формалізму вимагає в силу своєї складності особливого дослідження.

Сьогодні ж в плані тлумачення терміна «формалізм» і його ролі в праві необхідно донести новому поколінню правознавців, що в світі немає тільки білого або тільки чорного, що будь-який розвиток це вдосконалення старого, і щоб зрозуміти наскільки це «старе» необхідно в майбутньому його необхідно вивчати.

Говорячи про новий тип правового мислення, заснованого на новій правовій реальності, необхідно зрозуміти що на порожньому місці не можна створити зовсім іншу систему загальних норм, які б гарантовано правильно визначали долю тих чи інших правових рішень.

Протягом століть, по суті, тільки логічно формальна раціональність давала можливість для існування в праві системи абстрактних понять.

Ідучи технологічно в систему символів і знаків, ми ніколи не перестаємо створювати і розвивати систему смислових висловлювань, і навіть один з найновіших напрямків філософії права – нарративна юриспруденція, не може обійтися без базових формальних понять в праві, оскільки саме на них і ґрунтується комунікативна теорія права.

Знаючи історію права, маючи можливість її переосмислити з використанням нових технологій, цілком можливо спрощення багатьох понять, що значною мірою пов'язано з розвитком системи правового знання, головне, щоб така система не викликала когнітивного дисонансу, а отже, в будь-якому випадку, вона буде ґрунтуватися на формальних поняттях.

Список використаної літератури

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія. В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, Ю. М. Оборотов та ін. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
2. Формалізм в праві. URL: http://dic.academic.ru>brokgauz_efron (дата звернення: 01.11.2020).
3. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов : СГАП, 2001. 416 с.

І. В. Борщевський

к.ю.н., доц.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЯК МЕТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки доцільність у праві можна розглядати і з точки зору вибору альтернативних законодавчих рішень, і визначенню способів і меж правового регулювання, і як умову правозастосування. Проблема полягає також у визначенні меж категорії «доцільність» в системі принципів застосування норм права при регулюванні суспільних відносин, адже доцільність права повинна нести позитивний вплив на ці процеси, тому що доцільність полягає в здатності права забезпечити вирішення завдань, що впливають саме з потреб суспільного розвитку.

Розкриттю проблеми природи принципу доцільності були присвячені роботи С. Алексєєва, Д. Бочарова, А. Василенко, Н. Глинської, М. Кузьміна, Р. Лівшиць, П. Недбайло, С. Погребняк, М. Цвіка та ін.

Термін «доцільність» у словниках позначається як відповідність явища або процесу певному стану, як те, що відповідає свідомо поставленим цілям.

Д. Бочаров зазначає, що вимога доцільності пояснює загальну спрямованість і мету правозастосування, тому поняття доцільності правозастосовної діяльності передбачає цілеспрямованість й ефективність такої діяльності [1]. Прикладами є висування версій, інтерпретація текстів нормативно-правових актів та доказового матеріалу, формування доказової бази рішення та його обґрунтування [2].

На думку М. Кузьміної, доцільність – це найбільш точне й послідовне здійснення закону в кожній конкретній ситуації. Тобто, правозастосовувач повинен, ґрунтуючись на нормі закону, що відображає загальні тенденції

розвитку суспільних відносин, врахувати особливості та специфіку кожної конкретної справи [1].

О. Папкова вважає, що категорія доцільності є предметом вибору при здійсненні судового розсуду в разі застосування при розгляді та вирішенні конкретної справи відносно-визначеної правової норми або положень постанов пленуму Вищого спеціалізованого суду, Конституційного суду, що закріплюють зазначену категорію або встановлюють цілі, завдання закону чи іншого нормативного акту. Отже, обов'язок суду знаходити доцільне рішення при застосуванні розсуду за чинним цивільним процесуальним правом і не може розглядатися як вимога, що пред'являється до судових рішень [1].

Не можна не погодитися з думкою, що доцільним має визнаватися лише такий варіант застосування норми, який дозволяє найкращим чином (за даних умов) досягти її мети [3, с. 247]. Сутність цього принципу полягає у відповідності діяльності правозастосовних органів конкретним умовам часу з урахуванням особливостей особи, стосовно якої здійснюється правозастосовна діяльність, та особливостям конкретної ситуації. Основним завданням правозастосовного органу вбачається необхідність обрання у межах відповідної норми того рішення, яке найповніше відображає зміст закону [4, с. 26]. Тобто, у правозастосовному акті повинен знайти втілення найбільш виправданий та ефективний варіант реалізації правових вимог [5, с. 50].

Як відомо, зміст конкретного правозастосовного рішення не в усіх випадках впливає прямо з нормативного припису. І ця обставина об'єктивно зумовлює існування принципу, що полегшує знаходження суб'єктом правозастосування найбільш оптимального, тобто найдоцільнішого у кожному конкретному випадку рішення [6, с. 199]. І тут ми бачимо співвідношення цілей і способів досягнення мети доцільності: будь-яка мета може бути реалізована в конкретних умовах за допомогою різних засобів, проте суб'єкт застосування норм права повинен обирати такі з них, які забезпечуватимуть досягнення мети швидше та простіше [3, с. 247].

Необхідно також зауважити, що принцип доцільності має встановлювати правильне співвідношення засобів регулювання та цілей, котрих необхідно досягти в результаті нормотворчості. Найпростішим із засобів є той, вибір якого найкоротшим і найефективнішим шляхом приведе до встановленої мети та досягнення відповідного результату [7, с. 132], тобто якщо норма справедлива і доцільна взагалі, її потрібно застосовувати таким чином, щоб вона не призводила до несправедливих і недоцільних наслідків [8, с. 8].

Отже, в кожному окремому випадку закон має додержуватися, однак у рамках закону може застосовуватися той захід, який є найдоцільнішим у кожній конкретній ситуації [6, с. 201], при цьому, серед усіх можливих варіантів рішення в процесі застосування права судом необхідно вибрати такий, який

забезпечував би максимально повне і точне досягнення мети норми [6, с. 199]. Тобто, головною метою доцільності правозастосування є досягнення того соціального ефекту, заради якого було створено норму права [3, с. 247].

У правовій державі ні суд, ні будь-який інший державний орган чи посадова особа, яка здійснює правозастосовну діяльність, не повинні виходити за рамки закону, і тому не можна не виконувати закон, керуючись міркуваннями життєвої доцільності. Правові закони самі володіють вищою суспільною доцільністю, оскільки в них максимально відображаються як суспільні, так й індивідуальні інтереси людей [6, с. 200].

Так, на нашу думку, будь-яка юридична діяльність потребує використання принципу доцільності, тому що це надана законом можливість вибору найбільш оптимальних із передбачених законом для даного конкретного випадку форм і способів вирішення спорів. Тобто, коли закон передбачає різні варіанти вирішення питання залежно від конкретних умов та обставин, або вирішення питання в зазначених законом межах надається на розсуд суду, доцільним рішенням буде те, яким у повному обсязі досягається мета закону.

Список використаної літератури

1. Васильєв С. В. Принцип доцільності у цивільному судочинстві України. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_12 (дата звернення: 01.11.2020).
2. Мандрікова К. О. Розумність у системі принципів застосування норм права. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/6.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
3. Перепелюк А. М. Принципи та вимоги права як основоположні засади правозастосовної діяльності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 245–249.
4. Борисенко М. О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 3. С. 23–29.
5. Григоренко О. В. Принципи реалізації прав фізичних осіб у відносинах, що виникають при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій. *Право і суспільство*. 2016. № 3(1). С. 46–51.
6. Добренька Н. В. Загально-соціальне та юридичне розуміння поняття «доцільність». *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2011. Вип. 2. С. 197–201.
7. Охріменко Н. М. Принципи нормотворчості міністерства України: загальна характеристика. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 130–133.
8. Костюк Н. Принцип справедливості в правозастосуванні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 6. С. 5–13.

ЮРИДИЧНИЙ ДОСВІД ЯК ЧАСТИНА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Правовий досвід відіграє важливу роль в успішному правовому регулюванні суспільних відносин і здійснення юристами-професіоналами, а також іншими громадянами, їх об'єднаннями та організаціями різних видів юридичної діяльності, що безпосередньо мають певне відображення на стані законності та правопорядку в державі. Не маючи достатніх юридичних знань, навичок, а також умінь, суб'єкт не може ставити перед собою будь-яких цілей, усвідомлено прогнозувати необхідні результати діяльності, стабільно й ефективно їх виконувати, удосконалювати засоби, методи, а також прийоми правового регулювання суспільних відносин. Таким чином, засвоєння юридичного досвіду є важливою передумовою здійснення суб'єктами юридично значущої поведінки, що обумовлює значну актуальність дослідження теоретичних аспектів правового досвіду.

Перші дослідження юридичного досвіду зустрічаються в роботах Ф. Жені, Е. Леві, Л. І. Петражицького, М. Оріу, Г. Д. Гурвіча, В. М. Карташова, С. А. Софронової, та ін.

Під юридичним досвідом Г. Д. Гурвіч розумів «один з видів безпосереднього колективного досвіду». Він зауважував, що «у повсякденному досвіді юристів, суддів і працівників суду, позивачів і всіх інших зацікавлених у розгляді справи осіб виявляється безпосередній юридичний досвід як несвідома основа всього того, що вони говорять і роблять» [1, с. 261].

Інший дослідник, А. В. Тимофєєв, визначив юридичний досвід як «сформовану і збережену в цілях подальшого відтворення системно організовану інформацію, отриману на основі сприйняття суб'єктами юридично значущої поведінки або в результаті їх соціальної комунікації, нерозривно пов'язаної з мовою і чуттєво-емпіричним відображенням властивостей і відносин об'єктів правової системи суспільства, засвоєння якої значною мірою визначає можливість здійснення, зміст та ефективність будь-якої майбутньої юридичної діяльності, а також є необхідною умовою пізнання правової дійсності» [2, с. 34].

В. М. Карташов вважає, що правовий досвід є «невід'ємною частиною національної правової системи кожного суспільства. Правова система являє собою конкретно-історичну сукупність пануючій правової ідеології, права і юридичної практики» [3, с. 24]. А юридична практика – це сукупність юридичної діяльності та соціально-правового досвіду. Вона показує, наскільки ефективна і досконала діюча в державі правова система, повідомляє про збої в її функціонуванні, пропонує шляхи усунення недоліків [4, с. 181].

Саме слово «досвід» означає сукупність знань і практично засвоєних навичок, вмінь [5, с. 167]. Тобто, правовий досвід – це інформація, укладена в знаннях. Юридичні знання, на думку В. М. Карташова – «це результат юридичного пізнання, істинність якого стає зрозумілою в процесі практичної діяльності» [6, с. 128].

Отже, правовий досвід – це знання про підсумки юридичної діяльності, під якою в теорії права розуміють опосередковану правом трудову, управлінську, державну діяльність компетентних органів, яка націлена на виконання суспільних завдань і функцій, а також задоволення тим самим як громадських, групових, так і індивідуальних потреб та інтересів [7, с. 31]. Правовий досвід містить знання, що відображають узагальнену минулу діяльність, і націлені на майбутню. Мета формування правового досвіду – його вивчення і облік його особливостей в подальшій юридичній діяльності уповноважених на те суб'єктів. Він формується шляхом утворення та накопичення інформації. Формування юридичного досвіду відбувається неминуче, незалежно від волі суб'єктів юридичної діяльності. Він може бути позитивним і негативним. Подальше ж використання і облік інформації, що міститься в ньому, залежить від волевиявлення відповідних суб'єктів.

Як визначає В. М. Карташов, правовий досвід «формально відбивається в правоположеннях, під якими розуміються досить усталені, вироблені в ході багаторічної практики розпорядження загального характеру, які акумулюють соціально-цінні та стабільні фрагменти тієї чи іншої практичної діяльності» [3, с. 126].

Юридичний досвід – це частина правової культури суспільства. Він містить в собі інформацію про ступінь прогресивності юридичної діяльності, що є структурним елементом правової культури.

Не можна не погодитись з Є. В. Підлісним, який зауважував, що «правова культура відображає якісний стан правового життя, сукупний юридичний досвід, спрямований на прогресивний розвиток як суспільства в цілому, так і окремих особистостей» [8, с. 62].

Отже, правовий (юридичний) досвід як елемент правової системи суспільства і частина правової культури – це узагальнені колективні знання, що виражаються в правоположеннях, які становлять сукупний результат здійсненої юридичної діяльності, який використовується для пізнання правової дійсності і збалансованого задоволення сучасних суспільних і індивідуальних інтересів. Найчастіше юридичний досвід ототожнюють з такими суміжними категоріями, як «правова традиція», «правова закономірність», «правовий звичай», «правова практика», від яких його слід чітко відрізнити [9, с. 20].

Формування відповідних професійних навичок суб'єктів юридичної діяльності має важливе значення у сучасній державі та виконує провідну роль у

становленні ефективної реалізації правових приписів, оскільки без залучення наукового потенціалу, методів пізнання оточуючої нас правової дійсності неможливо сформулювати та накопичити правовий досвід.

На нашу думку, в умовах побудови сучасної правової держави діяльність законодавців не завжди забезпечує ефективне та своєчасне нормативно-правове регулювання суспільних відносин, тому з метою розвитку, а також повноцінного функціонування правової системи суспільства необхідний засіб оперативного усунення прогалин, протиріч та інших недоліків в праві, в якості якого може й виступати юридичний досвід, який, безумовно, є невід'ємною частиною правової культури.

Список використаної літератури

1. Гурвич Г. Д. Юридический опыт и плюралистическая философия права. *Философия и социология права: Избранные сочинения*. Санкт-Петербург : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. 848 с.
2. Тимофеев А. В. Юридический опыт (проблемы теории и практики) : дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук : 12.00.01. Ярославль, 2008. 247 с.
3. Карташов В. Н. Введение в общую теорию правовой системы общества. Часть 1. Ярославль : ЯрГУ, 1995. 137 с.
4. Теория государства и права : Курс лекций. Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. Москва : Норма, 2012. 640 с.
5. Толковый словарь русского языка. Под ред. С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведова. Москва : Высшая школа, 1997. 944 с.
6. Карташов В. Н. Психологический механизм юридического поведения личности. Ярославль. : ЯрГУ, 2011. 183 с.
7. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. Под ред. Матузова Н. И. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1989. 218 с.
8. Підлісний Є. В. Характеристика поняття «правова культура» через «правосвідомість», «правову освіту» і «правове виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». Міленіум, 2018. Вип. 291. С. 228–236.
9. Кулапова Т. Ю. Правовой (юридический) опыт: понятие и виды. *Современное право*. 2013. № 6. С. 19–21.

О. І. Домбровський

к.і.н., доц.

СУДОВА РЕФОРМА ГЕТЬМАНА К. РОЗУМОВСЬКОГО

В ході розбудови незалежної держави та інтеграційних процесів з європейськими країнами в Україні здійснюється реформування різних державних інститутів із врахуванням світових досягнень та місцевого досвіду і традицій.

У зв'язку із цим великий інтерес виникає до історії національного права та судоустрою, практики регулювання аграрних відносин, тощо. Показовим в цьому є період другої половини XVII–XVIII ст., коли в ході національно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького 1648–1657 рр. було утворено козацьку державу, яка отримала назву Гетьманщина. Вона проіснувала більше 115 років. В територіальному значенні охоплювала Лівобережну Україну, яка після 1654 р. підпала під протекторат Росії і була ліквідована Катериною II у 1764 р. Ця держава мала всі необхідні ознаки, в тому числі і свою судову систему.

Питання правового регулювання судочинства в Україні цього періоду розглядали у своїх працях О. М. Апанович [1], Д. П. Міллер [2], П. П. Музиченко [3], А. Й. Пашук [4] та ін.

Розгалужена судова система на українських землях започатковувалась в часи Київської Русі, і продовжувала розвиватись у період Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої. Безперечно, ця система складалася як система закріплення інтересів панівної верхівки захисту їх привілеїв, права власності, її виключного права на експлуатацію переважно корінного народу.

Національно-визвольна війна 1648–1654 рр. під керівництвом Б. Хмельницького започаткувала новий етап формування української державності, підвалиною її відродження стала військово-адміністративна система, що склалася в Запорізькій Січі. Організуючою силою визвольної війни, головним творцем незалежної України було козацтво. Основою відродженої української державності стала республіканська форма правління. Значні зміни відбувалися в суспільному ладі. Український народ здобував не тільки національну, а й особисту волю. На століття було поховано ідею кріпосного права, але повністю ліквідувати соціальний гніт не вдалося, оскільки суспільство в цей історичний проміжок часу не було підготовлене до цього.

Паралельно зі змінами в державному та суспільному ладі формувалася своєрідна правова та судова система, основою судочинства в якій був давній принцип – «де три козаки, два третього судять» [3, с. 145].

Питання судоустрою, який цілком задовольняв би потреби панівного класу, обговорювалися ще під час переговорів про умови входження України під зверхність московського царя. У час цих переговорів козацьке посольство ставило певні умови на яких мало ґрунтуватися відносини між Україною та Росією. «Що б ні воєвода, ні боярин, ні стольник у суди військові не вступалися, але від старшин своїх щоб товариство судили» [1, с. 27] Слід відмітити, що це бажання козацьких послів було враховано. Воно знайшло своє відображення у «Жалованій грамоті царя Олексія Михайловича Війську

Запорозькому на збереження його прав і вольностей 27 березня 1654 року» [5, с. 101].

Це право згодом ще більше закріпилось грамотами, які цар давав гетьманам при їх обранні. Однак не всі суди, про які йшлося під час переговорів, були введені в Україні після 1654 р. Так, не організувались земські, гродські, шляхетські та підкоморські суди. Виникла потреба здійснити судову реформу, якої домагались землевласники.

Важливо відмітити, що питання судової реформи стало актуальним ще в 40-х роках XVIII століття. Вже комісія по складанню «Прав, по которым судится малороссийский народ» пропонувала утворити підкоморські суди для межових спорів з підкоморіями та каморниками, названими «межовниками» і «підмежовниками», а також ввести возних при цих судах. Згодом це питання порушувалось, як це ми можемо бачити із царського указу від 08.05.1763, при розгляді справи за скаргою переяславського Михайлівського монастиря. В указі органами влади на Україні дана була вказівка утворити підкоморські суди [4, с. 57]. На виконання цього указу були проведені збори всіх землевласників, бунчукових та військових товаришів. На зборах обрано кандидатів та підкоморіїв і представлено їх генеральній військовій канцелярії для затвердження гетьманом. До кінця серпня 1763 р. підкоморіїв було обрано у восьми полках. Так почалася судова реформа.

У 1763 р. в Глухові відбулися Генеральні збори, на яких окремі старшини при обговоренні судової реформи вимагали відновити Генеральну військову раду, статутіві суди – земські, гродські, підкоморські, встановити трибунал як апеляційну інстанцію, закінчити кодифікацію права, повернути всі права і привілеї часів Б. Хмельницького. На з'їзді було прийнято постанову про організацію в кожному полку двох земських і двох підкоморських судів та одного гродського суду [4, с. 58]. Новообрані судді могли приступити до виконання своїх обов'язків після прийняття присяги.

У гродські суди фактично було перетворено полкові суди. До їхнього складу входили: полковник, міський суддя, представники полкової старшини, писар. У компетенцію гродських судів входили виключно кримінальні справи [3, с. 168].

З введенням нових судів сотенні правління, полкові суди і полкові канцелярії та генеральний військовий суд не мали права розглядати справи, віднесені до компетенції новоутворених судів, а не закінчені справи їм належало передати новим судам. Генеральний військовий суд залишився апеляційною інстанцією для новоутворених судів.

У грудні 1763 р. і протягом 1764 р. були створені повіти та проведені вибори земських суддів, підсудків і писарів, підкоморіїв і коморників, а також призначені возні [4, с. 59].

Таким чином, в результаті реформи склалася нова система загальних судів – земський, гродський, підкоморський та генеральний військовий суд.

До деякої міри спростилася судова система. Вона звільнялася з під впливу адміністративної влади. Отже, реформа Кирила Разумовського 1763 р. мала позитивне значення, бо вона відокремила судову владу від адміністративної.

Своєрідна судова система залишилася на Запорозькій Січі. Суд тут очолював військовий суддя, який був другою особою після кошового отамана. У своїй організації та діяльності суд Запорізької Січі користувався нормами звичаєвого права. Всі, хто проживав на території Запорозької Січі підлягали тільки юрисдикції козацького суду.

Список використаної літератури

1. Апанович О. Українсько-Російський договір 1654 року. Міфи і реальність. Київ : «Варта», 1994. 96 с.
2. Миллер Д. П. Очерки из истории и юридического быта старой Малоросии: суды земские, гродские и подкоморские в XVIII в. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. 1896. Т. 1 166 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : Навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 471 с.
4. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. Львів, 1967. 310 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права України. За ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 800 с.

О. І. Донченко

к.ю.н., доц.

ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ В ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ВЧЕННІ С. ПУФЕНДОРФА

Просвітництво, як впливовий загальнокультурний рух і прогресивна ідейна течія періоду переходу від феодалізму до капіталізму, мало такий величезний вплив на всі сфери духовного життя суспільства, що і цей період (приблизно друга половина XVII–XVIII ст.) називають епохою Просвітництва. Її характерною рисою був пошук компромісу між наукою і релігією та знанням і вірою. Спочатку ідеї Просвітництва розвиваються в Англії, потім у Франції, пізніше в Німеччині, Італії та в інших країнах.

Відомим представником німецького Просвітництва є Самуїл Пуфендорф (1632–1694). Він першим у Німеччині створив юридичну науку на світській основі. Синтезувавши дослідження Ж. Бодена, Б. Спінози, Г. Гроція і Т. Гоббса, він відокремив науку про право від релігійної схоластики і релігійних догм. Добре обізнаний у Біблії та сприйняття ним Святого письма як основи гуманістичної спрямованості, він все ж таки не сприймає церковність, навіть в

її протестантському варіанті [1, с. 30]. Право має буди узгоджено із законами природи, незалежно від догматів віровчення і чинного законодавства.

Вихідним пунктом його природно-правового вчення є концепція природного стану і додержавного суспільства. Природний стан передбачає свободу і незалежність індивідів, але людина за своєю природою істота егоїстична, її хвилює тільки власна вигода. Саме цей «егоїзм породжує прагнення людей об'єднуватися задля безпеки і користі, чи власної вигоди» [2, с. 232], і, як наслідок, утворюється держава.

Як зазначає А. І. Кормич, в природному стані потреби людей без перешкод задовільнялися, були відсутні незручності природної рівності і волі, над індивідами не існувала примусова сила, і тому, власне, держава – це продукт свідомої діяльності людей, вони самі вирішили об'єднатися [3, с. 85]. З часом «із поступовим збільшенням чисельності населення страх перед можливим злом призвів до того, що людству довелося розпрощатися з первісною ідилічною формою співжиття» [3, с. 85], і таким чином, надано імпульс державотворенню, появи такої надійної установи, яка захищає безпеку людей.

У вченнях С. Пуфендорфа відсутня «війна всіх проти всіх», оскільки малочисельність людей, багатство природи і розум стримували зіткнення інтересів, сутички, конфлікти і війну.

Отже, природний стан – це не війна, а мир, хоча і дуже нестійкий. У природному стані відсутні людські і Божі закони, а панує природне право, основою якого є, на думку С. Пуфендорфа, чистий розум. Але засади природного права не надано людям при народженні, «не досить володіти даром слова, щоб одразу формулювати [природні закони], та їх завжди можна відкрити в душі людини за допомогою роботи розуму» [2, с. 233], тобто відповідно до природного права, кожен має зберегти мирне співжиття на стільки, наскільки це в його силах. Цікавим є порівняння природного права з батьківською владою, яка має дві засади. З одного боку, природне право передбачає батьківську опіку і турботу щодо свої дітей і для цього батькам надано особливі почуття любові, хоча виконання цього природного обов'язку неможливе без влади. З іншого боку, природне право передбачає мовчазну згоду самих дітей, «тобто можна припустити, що коли б дитина при появі на світ мала розум і зрозуміла би, що без допомоги батьків вона загине, то, без сумніву, сама б погодилася підкоритися батьківській владі» [2, с. 233].

В основі об'єднання людей і виникнення держави, на думку С. Пуфендорфа, покладені два види договорів.

Перший договір передбачає домовленість між людьми про об'єднання і вибір форми правління. Найкращою формою правління, на його думку, є монархія, за якої необмежена влада монарха здатна забезпечити безпеку індивідів, порядок в суспільстві.

Другий договір передбачає домовленість між людьми і обраним правителем щодо взаємних зобов'язань. Обов'язок підданих підкорятися приписам влади, а обов'язок правителя – піклуватися про підданих, забезпечувати їх безпеку.

На думку С. Пуфендорфа, під час утворення держави всі люди втратили свою природну свободу, а держава при цьому одержала виключне право здійснювати покарання людей і застосовувати силу заради загального блага. При цьому другий договір передбачає збереження деяких природних прав, зокрема такі, як свобода віросповідання, свобода переконань і свобода слова. Це сфера приватного життя і його природні права. При цьому С. Пуфендорф підкреслює, що люди мають не тільки права, а і обов'язки, виконання яких вкрай важливе для забезпечення правопорядку. Серед таких зобов'язань він називає такі, що стосуються самої людини відносно себе, наприклад, турбота про свої тіло, душу, життя [4, с. 19]. Окремим громадянам збороняється протестувати проти влади, наприклад, він закликав карати таких єретиків, які виступають проти державної влади. При цьому, народ може спричинити загальний опір і вийти на масовий протест тільки у тому випадку, якщо «монарх чи князь штовхатиме державу до лиха, до загальної загибелі» [3, с. 86]. Щодо двосторонніх зобов'язань, він писав, що «моральні позиції та воля людини диктуються законами природи, котрі наділяють її певними правами і покладають на неї певні обов'язки» [4, с. 19]. Отже, соціальний порядок розглядається С. Пуфендорфом через ідею держави, як запоруки порядку і спокою.

Таким чином, С. Пуфендорф, осмисливши і синтезувавши дослідження представників англійського та французького Просвітництва, сформулював власне природно-правове вчення, в якому вирішальне місце відводиться питанню походження держави. Держава є *єдиним гарантом безпеки людей і результатом свідомої діяльності людей*. Згідно з його варіантом суспільного договору, правові засади держави становлять два договори. За першим – окремі індивіди об'єднуються і обирають форму правління, а за другим – в суспільстві встановлюються відносини панування-підпорядкування і система взаємних прав і обов'язків.

Список використаної літератури

1. Литвинов О. М. Замуель Пуфендорф як сучасний філософ права, або про важливість і необхідність його ідей для майбутнього України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 20–31.
2. Хвойницька Х. М. Специфіка юснатуралістичних ідей Дж. Локка та С. Пуфендорфа. *Гілея : науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 230–234.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право : Навч. посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 312 с.

4. Налуцишин В. В. Гуманістичні уявлення про соціальний контроль та правовий порядок у філософсько-правових поглядах Ш.-Л. де Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, Б. Спінози та С. фон Пуфендорфа. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 3. С. 18–21.

Р. С. Притченко

ст. викл.

СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки активізація системних досліджень в праві є цілком виправданою і очікуваною.

Так, наприклад, хаотичність, невпорядкованість останніх новел законодавства, їх певна неузгодженість з об'єктивно існуючою системою права, призводить до законодавчої «інфляції» в одних сферах правового регулювання та законодавчого «вакууму» в інших. Тобто, очевидним є вироблення такого наукового алгоритму сучасної державно-правової політики, на основі якого всі найактуальніші питання правового життя зможуть отримувати не лише оперативне (за допомогою різних законодавчих засобів та ініціатив), а й, перш за все, якісне та ефективне вирішення. Така мета може бути досягнута виключно на комплексній науковій основі системних досліджень та системності практичних рішень.

Серед наукових методів пізнання і перетворення права з певного часу системно-функціональний метод займає одну з провідних позицій. Причому в правовій науці (багато в чому в силу специфіки її предмета) системне знання стало формуватися задовго до того, як системний підхід взагалі отримав дійсне втілення у вигляді окремого (самостійного) наукового напрямку, що склався лише в ХХ столітті [1, с. 225–227; 2, с. 383].

Однак, незважаючи на першочерговість методології та важливість вдосконалення окремих методів пізнання, природа та особливості системно-функціонального методу дослідженні все ще недостатньо. Причому зазначена прогалина спостерігається як в галузевих юридичних науках, так й у теорії держави і права.

Системно-функціональний метод в юридичній науці займає особливе місце в силу системно-функціональної природи держави і права в регульованих ними суспільних відносинах [3, с. 80]. Взаємозв'язки між державно-правовими явищами мають суттєве значення для цих явищ так як виступають притаманними для них властивостями, які невід'ємні від їх суті.

Використання системно-функціонального методу дослідження державно-правових явищ є найбільш доцільним у випадку, коли виникає необхідність

з'ясувати як трансформація досліджуваного об'єкту пов'язана зі змінами більш загального цілого, в яке входить досліджуваний об'єкт як складова частина, або у разі необхідності з'ясування того, як зміна однієї частини цілого пов'язана зі зміною інших частин цього цілого.

Системно-функціональний аналіз можливий лише у динамічних системах, які постійно розвиваються.

Важливість поєднання системних та функціональних чинників аналізу при дослідженні державно-правових явищ полягає в тому, що функціональна складова цього методу має відносно обмежені можливості. Так, у разі аналізу системи, внутрішня ієрархія якої спрощена та зрозуміла, функціональний метод може виявитися досить ефективним способом дослідження, однак коли аналізується система із складними рівнями зв'язків (держава та право і їх інститути), тоді один лише функціональний метод не може забезпечити всесторонність дослідження, а тому виникає потреба у застосуванні саме системно-функціонального аналізу.

Наприклад, під час дослідження проблеми правотворення (законотворчості) при взаємодії державних та соціальних інститутів, не ефективним буде лише застосування функціонального аналізу такої взаємодії, оскільки учасників цього процесу потрібно розглядати як таких, що діалектично змінюють в процесі взаємодії свої характеристики (незалежних і залежних величин), де кожен з учасників здатний впливати і змінювати як стан опонента так і результат взаємодії в цілому (державно-владний елемент створює систему законодавства за допомогою якої регламентуються суспільні відносини, а соціальний елемент формує систему права, яка лягає в основу ефективного законодавства), що очевидно потребує системного аналізу поряд з функціональним.

Взагалі, з позиції системно-функціонального аналізу, взаємодія державно-правових явищ (елементів) представляє собою взаємозалежний функціональний зв'язок окремих суб'єктів (державних та правових інститутів), результатом якого в процесі взаємодії стають ті чи інші комунікаційні лінії, стандарти взаємодії, останні з яких мають ознаки правових регуляторів, тому що в процесі своєї стабілізації та набрання стійкості, загальності вони стають здатними функціонувати в якості нормативів «можливої» та «належної» поведінки.

Отже, застосування методу системно-функціонального аналізу дозволяє розглядати взаємодію державно-правових явищ не лише як односторонній процес, де на стороні держави перебуває формування правового припису та вимога його виконання, в той час як на стороні адресата припису або заборони, лише виконання цього припису або підпорядкування забороні. Навпаки, застосування системно-функціонального аналізу дозволяє виявити численні

системи взаємодії, що існують в суспільстві та відіграють активну роль, яка виражається в здатності певних груп до самоорганізації, самостійної локальної нормативно-ціннісної інтеграції за допомогою встановлення власних «об'єктивних» стандартів поведінки, створення організаційних правових передумов, з урахуванням яких тільки і може реально проявитися дія позитивного права, позначитися його практичний соціальний ефект.

Список використаної літератури

1. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. Москва : Изд-во СГУ, 2006. 521 с.
2. Сырых В. М. Логические основания общей теории права. В 2 т. Т.1 : Элементный состав. Москва : Юридический Дом «Юстицинформ», 2000. 528 с.
3. Сурилов А. В. Теория государства и права : Учебное пособие. Київ, Одесса : Выща школа, 1989. 439 с.

О. М. Нагуш

ст. викл.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДИСТАНЦІЙНИХ КОНТРАКТАХ

Захист прав споживачів у майнових відносинах, ускладнених іноземним елементом, є одним із завдань сучасного міжнародного приватного права. Право людини на гідний рівень споживання привертає нині не менше уваги, ніж права виробників та продавців товарів (послуг).

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав споживачів викладено у «Хартії захисту прав споживачів», схваленої Резолюцією № 543 ПАРЄ 1973 р. та «Керівних принципах для захисту інтересів споживачів», затверджених Резолюцією № 39/248 Генеральної Асамблеї ООН 1985 р. [1]. 1991 р. Україна – одна з перших серед Республік колишнього СРСР – прийняла Закон «Про захист прав споживачів» [2].

Стрімкий розвиток засобів комунікації, зокрема, мережі Інтернет, зумовив появу дистанційної торгівлі, яка з кожним днем стає все більш поширеною і популярною. В Україні обсяги інтернет-торгівлі так само постійно зростають. Розвиток інтернет-торгівлі сприяє пришвидшенню міжнародної економічної інтеграції та перетворенню світового господарства на єдиний економічний простір, що зумовлює необхідність вирішення низки складних питань, як світового, так і національного рівня.

Як зазначає Т. Дубовик, інтенсифікація процесів концентрації торговельних об'єктів, розвиток і поява нових технологій, моделей застосування Інтернету в діяльності торговельних підприємств, посилення

конкуренції з боку іноземних суб'єктів, модифікація форм і видів конкурентної боротьби – мають принципове значення при вирішенні проблем розвитку й управління інтернет-торгівлею в сучасних умовах в Україні [3, с. 20]. Проте, вільний рух товарів та послуг впливає не лише на сектор бізнесу, але й також на окремих людей. Нагальним при цьому постає питання забезпечення прав споживачів у дистанційній комерції: на захист і допомогу, на компенсацію у разі збитків, на консьюмерську інформацію та консьюмерську освіту, на представництво та консультацію.

На захист прав споживачів за договором роздрібною купівлі-продажу у сфері електронної комерції спрямована Директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах» від 20.05.1997 (далі – Директива 97/7/ЄС) [4]. Її основні положення знайшли відображення в актах національного законодавства України, зокрема, в Законі України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 [5] та «Правилах продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями», затвердженими Наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 103 [6].

Директивою 97/7/ЄС поняття «дистанційний контракт» визначено, як будь-який контракт, предметом якого є товари чи послуги, укладений між постачальником та споживачем відповідно до організованої дистанційної торгівлі чи схеми постачання послуг, якою займається постачальник, який, в цілях контракту, вдається до виняткового використання одного чи більше засобів дистанційного зв'язку до та включаючи момент укладення контракту [4, ст. 3].

Засобами дистанційного зв'язку є каталоги, друковані матеріали без і з вказівкою конкретної адреси, рекламні оголошення з бланками замовлень, стандартні листи, радіо, телебачення, електронна пошта тощо.

Щодо реалізації права доступу на інформацію, ст. 4 Директиви 97/7/ЄС визначає, що споживач до укладання будь-якого дистанційного контракту в належний час забезпечується інформацією про: особу чи назву постачальника; основні характеристики товарів чи послуг; ціну товарів чи послуг, включаючи усі податки; витрати на доставку, якщо такі є; домовленості про оплату, доставку чи виконання; наявність права виходу з контракту; витрати на використання засобів дистанційного зв'язку, якщо вони відрізняються від початкових розцінок; період часу, протягом якого пропозиція чи ціна залишається чинною.

Щодо терміну, в який споживач має право виходу з будь-якого дистанційного контракту без повідомлення причини та без понесення стягнень, Директивою 97/7/ЄС встановлено строк у сім днів. Єдиною відповідальністю,

яку може понести споживач внаслідок реалізації свого права на вихід з контракту, є компенсація безпосередніх витрат на повернення товарів [4, ст. 6].

Положення ст. 8 Директиви 97/7/ЄС встановлюють обов'язок для держав-членів щодо забезпечення відповідних заходів, які дозволяють споживачу вимагати скасування платежу у випадку, якщо його платіжна картка була використана обманним шляхом у зв'язку із дистанційними контрактами, що регулюються цією Директивою, та повернути виплачені суми у випадку використання картки обманним шляхом.

Окремо слід звернути увагу на захист інтересів споживача у торгівлі, яка розрахована на його (споживача) інертність. Ст. 9 Директиви 97/7/ЄС зобов'язує держави-члени вживати заходів, необхідних для заборони постачання споживачу товарів чи послуг без попереднього їх замовлення споживачем, якщо таке постачання включає вимогу про оплату, та звільнення споживача від положень про будь-яке відшкодування у випадках незамовленого постачання (відсутність відповіді не означає згоду).

Попри прийнятті Україною міжнародні зобов'язання в споживчій сфері, не всі положення міжнародних стандартів у сфері захисту прав споживачів знайшли відображення у національному законодавстві Змін та удосконалень потребують законодавчі акти у зв'язку з розповсюдженням договорів за допомогою інтернет-зв'язку, за зразками та каталогами. Значною прогалиною є відсутність у національному законодавстві у сфері захисту прав споживачів положень про можливість відмови від дистанційних договорів та відповідальність постачальників.

Список використаної літератури

1. Керівні принципи для захисту інтересів споживачів : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 09.04.1985 № 39/248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_903 (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Дубовик Т. Інтернет-торгівля в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 1. С. 20–28.
4. Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах : Директива Європейського парламенту та Ради від 20.05.1997 № 97/7/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_245 (дата звернення: 01.11.2020).
5. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/find?text=%F1%EF%EE%E6%E8%E2%E0%F7> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями : Наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07> (дата звернення: 01.11.2020).

О. О. Нігрєєва

к.ю.н., доц.

ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ *ERGA OMNES* У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Зобов'язання *erga omnes* є одним з концептів міжнародного права, що набуває все більшої актуальності. Це пов'язано із необхідністю у формуванні міжнародно-правових механізмів, які б дозволили здійснювати охорону та захист найбільш значущих для окремих держав та людства у цілому цінностей. Однак наразі відсутнє чітке нормативне регулювання та навіть доктринальне розуміння визначальних характеристик цієї групи міжнародних зобов'язань. Багато запитань викликають об'єкти, яких можуть стосуватися зобов'язання *erga omnes*.

Однією з останніх новел Міжнародного Суду у контексті визначення зобов'язань *erga omnes* є його Консультативний висновок щодо архіпелагу Чагос від 25.02.2019. Пункт 180 висновку містить наступне положення: «Оскільки повага до права на самовизначення є зобов'язанням *erga omnes*, усі держави мають юридичний інтерес у захисті цього права...» [1]. На наш погляд, наявність загального юридичного інтересу щодо захисту певних об'єктів є однією з визначальних характеристик зобов'язань *erga omnes*.

«Загальний інтерес» чи «інтерес міжнародної спільноти як цілого», як здається, має стосуватися об'єктів, просторів чи моральних цінностей, збереження та використання яких має надзвичайну важливість для всього міжнародного співтовариства. Часто у цьому контексті посиляються на «загальну спадщину людства» (*common heritage of humankind*), хоча об'єкти, яких може стосуватися такий «загальний інтерес», іноді виходять за рамки останнього концепту. Професор Paolo Picone визначає їх як «загальне надбання» (*global commons*) [2, с. 301]. Майже не викликає заперечень віднесення до цієї групи благ, що охороняються завдяки імперативним нормам міжнародного права. Однак їхній перелік теж потребує уточнення, адже немає єдності думок щодо того, чи співпадають норми, які встановлюють зобов'язання *erga omnes*, із нормами *jus cogens*.

Зупинимось на таких потенційних об'єктах зобов'язань *erga omnes*, як «загальна спадщина людства» та «загальне надбання». У літературі можна зустріти спроби ототожнювати їх. Наразі без сумнівів визнають такими, що мають статус загальної спадщини людства, тільки кілька просторів, хоча останнім часом їх список намагаються доповнити об'єктами, що не відповідають юридичному змісту принципу загальної спадщини людства [3, с. 92].

Принцип загальної спадщини людства розглядається як звичаєва норма міжнародного права, застосування якої, однак, є неоднозначним. Об'єктами, на які поширюється її дія, виступають простори та їхні ресурси, що знаходяться поза юрисдикцією держав. Джерела міжнародного права не містять ні вичерпного переліку таких просторів, ні їхніх ознак, які, як наслідок, виокремлено в науці міжнародного права. Однозначно визнаними об'єктами загальної спадщини людства є глибоководний район морського дна, космос, включаючи небесні тіла, а також Антарктика, хоча і з певними застереженнями. Є пропозиції віднести до них також відкрите море, кіберпростір і людський геном. Однак через різноманітність і невідповідність класичному розумінню принципу загальної спадщини ці об'єкти зараз складно однозначно визнати «загальною спадщиною людства» [3, с. 92].

Додаткові труднощі у визначенні переліку таких об'єктів викликає також все більш часте вживання в літературі і наукових дослідженнях терміна «загальне надбання». Він не визначений в нормативному масиві міжнародного права і є ще більш розмитим, адже до категорії загального надбання відносять як простори та їхні ресурси за межами національної юрисдикції, так і ресурси, щодо яких діє національна юрисдикція держав. Наприклад, дощові тропічні ліси, біорізноманіття тощо. У зв'язку з цим ототожнення об'єктів загального надбання та об'єктів загальної спадщини людства здається передчасним.

Що ж до їх віднесення до об'єктів зобов'язань *erga omnes*, то таке припущення потребує додаткових досліджень. Зважаючи на те, що провідну роль в утворенні або ж визнанні наявності цих зобов'язань відіграє Міжнародний Суд ООН, перш за все, потрібно дослідити його практику та проаналізувати ті види зобов'язань *erga omnes*, які вже є визнаними. Наявність зобов'язань *erga omnes* можна констатувати у таких сферах міжнародних відносин, як: 1) підтримання міжнародного миру та безпеки; 2) забезпечення права народів на самовизначення; 3) забезпечення дотримання прав людини. Питання щодо визнання статусу *erga omnes* щодо зобов'язань у природоохоронній сфері залишається наразі відкритим, хоча це твердження знаходить усе більш широку підтримку у доктрині міжнародного права [4, с. 168–169]. Як здається, саме у контексті останніх могли б отримати охорону об'єкти, що відносяться до «загальної спадщини людства» та «загального надбання». Принаймні, у їх сучасному тлумаченні. Разом з тим більш широке розуміння змісту цих концептів, особливо, концепту загального надбання, та його можливе збагачення благами не тільки матеріального, але й нематеріального характеру (наприклад, так звані глобальні суспільні благами), відкриває перспективи для віднесення цих концептів до об'єктів зобов'язань *erga omnes* та подовження переліку останніх.

Список використаної літератури

1. Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965: Advisory Opinion of International Court of Justice (ICJ) of February 25, 2019. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/169/169-20190225-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Picone P. *Obblighi «erga omnes» e uso della forza*. Napoli : Editoriale Scientifica, 2017. 691 p.
3. Nihreieva O. O. The Common Heritage of Humankind and Global Commons: Interrelation between Concepts. *Правова держава*. 2020. Т. 39. С. 86–93.
4. Нігрєєва О. О. Види зобов'язань erga omnes у сучасному міжнародному праві. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 1. С. 162–170.

Т. С. Садова

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. О. О. Нігрєєва

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗРІЗНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародний суд ООН у рішенні по справі Barcelona Traction розмежував міжнародно-правові зобов'язання, які існують щодо окремої держави, і зобов'язання, які існують щодо міжнародного співтовариства в цілому. До другої групи так званих зобов'язань erga omnes Міжнародний суд ООН відніс заборону агресії, геноциду, рабства і расової дискримінації, а також повагу до основних прав людини. Він зазначив, що правовий інтерес у дотриманні та виконанні зобов'язань erga omnes має бути притаманний усім державам [1]. Незважаючи на заклик Міжнародного Суду ООН, норми міжнародного права порушуються як державами, так і фізичними особами, такі юридичні факти стають передумовою для настання несприятливих юридичних наслідків. На сьогоднішній час є потреба в чіткому розмежуванні міжнародних та транснаціональних злочинів для усвідомлення ступеня небезпечності цих правопорушень та особливості притягнення до відповідальності за їх скоєння. В цьому полягає актуальність обраної теми.

Міжнародний злочин – це дії індивідів, що втілюють злочинну поведінку держави, спрямовану на порушення норм міжнародного права, які захищають найважливіші інтереси міжнародного співтовариства в цілому [2, с. 294].

Загальні ознаки елементів міжнародних злочинів містяться в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – РС). РС виокремлює міжнародні злочини, що викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства, серед них наступні: злочин геноциду, злочин проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [3, ст. 5]. Подібні злочини посягають на

безпеку мирного існування людства, тому важливо розуміти особливості цієї категорії злочинів.

Вчені О. Є. Сунцов та Ю. В. Трунцевський пропонують наступні ознаки міжнародних злочинів:

- 1) порушення державою міжнародних зобов'язань;
- 2) настання міжнародної кримінальної відповідальності фізичної особи (групи осіб), винної в подібних злочинах та діючої від імені держави або не від її імені, але держава, в силу того, що не приймала жодних заходів щодо запобігання обов'язково стає суб'єктом міжнародної відповідальності, при цьому для настання міжнародної кримінальної відповідальності не обов'язково, щоб міжнародні злочини були криміналізовані в національному законодавстві;
- 3) міжнародні злочини порушують інтереси не лише якої-небудь однієї держави, а ставлять під загрозу міжнародний правопорядок в цілому [4, с. 93–94].

Понятійний апарат міжнародного кримінального права щодо транснаціональних злочинів не є уніфікованим. Щодо них використовуються також інші синонімічні поняття: «злочини міжнародного характеру», «транскордонні злочини», «конвенційні злочини». За своїм змістом це загальноживана кримінологічна категорія, яка слугує для опису злочинності, що за своєю природою виходить за межі національних кордонів. Ця категорія відрізняється від «звичайних» злочинів, передбачених національним кримінальним законодавством, оскільки криміналізація останніх не обумовлена міжнародними договорами [2, с. 304].

Існує ряд умов, за яких злочин носить транснаціональний характер, В. В. Мицик пропонує наступні:

- 1) він вчинений у більш ніж одній державі;
- 2) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;
- 3) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі;
- 4) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [2, с. 304].

Окрім ознак, притаманних транснаціональним злочинам, перелічених В. В. Мициком, вагомою особливістю цих злочинів є те, що розгляд кримінальних справ покладається на національні суди. На це вказує професор А. П. Абрамовський, який надає п'ять принципів, що дозволяють державам мати юрисдикцію щодо транснаціональних злочинів:

- 1) територіальний – залежить від місця скоєння злочину;
- 2) національний – залежить від громадянства правопорушника;
- 3) захисту – залежить від того, чи порушені інтереси держави;

4) універсальний – залежить від того, чи розглядається дане порушення як загроза всьому людству;

5) пасивного громадянства – залежить від громадянства жертви злочину [5, с. 279].

Таким чином, ми вважаємо, що відмінність транснаціональних злочинів від міжнародних полягає у наступному:

1) відрізняється суб'єкт злочину: у міжнародних злочинах норми міжнародного права порушує держава (хоча від її імені часто діють посадові особи), у транснаціональних злочинах – фізична особа;

2) міжнародна кримінальна відповідальність настає у випадку вчинення міжнародного злочину для фізичної особи, яка діє від імені держави або не від її імені, але держава, в силу того, що не приймала жодних заходів щодо запобігання, обов'язково стає суб'єктом міжнародної відповідальності, натомість при вчиненні транснаціонального злочину міжнародна кримінальна відповідальність настає для фізичної особи. При цьому відсутня ознака приналежності такої фізичної особи до органів державної влади або інших посадових осіб, функцією яких є реалізація інтересів держави. Міжнародна відповідальність для держави у такому випадку також не настає;

3) різний ступінь суспільної небезпеки: для транснаціональних злочинів – загроза безпеці певної частини населення або окремих держав, для міжнародних злочинів характерна загроза міжнародному правопорядку в цілому;

4) диспозиція конкретного транснаціонального злочину повинна міститися як у національному кримінальному праві так й у міжнародно-правових нормах, натомість диспозиція міжнародних злочинів може міститися лише в джерелах міжнародного права, їх наявність у національному кримінальному праві не обов'язкова;

5) судовий розгляд справ стосовно міжнародних злочинів здійснюється національними судами та міжнародними судовими установами, розгляд справ стосовно транснаціональних злочинів реалізується виключно національними судовими установами.

Список використаної літератури

1. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain). ICJ Rep. 1970. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/5389.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Міжнародне публічне право. Основні галузі : підручник у 2 т. / В. В. Мицик та ін. 2-ге вид. Харків : Право, 2020. 624 с.
3. Римский статут Международного уголовного суда : Международный документ от 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
4. Сунцов А. Е., Трунцевский Ю. В. Теоретические проблемы имплементации норм международного уголовного права в России. *Московский журнал международного уголовного права*. 1997. № 2. С. 92–99.

5. Международное право. Общая часть : учебник / Р. М. Валеев и др. Москва : Статут, 2011. 543 с.

Є. Д. Стрельцова

д.ю.н., доц.

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНІСТЬ МОРСЬКОГО СУДНА

Дискусія про «національність» морських суден стосовно як змісту цього поняття, так і визначення держав, що здійснюють над ними юрисдикцію, триває багато десятиріч. В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців у галузі міжнародного морського права запропоновано різні критерії визначення національності судна, серед яких основними виступають громадянство власника судна, місце реєстрації морського судна та так званий «реальний зв'язок»*. Проте загально визнаним є положення, що національність судна і реєстрація є тотожними категоріями, і що саме акт реєстрації судна створює права та обов'язки держав відносно нього [1, с. 189–190]. Спробуємо з'ясувати це питання, тим більше, що в практиці мореплавства існують обставини, які обумовлюють необхідність більш детального його розгляду.

Походження концепції національної приналежності судна сягає початку ХІХ сторіччя. До того, як сучасне визначення поняття «національність судна» отримало закріплення у міжнародному морському праві, для позначення зв'язку з країною використовувалися різні фактори, такі як національність власника, склад персоналу судна на борту та місце реєстрації судна. Інститут національності морського судна розроблений у міжнародному праві для розподілу юрисдикції держав, контролю суден, а також забезпечення певною державою дипломатичного захисту суден та інтересів відповідних осіб [2, с. 119].

Національна належність морського судна у сучасному розумінні, відповідно до міжнародних конвенцій, визначається його державною реєстрацією та правом плавання під прапором держави реєстрації. Причому, кожна держава встановлює умови надання своєї національності суднам,

---

*Див., наприклад: Коломбос Д. Международное морское право. Пер. с англ. В. В. Зайцевой и Н. И. Кузьминского. Москва : Прогресс, 1975. 782 с.; Julie Mertus, The Nationality of Ships and International Responsibility: The Reflagging of the Kuwaiti Oil Tankers, 17 Denv. J. Int'l L. & Pol'y 207 (1988); Півторак Г. Ф. Інститут реального зв'язку судна з державою прапора в міжнародному морському праві : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 19 с.; Сергеев Ю. Застосування «зручного прапора». Міжнародно-правове регулювання реєстрації суден. *Юридична Газета online*. 18.08.2015. № 32–33 (478–479). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/morske-pravo/zastosuvannya-zruchnogo-praporu.html>.

реєстрації на її території і права плавати під її прапором. Такі положення закріплені зокрема в Конвенції ООН з морського права, 1982 (ст. 91); Конвенції про відкрите море, 1958 (ст. 5). Далі ці статті встановлюють обмеження щодо реєстрації, додаючи вимогу про «реальний зв'язок», та згадують про «документи», видані компетентним органом держави, що підтверджують національність судна та право плавати під його прапором [3, ст. 91; 4, ст. 5]. Отже, прапор є первинним доказом і символом національної приналежності судна, й загалом, дійсна реєстрація судна, як правило, є остаточним доказом національності судна.

Проте феномен «зручних прапорів» з 50-х років ХХ ст., а саме: надання деякими державами легкого допуску суднам іноземних власників до реєстру, низькі збори та податок, що стягуються такими державами, також слабкий контроль, відсутність кадрової та адміністративної інфраструктури, необхідної для забезпечення дотримання стандартів праці та безпеки на борту суден тощо, викликав запровадження в міжнародні конвенції з морського права положень про «реальний зв'язок» (Конвенція про відкрите море, 1958; Конвенції ООН з морського права).

Законодавче закріплення цього принципу відбулося на основі рішення по справі *Nottebohm*, в якому Міжнародний суд ООН 06.04.1955 сформулював ідею «реального і ефективного громадянства», заснованого на фактичних (а не формально-юридичних) зв'язках особи з державою [5]. Отже, цю ідею було застосовано у тлумаченні принципу юрисдикції держави прапора як можливості здійснення юрисдикції не державою формальної реєстрації, а державою, з якою судно має «реальний зв'язок». В рамках справи *Barcelona Traction* в особливій думці судді Ф. К. Джессапа також відзначено, що принцип «реального зв'язку» є загальним для вирішення питань національності людей, суден і компаній» [6].

З метою визначення основних елементів та умов реєстрації суден у національних реєстрах у 1986 р. було прийнято Конвенцію ООН про умови реєстрації суден. Положення цього документу включають визначення реального зв'язку, який проявляється через здійснення державою прапора своєї юрисдикції і контролю над суднами щодо ідентифікації та підзвітності власників і операторів суден, а також щодо адміністративних, технічних, економічних і соціальних питань, для чого зобов'язати держави, які реєструють судна, мати компетентну і повноцінну національну морську адміністрацію, здатну забезпечувати можливість безперешкодного виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які відповідають за управління та експлуатацію судна, включеного в її реєстр. Конвенція має набути чинності після того, як до неї приєднаються не менше 40 держав, загальний тоннаж флоту яких становить щонайменше 25% світового тоннажу. На сьогодні Конвенцію підписали тільки

24 держави [7]. Як пояснюють дослідники, причиною такого неуспішного досвіду є те, що Конвенція не змогла пояснити найбільш критичні питання та навпаки посилила *status quo* відкритих реєстрів [8, с. 574].

Слід зазначити, що принцип реального зв'язку не був сприйнятий ані міжнародними, а ні національними судами. Показовим в цьому є Консультативний висновок Міжнародного суду ООН від 08.06.1960 про склад Комітету з безпеки на морі Міжурядової морської консультативної організації про те, що «... дослідження дискусій про реальний зв'язок недоречне» [9]. Слід також послатися на Рішення Міжнародного трибуналу з морського права у справі *MV Saiga*, в якому суд вказав, що «метою положень Конвенції 1982 р. про необхідність наявності «реального зв'язку» між судном і державою його прапора є забезпечення більш ефективної імплементації обов'язків держави прапора, а не встановлення критеріїв, на які держави можуть посилалися при оскарженні обґрунтованості реєстрації судна під даним прапором [9].

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що сьогодні поняття національності морського судна, як воно визначене на законодавчому рівні та тлумачиться у судовій практиці, відображає лише формальну концепцію приналежності судна державі через його реєстрацію, а має відзеркалювати ідею зв'язку з державою, наявність якої лише підтверджується фактом реєстрації, що потребує вдосконалення правового регулювання питань національної приналежності морського судна як на міжнародному, так і на національному рівні.

Список використаної літератури

1. Анцелевич Г. А. Международное морское торговое право : уч. пособие. Київ : Издательский дом «Слово», 2003. 560 с.
2. Mukherjee P. K., Brownrigg M. Nationality and Registration of Ships: Concept and Practice. *Farthing on International Shipping*. WMU Studies in Maritime Affairs, vol 1. Springer : Berlin, Heidelberg, 2013. 411 p.
3. Конвенція ООН з морського права : Міжнародний документ від 10.12.1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 01.11.2020).
4. Конвенція про відкрите море : Міжнародний документ від 30.09.1962. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_180 (дата звернення: 01.11.2020).
5. *Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala)*; Second Phase, International Court of Justice (ICJ), 6 April 1955. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICJ,3ae6b7248.html> (дата звернення: 01.11.2020).
6. *Barcelona Traction, Light & Power Co., Ltd. Case*, 1970. I.C.J. Rep.3, 64 A.J.I.L. 653 p.
7. Конвенція про умови реєстрації суден : Міжнародний документ від 07.02.1986. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_074 (дата звернення: 01.11.2020).
8. Kasoulides G. C. The 1986 United Nations Convention on the Conditions for Registration of Vessels and the Question of Open Registry. *Ocean Development and International Law*. 1989. Vol. 20, issue 6. P. 543–576.
9. Convention on the Intergovernmental Maritime Consultative Organization (Geneve, 6 March, 1948). URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201276/volume-1276-I-4214-English.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

Л. О. Бакало

асп., адвокатка

науковий керівник: к.ю.н., доц. К. Ю. Кармазіна

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БУЛІНГ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДІТЕЙ

Діти – це та категорія українського суспільства, до якої завжди було особливе ставлення. Маленьких представників населення за замовчуванням прийнято вважати слабкими, тендітними, невинними створіннями, які потребують уваги, турботи, захисту та допомоги. І це правильно. Питання в тому, що таке ідеалізоване уявлення часто заважає багатьом вбачати існування серйозної, завжди актуальної та не досить приємної проблеми – стрімко зростаючої жорстокості та схильності до насильства серед дітей.

Особливо масштабних проявів дитяча жорстокість набула в навчальних закладах різних типів та рівнів. Випадки цькування, зневаги, завдання фізичних та психологічних травм одноліткам вже давно стали буденністю та все частіше почали призводити до тяжких наслідків.

Н. Опольська досить влучно виокремлює серед причин, які сприяють поширенню булінгу в сучасному українському суспільстві, недоліки виховання підростаючого покоління, відповідну атмосферу в сім'ї, всюдозволеність для малолітніх та неповнолітніх, відсутність чітких меж у свободі поведінки дитини та соціальну нерівність. Школярі широко користуються мережею Інтернет, зокрема соціальними програмами, де пропагується насилля і всюдозволеність [1, с. 102].

Крім того, поширенню дитячого цькування сприяють й такі фактори, як відсутність законодавчо встановленого механізму реагування та відповідальності, «закриті очі» працівників сфери надання освітніх послуг на «дитячі пустощі» та елементарна правова необізнаність дітей, батьків, педагогів, психологів та представників Національної поліції та спеціалізованих державних органів й установ.

Авторка цілком погоджується з думкою Л. Кузнецової, яка до прийняття нового законодавства називала відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття булінгу важливою проблемою [2].

Одночасно правчиня говорила про те, що: «Ми знаємо, що це таке, які види булінгу є, але відповідальності саме за булінг немає. Є за хуліганство, за

нецензурну лайку, за тілесні ушкодження. Передбачена кримінальна і адміністративна відповідальність за визначений перелік правопорушень чи злочинів, тому, якщо надходить звернення до поліції «над дитиною знуцаються», неможливо його зареєструвати як булінг. Юридично кваліфікують конфлікти згідно з вимогами діючого законодавства. Конкретно: було побиття дитини або хуліганські дії. Тому статистично фіксувати, що це був саме булінг, ми не можемо» [2].

18.12.2018 з прийняттям Закону України № 8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» (надалі за текстом – Закон) ситуація в Україні різко змінилася. Цим Законом вперше було введено в законодавство України поняття, види, ознаки булінгу, відповідальність за його вчинення тощо.

Фактично поява зазначеного вище закону засвідчила фактичне визнання суспільством існування дитячої жорстокості як серйозної проблеми, яка потребує втручання та врегулювання з боку держави.

Відповідно до згаданого Закону під булінгом (цькуванням) слід розуміти діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [3].

З тексту вищезазначеного нормативно-правового акту вбачається введення відповідальності за вчинення булінгу, яка може бути двох видів: адміністративного штрафу або громадських робіт. Проте нести відповідальність будуть батьки або особи, що їх замінюють (у випадку, якщо правопорушниками виступають малолітні або неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років), підлітки віком від 16-ти років та керівники закладів освіти [3].

Аналізуючи вказаний Закон, судову практику, думки вітчизняних правників, порадившись з очільниками благодійних організацій та заслухавши думки підлітків, авторка дійшла висновку про наявність позитивних та негативних моментів, пов'язаних з прийняттям вищезазначених законодавчих змін.

Найбільшим здобутком варто назвати те, що нарешті з'явилася реальна, хоча й незначна, можливість забезпечення конституційних прав дітей, які страждають від знуцань однолітків. Так, досить складно до прийняття Закону було забезпечити дотримання таких прав і принципів, закріплених Основним Законом України, як: рівність всіх людей у своїй гідності та правах, а також їх невідчужуваність та непорушність [4, ст. 21]; вільний та всебічний розвиток

своєї особистості [4, ст. 23]; заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання [4, ст. 28]; заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4, ст. 32].

З прийняттям змін до законодавства України з'явився новий механізм державного захисту основних прав дітей, постраждалих від булінгу, який, хоча й не вирішив проблему повністю, проте заклав правові основи, чим забезпечив зрушення питання з місця.

Останні статистичні дані, підготовлені Міністерством юстиції України, свідчать про те, що за даними Єдиного державного реєстру судових рішень станом на 09.12.2019 суди розглянули 316 справ про булінг (у тому числі «боулінг», як часто ми бачимо помилку в Реєстрі), з яких у 123 справах було винесено рішення про накладення стягнення: у 103 випадках (84%) – штраф (найчастіше на матір дитини); у 10 випадках (8%) – громадські роботи (які на думку суддів рідко призначаються, оскільки не є ефективними); у 9 випадках – попередження, яке не передбачено в санкції статті; в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися. Окрім того, 88 справ (28% від загальної кількості справ) відправлено на доопрацювання до органів Національної поліції, 84 справи (26%) було закрито за відсутністю складу правопорушення або у зв'язку зі спливом строку позовної давності, у 21 справі (6%) суд обмежився усним зауваженням [5].

З аналізу наведених даних та після ознайомлення з текстами судових рішень з вказаної категорії справ, авторка дійшла висновку про наявність проблемних питань, які виникають в процесі реалізації Закону:

- низька обізнаність працівників правоохоронних органів. Суди часто направляють справи на доопрацювання через неправильне заповнення протоколів та застосування норм Закону, а також елементарну відсутність складу адміністративного правопорушення. Фактично, більшість поліцейських просто не знають, як правильно працювати з конструкцією статей нового Закону;

- відсутність у Законі визначення психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства;

- відсутність у Законі визначення понять «інтернет-насильство» та «домагання»;

- відсутність механізму, який би допомагав чітко визначати факт та розмір заподіяної шкоди, зокрема моральної;

- недостатня кількість дитячих психологів у освітніх закладах. Так, відповідно до аналітичних матеріалів Міністерства освіти та науки України

щодо діяльності психологічної служби, забезпечення закладів освіти практичними психологами та соціальними педагогами у 2018/2019 н. р., кількість фахівців психологічної служби становила 22 783 особи, з яких практичні психологи – 14 918 осіб (що складає 62% від загальної потреби), соціальних педагогів – 7 050 осіб (49%). Середній показник від потреби наявних ставок психологів та соціальних педагогів становить понад 57% [5];

– низький рівень або фактична відсутність кваліфікації психологів та викладацького складу з питань попередження та реагування на булінг. Мова як про жертв та свідків булінгу, так і про агресорів. З практичної роботи авторці відомий випадок, за якого після «роботи» психолога з дитиною-агресором поведінка останньої навпаки погіршилася й перенеслася на родинний рівень (малолітня, розуміючи свою безкарність, про яку їй розповіла психолог, стала дозволяти собі бити матір, виражатися нецензурною лайкою та погрожувати написати на неї заяву до поліції кожного разу, коли матір намагалася пояснити дитині про неподобство її поведінки);

– низький рівень обізнаності дітей та батьків.

Відтак, відсутність передбаченого законодавством інституту безпосередньої відповідальності дітей-агресорів у справах, пов'язаних з булінгом, – є значною проблемою. Часто такі діти зовсім не переймаються через свою поведінку, адже розуміють, що їм за це нічого не буде. Особливо чітко така позиція малолітніх простежується під час проведення роз'яснювальної виховної роботи з дітьми.

Таким чином, проаналізувавши судову практику, ознайомившись з думками науковців, юристів-практиків та волонтерів, ми дійшли до наступних висновків. Як все нове та неперевірене часом та практикою, Закон України № 8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» має низку недоліків, які пов'язані з його відносною «сирістю».

Станом на сьогодні вже зрозуміло, що не дивлячись на позитивні аспекти, Закон все ж потребує доопрацювання, конкретизації та розширення. Зокрема, авторка вважає за доцільне доповнити Закон статтями превентивного та виховного характеру, які б передбачали відповідальність малолітніх дітей. Крім того, авторка переконана в тому, що Закон потребує введення таких термінів, як «сексуальне, економічне, психологічне, фізичне насильство»; роз'яснення та конкретизації порядку встановлення розміру (обсягу) заподіяної моральної шкоди, а також введення окремого розділу, присвяченого інтернет-булінгу, його видам та доказовій базі.

Список використаної літератури

1. Опольська Н. Булінг: юридичний склад адміністративного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 101–106.

2. Гончарук Н. За булінг оштрафують батьків і вчителів. Стали діючими санкції за нове порушення. URL: <https://vn.20minut.ua/Kryminal/za-buling-oshtrafuyut-batkiv-i-vchiteliv-stali-diyuchimi-sanktsiyi-za--10771744.html> (дата звернення: 26.10.2020) (дата звернення: 01.11.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу : Закон України від 18.12.2018 № 8584. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 5. Ст. 33.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.10.2020).
5. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета онлайн*. 2020. № 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення: 26.10.2020).

О. В. Білостоцький

асп., суддя

науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

ДОКТРИНА ІМУНІТЕТУ І ДИСКРЕЦІЯ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Останні події в нашій державі вказують на те, що поняття суддівського імунітету та дискреції часто зміщують або навіть ототожнюють, а деякі автори та судді вважають дискрецію складовою суддівського імунітету. Тому дослідження та розмежування вказаних понять видається актуальним.

Держава та суспільство, пред'являючи до носіїв судової влади та їх професійної діяльності особливі вимоги, зобов'язані забезпечити їм відповідні засоби правового захисту. Наділення суддів недоторканністю відповідає загально визнаним принципам і нормам міжнародного права і має на меті забезпечення основ конституційного ладу, пов'язаних з поділом влади, самостійністю і незалежністю судової влади.

Як вірно зазначає А. В. Іванцова, суддівська недоторканність складається з суддівського імунітету і суддівського індемнітету. Суддівський імунітет – неможливість притягнення судді до кримінальної відповідальності, арешту, затримання та інше, без відповідного дозволу певного органу. Суддівський індемнітет – «неможливість будь-яких форм переслідування судді за думки, висловлені ним при виконанні службових обов'язків» [1, с. 24]; «захист судді від притягнення до відповідальності за прийняте ним рішення» [1, с. 24]; «невідповідальність судді за висловлену ним при здійсненні правосуддя думку і прийняте рішення, якщо вироком суду, що набрав законної сили, не буде встановлена вина судді у злочинному зловживанні» [2, с. 7].

Ч. 1 ст. 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» встановлює, що «суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним

судове рішення» [3, ст. 49]. Безперечно, в даному випадку мова йде лише про сумлінне ставлення судді до виконання ним своїх обов'язків.

Виходячи з вищевказаного, індемнітет безпосередньо пов'язаний з поняттям та змістом дискреції, проте не повинен ототожнюватися з ним.

Термін «дискреція» (лат. *discretio*; англ. *discretion*) означає «право, можливість діяти за власним розсудом» [4]. Слід зауважити, що не всі повноваження судді можуть бути віднесені до дискреційних, а лише ті, що дають йому альтернативу при винесенні судового акта.

Вказаний зміст вкладають в поняття дискреції і в Європі. Зокрема, в абз. 3 п. II Рекомендації Ради Європи № R (80) 2 «Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами», прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи 11.03.1980 закріплено, що «термін «дискреційне повноваження» означає повноваження, яке надає органу певний ступінь свободи під час прийняття рішення, таким чином, даючи йому змогу вибрати з кількох юридично допустимих рішень те, що буде найбільш прийнятним» [5].

Недоторканність, на якій будується доктрина імунітету, більш широке поняття, і може бути розповсюджене не лише на суддю, але й на свідка, якщо обмежуватися процесуальною складовою. Крім того, слід зауважити, що доктрина імунітету має значно більш широкі межі та включає також імунітет держави, що є складовою міжнародного приватного права. Тому ні в якому разі зазначена доктрина не може розглядатися як явище, тотожне дискреції як повноваженню певного органу.

Єдине, що можна відзначити – що дискреція на даний час застосовується в понятійному апараті не тільки судових органів, але й адміністративних органів, органів влади та управління. Тому слід визнати, що коло застосування даного поняття також є різнорідним та багатоаспектним. Вказане обґрунтовує актуальність проведення подальших досліджень в даному напрямку.

Список використаної літератури

1. Іванцова А. В. Визначення поняття суддівський індемнітет: загальна характеристика та міжнародно-правовий аналіз. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Чернівці, 18–19 жовтня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 22–25.
2. Кузнецова И. С. Иммуниеты и ответственность как элементы конституционно-правового статуса судьи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2010. 31 с.
3. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Бизнес-словарь. URL: http://www.businessvoc.ru/bv/TermWin.asp?theme=&word_id=3677 (дата звернення: 01.11.2020).
5. Щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2 від 11.03.1980 *Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і*

Т. Л. Грибова

асп., слідча

науковий керівник: к.ю.н., доц. К. Ю. Кармазіна

АКТИ РЕАГУВАННЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ

Досліджувана тема є актуальною тому, що порушення основоположних прав людини є неприпустимим явищем для цивілізованого світу. Особливим ризиком для існування конституційних прав людини на життя, здоров'я, особисту недоторканість та деяких інших є протиправні дії співробітників поліції, прокуратури, суду та інших правоохоронних інституцій. Для попередження та боротьби з подібними випадками в Україні діє національний превентивний механізм, що функціонує при інституті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Омбудсмен, Уповноважений).

Перевірка дотримання конституційних прав людини в місцях несвободи переважно здійснюється через механізм моніторингових візитів. За результатами моніторингових візитів з метою поновлення вищевказаних прав Омбудсмен приймає акти реагування та скеровує їх з відповідними рекомендаціями до центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких перебувають суб'єкти-порушники прав людини. Якщо порушення, виявлені під час моніторингового візиту, мають ознаки злочину, то такі акти Омбудсмен скеровує до органів прокуратури та до Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Останні, в свою чергу, зобов'язуються після отримання даного акту Омбудсмена прийняти рішення по даному факту, внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та негайно розпочати досудове розслідування.

Актами реагування Омбудсмена щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання та подання Уповноваженого до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб [1, ст. 15].

Застосування фізичного насильства, а також психологічний тиск у вигляді погроз та залякування утримуваних осіб з метою отримання інформації або навпаки – задля приховування тих чи інших порушень прав

людини та норм законодавства персоналом таких місць несвободи є поширеним явищем, яке зафіксовано під час моніторингових візитів національного превентивного механізму. Так, подібний випадок було виявлено під час моніторингового візиту до Фастівського відділення поліції Васильківського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Київській області [2].

Слід звернути увагу, що після кожного моніторингового візиту до місць несвободи, монітори на протязі тижня складають детальний звіт з описом всіх порушень, що були виявлені під час візиту, а також надають певні рекомендації щодо можливого усунення даних порушень та відновлення прав людей, які утримуються у місцях несвободи. Даний звіт та рекомендації направляються до офісу Уповноваженого, де і складаються акти реагування Уповноваженого.

В діяльності слідчих ДБР та його територіальних управлінь існує тенденція відмови у внесенні відомостей до ЄРДР за фактом виявлених кримінальних правопорушень під час моніторингових візитів національного превентивного механізму. Частина актів реагування Уповноваженого та представників Уповноваженого щодо випадків порушення прав людини працівниками правоохоронних органів перенаправляється територіальними органами ДБР безпосередньо до органів, працівниками яких допущено такі порушення. За наслідками такого розгляду до Уповноваженого надходили відповіді про відсутність обставин, які можуть свідчити про вчинення працівниками правоохоронних органів кримінальних правопорушень [2].

У подальшому Уповноважений ВРУ з прав людини звертається до суду з заявою про реагування на бездіяльність слідчих ДБР, а суд виносить ухвалу про зобов'язання слідчих ДБР внести відповідні відомості до ЄРДР.

Для вирішення цієї проблеми потрібно на законодавчому рівні чітко зафіксувати санкції за невиконання актів та рекомендацій Уповноваженого, а також окреслити терміни розгляду даних актів. Законодавчо має бути закріплено і юридичну відповідальність за ігнорування актів Уповноваженого, що у подальшому зможе привести до зниження кількості фактів катування у місцях несвободи. Адже людина, яка пережила катування, одержує серйозні психологічні травми, які часто переходять у нервові розлади, депресію та безсоння. В деяких випадках людина одержує і фізичні травми, які потребують тривалого лікування та реабілітації. У процесі катування людина починає відчувати ненависть до свого тіла, тому що катування приносять людині певні муки. Потерпілі від катування поступово втрачають відчуття реальності.

Незважаючи на щорічне виявлення та фіксацію фактів жорстокого поводження з особами, що перебувають в місцях несвободи, прояви

катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання з боку персоналу місць несвободи тривають і дотепер.

Також існує негативна тенденція, що тільки по двох з восьми подань Уповноваженого про виявлення катування, жорстокого або такого, що принижують гідність, поводження або покарання, Генеральна прокуратура України та ДБР порушують кримінальні провадження. У більшості випадків Генеральна прокуратура України та ДБР відмовляє в порушенні кримінальних проваджень за фактом катувань з мотивів відсутності складу злочину. Якщо ж кримінальне провадження і порушується, то кваліфікується за ознаками ст. 365 Кримінального кодексу України – перевищення влади або службових повноважень [3, ст. 365], а не катування, з метою приховування та викривлення статистики подібних випадків.

Список використаної літератури

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини та громадянина України» URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/27319-si-u-politsiii-mista-fastovana-kiiivschini-viyavleniporushennya-prav-gr/> (дата звернення: 31.10.2020).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.10.2020).

Л. О. Корчевна

д.ю.н., проф.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Демократія визначається як стан функціонування держави та суспільства, при якому кожна особа може долучитись до процесу прийняття рішень на загальнодержавному чи місцевому рівні або ж виразити своє ставлення до цих процесів. Особливим напрямком демократичного розвитку більшості сучасних держав є електронна демократія, яка полягає у залученні громадян до участі в державних процесах шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у взаємовідносинах публічної влади та громадян.

Початком становлення в Україні інституту електронної демократії можна вважати 2003 р., коли були прийняті закони «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис». Передумовами для формування електронної демократії стали розширення доступу населення до Інтернету та інтенсивний розвиток ІТ-сектору» [1].

Значний стрибок в процесі розвитку е-демократії в Україні відбувається в період 2015–2016 рр. Одним з ключових кроків на цьому шляху стало внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» та впровадження інституту електронного звернення та електронних петицій. Першою серед державних установ України сервіс електронних петицій запровадила Адміністрація Президента України. Ініціатива мала успіх: вже протягом першого року існування системи 2 млн. громадян поставили свої підписи під тією чи іншою петицією. Для розгляду петиції Адміністрацією Президента потрібно 25 тис. підписів протягом 3 місяців. Згодом сторінки для подання електронних петицій відкрили й інші установи. Нині електронні петиції запроваджені на всіх рівнях влади [1].

Проте визначальним етапом розвитку е-демократії в Україні можна вважати прийняття 08.11.2017 Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку електронної демократії в Україні, а також затвердження ним Плану заходів з реалізації вказаної Концепції 22.08.2018. Значення цього документу полягає перш за все в тому, що системно були окреслені проблеми та перспективи розвитку електронної демократії в Україні, шляхи та способи їх розв'язання, ресурсне забезпечення та підвищення рівня готовності застосування інструментів електронної демократії як з боку державних органів влади, так і з боку громадян. Окремо слід відзначити термінологічне наповнення цього нового та складного інституту, що міститься в другому розділі Концепції, з якого слідує не лише сутність самого поняття «електронної демократії», але й визначені основні механізми та засоби її реалізації. До таких, виходячи зі змісту Концепції, належать: електронне голосування, електронна петиція, електронне звернення, електронні консультації, електронний плебісцит, електронний референдум, бюджет участі [2].

План організаційних заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії, що був затверджений КМУ в 2018 р., розрахований до 2020 р.

Слід відзначити, що станом на сьогодні значна кількість засобів електронної демократії, а саме – електронні петиції, електронні консультації та відгуки, громадські бюджети участі активно використовується на різних рівнях взаємодії держави та суспільства. Для прикладу, на офіційному сайті Одеської міської ради в розділі «Громадський бюджет (бюджет участі)» вже на 2021 р. зареєстровано 129 великих і малих проєктів, в підтримку яких активно йде голосування. Не меншу роль в побудові відкритої демократичної держави відіграють інститути електронних систем відкритих даних та зокрема – електронні декларації посадових осіб та держслужбовців.

Проте подальший процес розвитку електронної демократії залежить не лише від дій державної влади та стану нормативної урегульованості

відповідних відносин, але й від активності та участі більшої кількості самих громадян у безпосередньому здійсненні влади, формуванні культури персональної відповідальності за прийняття рішень. Розповсюдження відповідних тенденцій в нашій державі можливе лише шляхом популяризації ідей про те, що «е-демократія дозволяє посилити участь, ініціативність та залучення громадян на національному, регіональному та місцевому рівнях публічного життя; покращити прозорість демократичного процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; покращити чутливість/зворотну реакцію органів влади на звернення громадян; сприяти публічним дебатам та звертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [3].

Список використаної літератури

1. Електронна демократія в Україні: інструменти та методи. *Інтернет-портал «ГУРТ»*, 07.03.2018. URL: <https://gurt.org.ua/articles/44096/> (дата звернення: 25.10.2020).
2. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text> (дата звернення: 26.10.2020).
3. Когут А., Панцир С. Е-демократія в Україні: рекомендації щодо впровадження політики та забезпечення її результативності. *Європейський інформаційно-дослідницький центр*. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf> (дата звернення: 26.10.2020).

К. В. Курандо

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ТА МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖІВ

Визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів та міжнародних арбітражів визначається особливим механізмом, оскільки законодавство, згідно з яким винесено певне рішення, може суттєво відрізнятися від правового регулювання даного питання в Україні.

У зв'язку з цим важливо виділити юридичні ознаки визнання рішення іноземного суду:

1. Наявність рішення іноземного суду. Така ознака дає змогу юридично формально визначитися, чи винесено документ компетентним органом (зокрема, судом), який необхідно визнати.

Таку ситуацію необхідно розглядати з двох боків. Це фізична наявність рішення іноземного суду та наявність рішення іноземного суду, яке може потенційно бути визнано Україною. При цьому необхідно мати на увазі, що в

науці процесуального права виділяються умови, за якими рішення іноземних судів виконуються в Україні:

- якщо його визнання та виконання передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- якщо держави діють за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою, рішення суду якої має виконуватися в Україні [1, с. 59].

Тобто мова йде про те, що за першою умовою судове рішення іноземної держави може існувати фізично і повинно бути визнане за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Друга умова передбачає можливість фізичної наявності рішення іноземного суду, але у держави Україна немає елементу обов'язковості для визнання такого рішення іноземного суду через те, що між державами немає відповідних міжнародних договорів чи приєднання до Конвенцій з цього приводу і держави надають допомогу один одному, виходячи з принципу ввічливості та взаємності. Тобто для України в юридичному сенсі рішення іноземного суду може не існувати, якщо через якість причини принцип ввічливості та взаємності не може бути використаний. Взагалі такий принцип іноді може вважатися хибним. Так, як зазначає Х. Шак на перший погляд ідея взаємності спрямована на встановлення рівності між державами за межами міжнародних договорів, уявляється розумною. Проте, вимога взаємності навряд чи є придатним засобом для досягнення цієї мети. По-перше, вимагаючи взаємності, обидві держави очікують, що перший крок у цьому напрямі зробить інша держава. По-друге, оскільки рішення іноземного суду не обов'язково повинно бути рішенням вітчизняного суду позивача, то в такому випадку, так би мовити, б'ють віслюка, а вважають, що б'ють вершника. Нарешті, в таких випадках очікують від позивача подання позову, але вже до суду відповідної держави, що взагалі уявляється надмірною жорстокістю [2, с. 425–426].

2. Відповідність рішення іноземного суду нормам національного українського законодавства та міжнародним нормам. Така ознака передбачає ряд вимог до рішення іноземного суду. Але слід враховувати різницю в правовому регулюванні тих чи інших правовідносин та побудову правових конструкцій в Україні та інших державах.

Наприклад, можлива нерегульованість між законодавством України та іншої держави може стати причиною рейдерських атак на підприємства України.

Необхідно відзначити також, що у Господарському процесуальному кодексі України не міститься статті щодо саме визнання рішення іноземного суду в Україні, а є лише Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових

рішень, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України 27.06.2008 № 1092/5/54 [3]. Але, виходячи з принципу юридичної ієрархії законодавства України за юридичною силою, необхідно закріпити цю процесуальну дію в Господарському процесуальному кодексі України.

3. Можливість подальшого виконання рішення за формальними ознаками на території України. Така ознака є оціночною та факультативною, але має право на існування, оскільки визнання іноземного судового рішення не завжди тягне за собою об'єктивну можливість його виконання.

Насправді непоодинокі випадки, коли навіть рішення вітчизняного суду неможливо виконати з тих чи інших причин. Тому виконання рішення іноземного суду є також проблемним вектором практичної реалізації на сучасному етапі.

По-перше, в українському господарському процесуальному законодавстві відсутня норма, яка передбачає виконання саме судового рішення. Існує ст. 369 Господарського процесуального кодексу України щодо виконання в Україні судових доручень іноземних судів. Але судове доручення не можна дорівнювати за змістом з судовим рішенням у справі. В рамках вищевказаної статті можна визначити, що окремо про виконання судових рішень законодавець не зазначає, але має на увазі під висловом «вчинення інших процесуальних дій», оскільки розгляд справ щодо виконання судового рішення – це окрема процесуальна дія, але саме виконання не є процесуальною дією господарського суду.

Тобто до компетенції господарського суду в Україні може бути віднесено визнання рішення іноземного суду та розгляд справи про надання дозволу на виконання рішення іноземного суду.

На відміну від Господарського процесуального кодексу України, Цивільний процесуальний кодекс України містить певну кількість статей щодо розгляду справ про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Але слід зазначити, з огляду на особливості цивільного та господарського процесу, що на законодавчому рівні необхідно окремо закріпити порядок надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду в господарському процесі, особливо зважаючи на те, що судові рішення – це остаточне рішення суду.

Процес надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні відповідно до законодавства України можна класифікувати наступним чином:

– надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

– надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні за принципом взаємності, вважаючи, що він існує, оскільки не доведено інше.

Але така класифікація також не в повному обсязі відображає реалії захисту прав та інтересів учасників таких господарських процесуальних відносин.

Як зазначає Ю. Притика, визнання рішення іноземного суду в Україні може відбуватися автоматично, в той час як виконання його завжди потребує додаткової згоди держави та проходження певної юридичної процедури [4, с. 203].

Тому обґрунтованим видається проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар. У 2 т. / За заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. Т. 2. 816 с.
2. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право : Учебник / пер. с нем. Москва : БЕК, 2001. 560 с.
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України 27.06.2008 № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text> (дата звернення: 30.10.2020).
4. Притика Ю. Актуальні питання визначення понять визнання та виконання рішень іноземних судів. *Право України*. 2013. № 7. С. 199–207.

А. В. Левенець

к.ю.н., доц.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЄЮ В ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є одним з найефективніших інституціональних елементів міжнародного механізму захисту прав людини, який діє в межах Ради Європи, членом якої з 1995 р. є Україна. ЄСПЛ виконує контрольні функції щодо виконання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) і ефективність його діяльності підтверджується перш за все кількістю розглянутих ним щороку індивідуальних скарг та постановлених рішень проти держав-учасниць Конвенції. Слід відмітити, що значення цих рішень полягає не лише у поновленні справедливості шляхом призначення до сплати справедливої сатисфакції скаржникам у випадку порушення її прав державою, але й у здійсненні значного впливу на процес трансформації та розвитку правових

систем держав-учасниць, а також у впровадженні в національні законодавства та практики європейських демократичних стандартів.

Юрисдикція ЄСПЛ має свої особливості, розуміння яких в першу чергу впливає на прийнятність скарги та перспективи її розгляду судом. «Юрисдикція Суду як міжнародного судового органу розповсюджується на держави, що є членами Ради Європи і ратифікували Конвенцію. Основне завдання Суду – забезпечення неухильного дотримання норм Конвенції державами-членами» [1, с. 118].

В доктринальній площині виокремлюються чотири аспекти в юрисдикції ЄСПЛ: предметна юрисдикція (*ratione materiae*), територіальна юрисдикція (*ratione loci*), юрисдикція в часі (*ratione temporis*), юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*) [2, с. 286]. Особливості територіальної юрисдикції ЄСПЛ слідує зі змісту ст. 1 Конвенції, за якою держави-учасниці «гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції». При цьому також слід враховувати ст. 32 Конвенції, яка встановлює, що «юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до ст.ст. 33, 34, 46 і 47. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд» [3, ст.ст. 1, 32]. Отже, за загальним правилом територіально юрисдикція ЄСПЛ розповсюджується на всю територію держави-учасниці Конвенції, причому «є номінально територіальною і презюмує відповідальність держави за всі порушення прав людини, вчинені на її території» [4].

Проте особливою проблемою в контексті визначення територіальної юрисдикції ЄСПЛ стало виникнення цілої низки так званих «проблемних територій» в межах держав-членів Ради Європи, утворених шляхом окупації частини території однієї держави іншою державою або ж сепаратистськими угрупованнями, які економічно, політично чи військовим шляхом підтримуються іншою державою. Права людей на таких територіях з об'єктивних причин не можуть забезпечуватись урядами відповідних держав, проте й допустити «можливість утворення правового вакууму, в якому права певної особи чи групи осіб неможливо було б захистити» [4], ЄСПЛ також не може.

У своїй практиці ЄСПЛ виробив принцип «ефективного контролю над територією держави», який застосовується тоді, коли держава де-юре залишається відповідальною за певну частину своєї міжнародно-визнаної території, проте де-факто не може здійснювати такий контроль, тоді як фактично його здійснює інша держава. Розглянувши низку справ щодо відповідальності Туреччини за порушення Конвенції на Північному Кіпрі, Росії за порушення, які відбулися в Придністров'ї, і Вірменії за порушення Конвенції

у Нагірному Карабасі, ЄСПЛ сформував «правову позицію, що у разі, коли внаслідок збройного вторгнення (незалежно, законного чи ні), держава, яка здійснює фактичний контроль над територією, має нести тягар захисту та дотримання прав людини на цій території, адже такий обов'язок природно випливає із встановлення даного контролю» [4].

Вперше концепція «ефективного контролю» з'явилась у практиці Європейського суду з прав людини під час аналізу ним справ, пов'язаних з діями Туреччини щодо Північного Кіпру. Класичною в цьому відношенні є справа «Лоїзиду проти Туреччини» 1996 р., у якій заявниця, грецька кіпріотка, скаржилася на позбавлення її доступу до належній їй власності на півночі Кіпру. Пані Лоїзиду жила та володіла землею на півночі Кіпру до турецької окупації місцевості. Вона подала позов проти Туреччини, стверджуючи, що все ще є законною власницею землі, незважаючи на законодавчі положення, встановлені конституцією Турецької республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК) (щодо експропріації майна, залишеного біженцями) і що турецькі сили заважали і продовжували заважати їй мирно користуватися її власністю (§12) [5]. ЄСПЛ визнав обґрунтованими претензії заявниці до турецької влади та відзначив, «що не було необхідності встановлювати, чи ця держава здійснювала детальний контроль над політикою та діями влади «ТРПК», оскільки це було очевидно з великої кількості військ (за весь період окупації у північному Кіпрі дислокувалося понад 30000 військових, які виконували активні обов'язки на спірній території), що турецька армія здійснювала ефективний повний контроль над тією частиною острова; такий контроль поклав на Туреччину відповідальність за політику та дії «ТРПК». Отже, особи, які постраждали від цих політики та дій, потрапили під «юрисдикцію» Туреччини, і ймовірні порушення були, відповідно, «приналежні» цій державі» [5].

Слід відзначити, що попри таку визначеність правової позиції в наведеному рішенні, ЄСПЛ вважає, що «підстави притягнення держави до відповідальності за порушення прав людини, закріплених Конвенцією, через поширення її юрисдикції на дії, які мали місце на міжнародновизнаній території іншої держави, напряду залежать від фактів кожної конкретної справи» [6, с. 343]. На можливість застосування принципу ефективного управління територією в подібних ситуаціях Європейським судом вплинуть такі фактори, як співвідношення фактичного здійснення влади на певних територіях урядами обох держав, чисельність військових угруповань іноземної держави, рівень співробітництва уряду держави із владою невизнаних утворень, виконання позитивних зобов'язань номінальною державою, а саме всіх можливих дій щодо захисту прав людини навіть в умовах відсутності фактичного контролю за певними територіями та ін.

Окреслена проблема має особливу актуальність для України після подій 2014 р., пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти нашої держави та, як наслідок, тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим і втрати державою контролю над територією окремих районів Донецької та Луганської областей. Отже, застосування принципу «ефективного контролю» щодо визначення юрисдикції Російської Федерації на вказаних територіях матиме наслідком звільнення нашої держави від відповідальності за численні порушення прав людини, які мають місце на цих територіях, а також може бути додатковим фактором впливу в процесі вирішення міжнародного конфлікту в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Васюк Н. О., Рожкова М. Г. Юрисдикція європейського суду з прав людини щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 118–120.
2. Галкін І. Г. Особливості юрисдикції Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 285–288.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.10.2020).
4. Горбачевська Т. Захист прав людини у збройному конфлікті між Україною та Росією: питання юрисдикції у світлі практики Європейського суду з прав людини. Зобов'язання, що випливають з фактичного або загального контролю держави-агресора (Частина I). *Права людини в Україні*. URL: <http://khp.org/index.php?id=1562658156> (дата звернення: 31.10.2020).
5. *Loizidou v. Turkey (merits)*, ECHR, 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI.
6. Поліванова О., Третьякова Д. Ефективний контроль держави поза межами її територіальної юрисдикції: підстави притягнення до відповідальності за порушення прав людини у практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 341–349.

С. В. Пілюк

к.ю.н., доц.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Одним із основних напрямків державної політики України є реалізація комплексу заходів, спрямованих на охорону дитинства. Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших сучасних завдань Української держави, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їх гідності відображають рівень цивілізованості суспільства. Одним із правових інститутів, що гарантує

дотримання прав дітей, є інститут усиновлення як пріоритетна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та допускається виключно в інтересах дитини [1]. Законодавством України та інших країн передбачаються різні форми влаштування таких дітей. Це і опіка та піклування, патронат над дітьми, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу тощо. Але, безумовно, до найбільш поширених і ефективних форм влаштування дітей без батьківського піклування належить усиновлення (удочеріння).

Різні держави мають різні системи права, вимоги, що ставляться до документів, гарантії захисту прав дитини після здійснення процедури усиновлення. Проте, всупереч приписів національного і міжнародного законодавства з цього приводу, існують різноманітні порушення порядку усиновлення, зловживання посадовими особами своїми повноваженнями та, як наслідок, створення корупційних схем, які фактично призводять до торгівлі дітьми, перешкоджають здійсненню своєчасного державного контролю за умовами їх перебування в сім'ях усиновлювачів. Усе це викликає необхідність використання єдиних стандартів і правил міжнародного характеру, які були вироблені й прийняті міжнародним співтовариством у формі Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 р., Європейської конвенції Ради Європи про усиновлення (переглянута) 1967 р., Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення 1993 р., Гаазької конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується та визнання рішень про усиновлення 1965 р., Мінської конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. тощо. Отже, наукова і практична актуальність проблеми міждержавного усиновлення не викликає сумніву, про що свідчить удосконалення національного і міжнародного законодавства.

Зокрема, норми Європейської конвенції передбачають ряд суттєвих положень, а саме: обов'язкове отримання згоди батька дитини на усиновлення, навіть у випадку, коли дитина народжена поза шлюбом; обов'язкове отримання згоди від дитини, якщо вона досягла достатньо свідомого віку; визнання права на усиновлення неодруженим особам; залишає за країною-учасницею право на дозвіл усиновити дитину одностатевим парам, які проживають разом і мають міцні стосунки. Конвенція містить положення, що стосуються доцільності надання усиновленій дитині громадянства тієї держави, громадянами якої є усиновителі [2, ст. 12].

Однією з умов встановлення усиновлення є те, що усиновлення можливе тільки на користь дитини, причому особливо треба враховувати цей інтерес, якщо дитина усиновлюється іноземними громадянами.

Функцію захисту прав та інтересів дітей у міждержавному усиновленні міжнародне право покладає на державу походження дитини та державу, в якій проживають усиновлювачі. Відповідно до Декларації про соціальні та правові принципи щодо захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях «урядам необхідно розробити політику і законодавство та встановити належний нагляд за дотриманням прав дітей, яких всиновлюють за кордон. Усиновлення за кордон повинно, по можливості, проводитися лише у випадку, якщо у відповідних країнах вжиті подібні заходи» [3, ст. 18].

У внутрішньому праві багатьох країн норми, присвячені вирішенню питань міжнародного усиновлення, встановлюють прив'язки до особистого закону – *lex personalis* (громадянства, місця проживання тощо) усиновителя з поєднанням із законом усиновлюваного, або третіх осіб, від яких залежить надання згоди на усиновлення, та інколи *lex fori*. Це законодавства Грузії, Німеччини, Австрії, Угорщини, Греції, Іспанії, Італії, Ліхтенштейну, Румунії, Тунісу, Швейцарії, Естонії, Японії. Ситуація може бути ускладнена тим, що подружжя, яке усиновлює дитину, має різний особистий закон. Якщо дитина усиновлюється подружжям, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу. Відповідно до ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» ним є право держави, у якій подружжя мало останнє спільне проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого – право, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином [4, ст. 60].

Такі країни, як Португалія і Швейцарія, не дозволяють усиновлення, якщо воно не передбачене законом усиновлення. Деякі країни використовують обидві прив'язки для колізій міжнародного усиновлення: до закону місця проживання сторін (Венесуела, Перу, Канада), *lex fori* (В'єтнам), національного закону сторін (Польща), громадянства усиновителя – *lex fori* (Чехія) [5].

Ще одним проблемним питанням при міжнародному усиновленні є контроль за дотриманням прав усиновлених дітей, які були вивезені за кордон. Гаазька конвенція 1993 р. не зобов'язує надавати звіти після всиновлення, але жодною мірою не обмежує і не виключає їх. Усе залежить від особливостей національної політики держави. Більшістю країн встановлено максимальний період обов'язкової звітності від трьох до п'яти років після усиновлення. Відповідно до п. 83 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого Постановою КМУ від 08.10.2008 № 905, обов'язки щодо контролю за дотриманням прав усиновлених дітей за кордоном покладаються на відповідні консульські установи, які мають вести облік усиновлених дітей в кожній країні

та здійснювати нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18 років. Таким чином, відносно велика кількість дітей, які усиновлюються іноземними громадянами, призводить до того, що консульські установи не в змозі ефективно і в повному обсязі виконувати покладені на них функції у сфері усиновлення. Інші іноземні держави ці обов'язки покладають на акредитовані агентства, які контролюються державними органами. Слід наголосити, що усиновлення іноземними громадянами дітей без участі акредитованих агентств з усиновлення вносить труднощі в реалізацію процедури подальшого контролю за умовами життя і виховання усиновлених дітей. Тому у разі надання можливості на розширення сфери своєї діяльності міжнародним агентствам з усиновлення, буде вирішено ще й питання з отриманням повної, перевіреної і своєчасної інформації про умови проживання і виховання усиновленої дитини за межами держави. Це буде позитивним моментом, оскільки на практиці «незалежні» посередники з усиновлення не можуть забезпечити необхідний контроль і звітність після усиновлення дитини [6].

Отже, враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що сучасне національне законодавство з міжнародного усиновлення є достатнім для колізійного регулювання, але потребує подальшого удосконалення. Сьогодні важливо чіткіше сформулювати правові норми усиновлення українських дітей в діючих міжнародних договорах України про правову допомогу, укласти аналогічні договори або цільові угоди з державами, громадяни яких найчастіше виступають усиновлювачами, а саме з Італією, Німеччиною, Францією та ін. Додаткової конкретизації потребують такі питання як система нагляду за виконанням іноземним усиновлювачем батьківських обов'язків, порядок повернення дитини з-за кордону в разі, коли усиновлювач не захищає її інтересів, або з інших причин, які суд визнає поважними, а також позбавлення усиновлювача батьківських прав.

Список використаної літератури

1. Сердюк Д. В. Деякі аспекти правового регулювання усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9775/1/Serdyk.pdf> (дата звернення: 30.10.2020).
2. Європейська Конвенція Ради Європи про усиновлення дітей (переглянута) : Міжнародний документ від 27.11.2008. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 (дата звернення: 30.10.2020).
3. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо у разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях : Міжнародний документ від 03.12.1986. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_131#Text (дата звернення: 30.10.2020).
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 32. Ст. 422.
5. Мікуляк М. Регулювання міжнародного усиновлення на основі конвенцій про права дітей та усиновлення. URL: <http://legal.duan.edu.ua/images/stories/Files/2015/17.pdf> (дата звернення: 30.10.2020).

6. Погорецька Н. В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання. *Форум права*. 2011. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_3_102 (дата звернення: 30.10.2020).

С. В. Ромашкін

к.ю.н., доц.

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ УЧАСТІ В ОBOB'ЯЗКОВІЙ СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Наше сьогодення заставляє кожного свідомого громадянина задуматися про розмір своєї пенсії та про стабільну і забезпечену старість. Відповідно до діючого пенсійного законодавства громадянам України, аби претендувати на пенсію за віком після досягнення 60 років (жінкам до 1961 р.н. – після 55-60 років), потрібно мати не менше 15 років страхового стажу. Крім того, для призначення мінімальної пенсії та для підвищення пенсії за понаднормативний стаж необхідно мати 30 років страхового стажу жінкам та 35 років – чоловікам.

Нагадуємо, що поняття трудового стажу вже відсутнє після набуття чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» з 01.01.2004. Натомість з'явився стаж страховий, що передбачає обов'язкову сплату страхових внесків на державне пенсійне страхування, які пропорційно враховуються при нарахуванні пенсії.

На сьогодні відповідальність за формування майбутніх пенсій несе не тільки держава та роботодавець, але і сам працівник.

Для багатьох вже зрозуміло, що для того, щоб отримувати пенсію в майбутньому, необхідно мати певний страховий стаж. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» до страхового стажу, що враховується при призначенні пенсії, зараховуються лише ті періоди, за які сплачені страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Виникає питання, а що робити тій людині, яка з тих чи інших причин не працює і тому не підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню? В такому випадку єдиною можливістю здобути страховий стаж є добровільна участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Ст. 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено категорії осіб, які мають право брати добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а саме: особи, які досягли 16-річного віку та не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню відповідно до ст. 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування», у тому числі іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають або працюють на території України, громадяни України, які постійно проживають або працюють за межами України, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, мають право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [1].

Зазначені особи можуть брати добровільну участь у солідарній системі або в накопичувальній системі пенсійного страхування, або одночасно в обох системах відповідно до укладеного договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно із Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Для добровільної участі необхідно звертатись до податкових органів за місцем свого проживання та подати заяву за встановленою формою, копії довідки про присвоєння ідентифікаційного номера; трудової книжки (у разі наявності); документа, що посвідчує особу [2].

Особа, якій не вистачає до страхового стажу кількох місяців, також може укласти договір про добровільну участь. Цим договором може бути передбачена одноразова сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за попередні періоди (у тому числі за період з 01.01.2004 по 31.12.2010), в яких вона не підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, на будь-який період, але не менше одного місяця [3].

Тепер якщо людина навчалася, перебувала у відпустці по догляду за дитиною до 6 років, працювала нелегально або узагалі не працювала все життя, але сплачувала внески до Пенсійного фонду, – може цілком розраховувати на пенсію.

Договір укладається на термін не менше одного року і визначає порядок сплати внесків, умови набуття застрахованою особою права на пенсійні виплати відповідно до Закону, обов'язки, права, відповідальність страхування. Розмір внеску визначається в договорі, але сума сплачених внесків за кожний місяць не може бути меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Пенсійний фонд України потурбувався також і про громадян, що працюють за кордоном, розробивши «Порядок добровільної участі в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за спрощеною процедурою» (від 10.03.2009 № 10-1). Українці, що працюють за кордоном, можуть платити страхові внески, не виїжджаючи з країни проживання, і страховий стаж їм буде зараховуватися на батьківщині. Для цього такі громадяни повинні повідомити про свої наміри управління, де їм нададуть необхідну інформацію.

Слід зазначити, що саме зараз дуже вигідно укласти договір про добровільну участь, оскільки розмір мінімального страхового внеску буде вираховуватись від мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством за період з 01.01.2004 по теперішній час [4].

Список використаної літератури

1. Добровільне пенсійне страхування. *Офіційний сайт Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації*, 20.03.2015. URL: <http://www.solor.gov.ua/info/0/8357> (дата звернення: 30.10.2020).
2. Добровільна участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – хто має право, як заключити договір, скільки сплачувати. *Офіційний сайт Покровської селищної об'єднаної територіальної громади*, 19.08.2020. URL: <https://pokr.otg.dp.gov.ua/ua/novini-ta-podiyi/novini/dobrovilna-uchast-u-sistemi-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-pensijnogo-strahuvannya-hto-maye-pravo-yak-zaklyuchiti-dogovir-skilki-splachuvati> (дата звернення: 29.10.2020).
3. Недостатньо страхового стажу: зверніть увагу на договір про добровільну участь *Вісник. Офіційно про податки: офіційне видання Державної фіскальної служби України*. 2020. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016118-nedostatno-strakhovogo-stazhu-zvernit-uvagu-na-dogovir-pro-dobrovilnu-uchast> (дата звернення: 31.10.2020).
4. Котлярова М. Добровільне пенсійне страхування сьогодні – пенсія в майбутньому. URL: <http://www.polissya.net/news/oficijno/249-dobrovilne-pensijne-strahuvannia-pensija-v-maibutniomu.html> (дата звернення: 31.10.2020).

В. В. Сліпенюк

асп., адвокат

науковий керівник: к.ю.н., доц. К. Ю. Кармазіна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Поява коронавірусної інфекції COVID-19 в Україні обумовила зміни усіх правових інститутів держави. Не є винятком і кримінальне судочинство. Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено низкою положень, що закріпили специфіку здійснення дистанційного судового провадження. З огляду на значимість забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, яку особа розуміє, в період пандемії актуальним є дослідження особливостей здійснення дистанційного перекладу в кримінальному судочинстві.

Законом України «Про внесення зміни до пункту 20-5 розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та розгляду окремих питань під час судового провадження на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів

України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 13.04.2020 № 558-IX (далі – Закон України № 558-IX) запроваджено зміни щодо здійснення судового провадження та перекладу в ньому [1].

Встановлено, що розгляд питань, які віднесено до повноважень слідчого судді, суду (окрім розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою), в тому числі із застосуванням перекладу, може проводитись у режимі відеоконференції за ініціативою суду або за клопотанням сторони кримінального провадження [1].

Проведення дистанційного судового засідання та переклад у ньому на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), здійснюється за правилами, встановленими частинами третьою – дев'ятою ст. 336 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2, ст. 336].

Варто відзначити, що норми КПК України дещо інакше визначають специфіку здійснення дистанційного перекладу, ніж процесуальні акти інших галузей права. Зокрема, у ч. 4 ст. 336 КПК України відзначається, що учасники кримінального провадження (яким є і перекладач (відповідно до п. 25, ч. 1 ст. 3 КПК України) та особа, яка потребує перекладу) можуть брати участь у судовому провадженні дистанційно, знаходячись у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд [2, ст. 336]. Таким чином, у КПК України фактично закріплена можливість перекладача та особи, яка користується його послугами, брати участь у дистанційному судовому провадженні, знаходячись при цьому не в приміщенні суду, а в будь-якому іншому, обраному на власний розсуд, оскільки конкретизації місця дане положення не містить.

Натомість, ст. 197 Господарського процесуального кодексу України [3, ст. 197], ст. 212 Кодексу адміністративного судочинства України [4, ст. 212] та ст. 195 Цивільного процесуального кодексу України [5, ст. 195] конкретно визначають, що перекладач може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду, що є протилежністю вищевказаних положень КПК України.

При цьому судова практика, трактуючи положення ч. 4 ст. 336 КПК України, фактично зводиться до того, що відеоконференції за участю перекладача здійснюються з іншого приміщення суду. Судді в ухвалах про проведення судового засідання в режимі відеоконференції вказують, що задля участі у ньому перекладач має знаходитись в приміщенні іншого суду, який є територіально найближчим для цього учасника кримінального провадження. Тобто, попри законодавчо передбачену можливість перекладача брати участь у дистанційному судовому засіданні поза межами суду, останнього зобов'язують

бути присутнім у приміщенні іншого суду. Як приклад, можна навести ухвалу Тернопільського апеляційного суду від 27.05.2020 у справі № 607/6440/20, у якій доручено Кіровському районному суду м. Дніпропетровська забезпечити участь перекладача в судовому засіданні Тернопільського апеляційного суду 02.06.2020 дистанційно в режимі відеоконференції, шляхом підготовки зали судових засідань та забезпечення відеозв'язку з Тернопільським апеляційним судом [6].

Видається, що неповне дотримання положень КПК України обумовлене обов'язком судового розпорядника чи іншої уповноваженої особи такого суду вручити перекладачеві пам'ятку про процесуальні права, перевірити документи, що посвідчують особу, та головне – перебувати поряд з ним до закінчення судового засідання. При цьому, з огляду на недосконалість кримінального законодавства в даному питанні, а саме нерегламентування можливості проведення необхідних процесуальних дій з перекладачем поза межами суду, реалізувати в повній мірі можливість дистанційної участі перекладача вкрай важко.

Виходячи з цього, під час судового розгляду кримінального провадження може виникнути колізія щодо прийняття рішення (розгляду клопотання) про участь перекладача поза межами суду за допомогою відеоконференції, оскільки законодавство не забороняє таку участь, однак механізм реалізації цього права викликає дискусії та суперечності, що в результаті може ставити під сумнів навіть законність прийнятого судом у справі остаточного рішення.

Таким чином, задля відповідності положень профільного акту, який визначає особливості кримінального судочинства, загальній законодавчій та судовій практиці, видається доцільним запропонувати декілька варіантів подальшого розвитку подій.

Першим із них є внесення змін до ст. 336 КПК України та п. 10, в яких необхідно закріпити положення про те, що свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду.

Другим варіантом вирішення даної проблеми є законодавче закріплення можливості проведення необхідних процесуальних дій з перекладачем поза межами суду. При цьому необхідно деталізувати механізм такої участі перекладача з обов'язковим дотриманням процесуальних прав всіх учасників судового процесу.

Звісно, другий варіант потребує більшої уваги та підготовки, однак в епоху діджиталізації суспільного життя мобільність людини за допомогою цифрових технологій є невідворотнім процесом розвитку суспільства.

Проаналізувавши вищенаведені положення, можна зробити висновок, що здійснення дистанційного перекладу в кримінальному процесі певним чином

відрізняється від інших видів судочинства. Разом з тим, ці відмінності мають законодавчі недоліки, які потребують термінового вирішення на законодавчому рівні.

Список використаної літератури

1. Про внесення зміни до пункту 20-5 розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та розгляду окремих питань під час судового провадження на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 13.04.2020 № 558-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 19. Ст. 129.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 31.10.2020).
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 31.10.2020).
6. Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 27.05.2020 у справі № 607/6440/20. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89502869> (дата звернення: 31.10.2020).

Т. В. Степанова

д.ю.н., проф.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ МОЖЛИВОСТІ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Судове доказування – це логіко-практична діяльність суду та інших осіб, які беруть участь у справі, щодо встановлення наявності або відсутності обставин, що мають значення для правильного вирішення спору [1, с. 78].

На даний час практично всі процесуальні кодекси містять положення про те, що «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень».

Таким чином, законодавцем закріплено правило активної позиції учасників процесу і негативні наслідки при незайнятті такої позиції стороною у справі. Це може бути:

– відмова в задоволенні позову, залишення без розгляду позовної заяви, накладення штрафу за невиконання вимог суду, покладення судових витрат незалежно від результату вирішення справи – для позивача, третьої особи з самостійними вимогами на предмет спору або відповідача за зустрічним позовом;

– задоволення позову і покладення всіх судових витрат, накладення штрафу за невиконання вимог суду – для відповідача;

– накладення штрафу за невиконання вимог суду, застосування приводу – для всіх інших учасників процесу.

А у перекладача, експерта, свідка можуть виникнути і більш значущі наслідки – кримінальна відповідальність за відмову від виконання своїх процесуальних обов'язків або неналежне їх виконання (завідомо неправдивий переклад, складення завідомо неправдивого висновку, дача завідомо неправдивих показань).

Проте в практиці часто трапляються випадки, коли вказане правило активності учасника справи не може бути реалізоване, оскільки такий учасник не має широких можливостей щодо збору доказів із будь-яких джерел.

Деякі учасники процесу (прокурор, адвокат) в силу статусу професії мають можливості щодо направлення запитів та швидкого отримання відповіді на такі запити на підставі чинного законодавства (Закону України «Про прокуратуру», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Інші учасники процесу в силу законодавчих приписів мають можливості спрощеної процедури отримання доказів (дізнавач, слідчий, органи СБУ, АМК та інші), що ставить вказані органи і відомства в переважне положення порівняно зі «звичайними» учасниками справи.

Саме тому здавна було сформульовано виняток із загального правила доказування: «*Nemo ultra posse obligatus est* або *impossibilium nulla obligatio est*» – «нікого не можна зобов'язати до того, що він (або ніхто) не в змозі виконати» (Цельс, Дигести, 50.17.185). Вказане правило можна визначити як принцип можливості в процесі доказування, якій внутрішньо складається з двох елементів:

– учасник процесу не має можливості виконати цей обов'язок законними шляхами, тобто в межах своїх повноважень, без їх перевищення, без використання зловживань або навіть прогалин чинного законодавства. Дійсно, якщо «звичайна» фізична особа офіційно не може отримати інформацію про стан рахунку свого контрагента, оскільки будь-який банк у відповіді з відмовою буде посилатися на банківську таємницю, то в такому випадку слід вважати, що учасник процесу належним чином виконав свій обов'язок щодо доказування в процесі. Ця особа має право звернутися з клопотанням до суду для формування запиту суду на отримання даної інформації і не буде вважатися пасивною поведінкою та призводити до негативних наслідків для учасника процесу, вказаних вище;

– учасник процесу не має фактичної (об'єктивної) можливості виконати певний обов'язок. Ця складова може розповсюджуватися на випадки неможливості отримання доказів у певній державі у зв'язку з фактичним (об'єктивним) знаходженням особи в іншій державі, нез'явлення в судове засідання у зв'язку зі знаходженням на лікарняному і та ін.;

– деякі докази взагалі не можуть бути отримані та подані суду (наприклад, доказ несплати за договором).

Таким чином, принцип можливості в процесі доказування є складним процесуально-правовим явищем, яке потребує подальшого дослідження, оскільки вказаний принцип має значний вплив на реалізацію прав та законних інтересів учасників процесу, а також гарантій отримання законного та неупередженого рішення по справі.

Список використаної літератури

1. Степанова Т. В. Хозяйственное процессуальное право в схемах : учеб. пособ. Одеса : Фенікс, 2016. 210 с.

Розділ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

А. Д. Данилюк
асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. Т. О. Павлова

ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Проблема домашнього насильства та насильства за ознакою статі є однією з центральних проблем всього світу, оскільки посягає на цілий спектр найцінніших основоположних прав людини, а саме права на життя, свободу, особисту безпеку, на повагу до приватного та сімейного життя тощо. Охорона та захист вказаних прав виступають основним обов'язком держави. Фактом визнання вказаної проблеми на міжнародному рівні було прийняття Стамбульської конвенції, яка була відкрита до підписання 11.05.2011, набула чинності 01.08.2014 та визначила основні напрями запобігання насильства стосовно жінок і домашнього насильства та боротьбу із цими явищами. На підставі підписання вказаної Конвенції вітчизняний законодавець провів комплекс реформування вітчизняного законодавства, у тому числі і кримінального. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульської конвенції)» від 06.12.2017 № 2227-VIII (далі – Закон від 06.12.2017) [1] у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) було закріплено спеціальні норми, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї або вчинення такого насильства між особами, які перебувають у сімейних чи близьких стосунках, як кваліфікуючу обставину або обставину, що обтяжує покарання. Також було прийнято Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2020) [2, ст. 1], яким було визначено форми домашнього насильства, а також розкрито їх зміст.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 07.12.2020, до форм домашнього насильства відносяться наступні: фізичне; сексуальне; психологічне або економічне насильство. У вказаній статті визначено поняття економічне насильство, а саме «форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування,

перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [2, ст. 1]. Під психологічним насильством розуміється «форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи» [2, ст. 1].

Законом від 06.12.2017 чинний Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 126-1 «Домашнє насильство». Слід зазначити, що у вказаній нормі міститься три форми здійснення домашнього насильства, а саме фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство. Сексуальне ж насильство виходить за межі цих форм та, за наявності підстав, передбачених у відповідних складах, кваліфікується за ст.ст. 149, 152–156, 301, 302, 303 КК України.

Слід зазначити, що зміст понять «фізичне насильство»; «психологічне насильство»; «економічне насильство» у ст. 126-1 КК України не розкривається, вказано тільки на систематичний характер вчинення вказаних дій. У доктрині кримінального права під фізичним насильством розуміється ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання. Мова йде про фізичний протиправний вплив на тіло потерпілої особи. При цьому, якщо домашній агресор вчинює й інші форми насильницьких дій, наприклад, вчинення побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті тощо, потребує додаткової кваліфікації за відповідними кримінально-правовими нормами – ст.ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 115 КК України.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, розглядаючи психологічне насильство, вважають, що «погрозу у ст. 126-1 слід тлумачити широко. Це можуть бути: а) погроза заподіяння фізичного насильства; б) шантаж – погроза розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці; в) залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити потерпілу особу в залежне становище (наприклад, доведення до потерпілої особи наміру продати її в рабство чи сутенерам для втягнення її в проституцію або піддати груповому зґвалтуванню)...» [3, с. 72].

Отже, вважаємо, що закріплення у чинному Кримінальному кодексі України ст. 126-1 КК України ускладнює кваліфікацію суміжних кримінальних правопорушень, оскільки у Кримінальному кодексі України передбачено

окремі кримінальні правопорушення, які пов'язані із заподіянням фізичного; психологічного (психічного); економічного; сексуального насильства.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19#n6> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

Д. А. Деменчук

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. А. Чуваков

ЕКСТРЕМІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Увага дослідників до феномену екстремізму, який безпосередньо впливає на функціонування всіх сфер суспільства обумовлюється загальними протиріччями розвитку соціальної реальності. Значимість вивчення екстремізму викликається потребою пояснювати соціальні, політичні, культурні явища, що відбуваються на індивідуальному рівні.

Говорячи про соціальну спрямованість феномена екстремізму, слід звернути увагу, що в сучасну епоху подібне явище стає все більш помітним елементом суспільного життя. Більшість фахівців в цій області негативно відгукуються про екстремізм не приділяючи достатньої уваги суті проблеми.

Можливо визначити, що причини зростання екстремістських проявів, в сучасній науці зводиться до загальних висновків. Дезорієнтація громадських смаків і ідеалів, що відбувається в сучасному соціумі, служить фундаментом для симпатії до окремих екстремістських дій, а також може активізувати дремаючі в свідомості екстремістські нахили людини. У моменти істотних потрясінь і переломів, які виникають в процесі розвитку будь-якого суспільства і пов'язаних з істотними деформаціями умов і способу життя людей, раптово утворюється вакуумом цінностей, зміною матеріальних показників, неясністю життєвих перспектив і неминучим загостренням суперечностей, екстремізм стає однією з найбільш небезпечних характеристик суспільного буття.

Аналізуючи філософсько-ідеологічні джерела екстремізму, можливо дійти до висновку, що це, в першу чергу, система поглядів і деструктивних дій, що формуються під впливом екстремальних умов. Також з елементами екстремістських дій пов'язана історія людства з моменту його відокремлення

від природного середовища до створення великих соціальних утворень. Екстремізм само як крайня форма людської активності проявляється при життєдіяльності індивіда в різних групах і спільнотах.

Основні умови формування та прояви екстремізму протікають в різних його сферах – економічній, політичній, соціальній, духовній. Аналіз цих процесів допоможе з'ясувати механізм формування екстремістських проявів індивіда.

Серед передумов, які формують екстремістський тип діяльності в суспільстві з ліберальною системою економіки і влади, слід виділити

економічні, що виникають в результаті протиріч в економічній сфері;

суспільні – суспільство пануючого відчуження і є найбільш благодатною основою екстремізму; відчуження, яке визначає динаміку розвитку всього створеного людиною в сучасній реальності, носить майже загальний характер.

Слід зазначити, що людина в подібних умовах стає, як стверджував Гоббс, деяким «одушевленим автоматом» [1, с. 111], зануреним в індустріальне царство панування техніки, технологій і речей. Будучи відчуженим, людина відчуває постійний тиск з боку створеного ним, що не може, не приводити до почуття депресії, пригніченості і, як зазначав Е. Фромм, до почуття «соціальної скуки» [2, с. 21].

Нездатність реалізувати свої можливості, різниця в стартових умовах розвитку, змушує людину йти по екстремального шляху задоволення своїх потреб, що може проявлятися в деструктивних, екстремістських діях. У такій ситуації в свідомості індивіда відбувається постійна боротьба суперечливого

характеру між нереалізованими можливостями і прагненням їх реалізувати. Життєвий рівень, що залежить від фінансового доходу, а також належність до певного економічного середовища, можуть бути умовами, які формують негативні прояви і деякі соціальні стереотипи. В цьому відношенні необхідно виділити наступну групу передумов, взаємопов'язаних з економічними, які сприяють також прояву і існування екстремізму, це передумови соціального характеру.

В сучасному індустріальному суспільстві соціальні передумови формування феномену екстремізму, подібно економічних передумов, безпосереднім чином пов'язані з категорією відчуження. Найбільш точно це охарактеризував Е. Фромм: «Ставлення сучасної людини до оточуючих його індивідів, об'єднаних в різні соціальні освіти, є відносини деяких абстракцій, що використовують один одного, де кожен індивід служить деяким товаром для всіх інших» [3, с. 168]. В сучасному суспільстві людина позбавлена власної волі і переконань: його смаками, думкою, маніпулюють.

Людина занурюється в рутину повсякденності, добровільно підпорядковує себе сформованій системі, перетворюючись в численний

прошарок «середнього класу», здатного конформістські споживати пропоновану політичну продукцію, що склалася в рамках панівної системи влади. Але при цьому дана ситуація обмежує можливість індивіда реалізувати свої потреби в саморозвитку в цій сфері, а усвідомлення цього призводить до того, що процес особистісного розвитку знаходить хворобливі риси і сприяє формуванню крайніх політичних, екстремістських поглядів. А. Ф. Лазурський: «...душевні сили людини, не отримуючи певного розумного і при тому адекватного, відповідного здібностям і інтересам, проявляються всілякими збоченими способами без користі для себе і зі шкодою для оточуючих...» [4, с. 89]. Загальнокультурні передумови зачіпають діяльність людини, спрямовану на створення оптимальних умов свого існування. Конфлікт між рутиною і спробою повернутися до основних реалій характерний для всіх культур. Одна з головних задач мистецтва і релігії з моменту їх виникнення полягає в тому, щоб допомогти людині. Культура перетворюється в інструмент соціального згуртування. Це проявляється в тому, що засоби масової комунікації гармонійно і непомітно «змішують» мистецтво, політику, релігію, філософію. Культурна сфера починає сприйматися своєрідним продовженням ринкової системи, а у сучасної людини головною рушійною силою розвитку стає потреба в обміні.

Вплив споживчих відносин на людину, строго алгоритмізований темп життя, позбавляють індивіда свободи творчого вибору, а матеріальні умови соціального буття надають на нього негативний тиск [5, с. 82].

Концептуальними ж підставами екстремізму як соціального явища, можуть виступати: 1) відчуження, що охоплює сфери життєдіяльності; 2) строго алгоритмізований темп життя; 3) стан «соціальної нудьги»; 4) неможливість реалізації потреб індивіда в творчості. Суб'єктом екстремістських дій в таких суспільствах можуть виступати як окремі індивіди, так і цілі групи організованого типу, що мають ідеологічну базу і заплановану систему дій. Об'єктом боротьби – сформовані громадські структури та інститути економічного, політичного, культурного, соціального типів. В тоталітарних та авторитарних суспільствах, що характеризуються широким і різнобічним контролем з боку державної влади над окремою людиною, екстремізм як явище приймає інші форми. Тут слід зазначити про прихований екстремізм – маніпуляцію, та про екстремізм зовнішнього характеру. Маніпуляція масовою і індивідуальною свідомістю є прихованою формою екстремізму, так як під виглядом пропаганди високих ідей відбувається загальне придушення людської активності, руйнування його творчих здібностей.

Таким чином, екстремізм як явище, засноване на насильстві, агресії і деструкції, притаманний людській діяльності і може проявлятися в соціальній

реальності. Екстремізм представляє собою не просто систему якихось дій, а є світоглядною установкою, яка формує певний набір цінностей і поглядів. Як уже зазначалося, в сучасній науці і в повсякденному житті під екстремізмом розуміють прихильність до крайніх поглядів і дій в політиці і ставлять знак рівності між поняттями «екстремізм», «патріотизм», «расизм», «націоналізм», «традиціоналізм» [6, с. 400].

Також слід зазначити, що феномени екстремізму та націоналізму, безумовно, мають загальні основи і взаємозв'язок. Явища можуть співвідноситися як загальне і часткове. Екстремістська поведінка, за певних умов, може мати націоналістичну форму. У цьому випадку велику роль відіграють, соціальні фактори розвитку суспільства, а також особистісні характеристики індивіда.

В нашій державі відбувається зміщення багатьох політичних, культурологічних та світоглядних понять: «консерватизм» і «демократизм» (ліві і праві в політичному секторі); «Лібералізм», «традиціоналізм» і «патріотизм». Багато понять сьогодні набувають діаметрально протилежне значення від чого страждає свідомість людини, особливо молоді, яка в силу нестачі власного досвіду схильна до впливу політичної кон'юнктури. Досить сказати, що в той час, як екстремізм активно проникає в масову свідомість, в Україні протягом десятиліття йшов процес дискредитації патріотизму і націоналізму.

Список використаної літератури

1. Гоббс Т. Левиафан. Москва : АСТ, 2005. 111 с.
2. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва : Аст, Хранитель, Мидгард, 2007. 624 с.
3. Фромм Э. Здоровое общество. Москва : АСТ, 2009. 539 с.
4. Лазурский А. Ф. Классификация личности : Монография. Петербург : Государственное издательство, 1921. 401 с.
5. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. Москва : Мысль, 1994. 400 с.
6. Політологія. Енциклопедія. Київ : Publishers, 1993. 400 с.

І. А. Дришлюк

к.ю.н., доц.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ОСОБАМИ, ЩО КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Чинне законодавство України передбачає як адміністративну (ст.ст. 121, 122, 122-1, 122-2, 123, 124, 130, 132 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [1]), так і кримінальну відповідальність

(ст.ст. 286, 287, 289, 290 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2]) за порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Стаття 286 КК України встановлює відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Суспільні відносини у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту регулюють Закон України від 30.06.1993 № 3353-ХІІ «Про дорожній рух» [3], Закон України від 05.04.2001 № 2344-ІІІ «Про автомобільний транспорт» [4], Закон України від 29.06.2004 № 1914-ІV «Про міський електротранспорт» [5]. Законодавство про дорожній рух складається з цих законів та інших нормативних актів, що видаються згідно з ними. Основним підзаконним актом у сфері безпеки функціонування автотранспорту є Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306 [6].

Злочин, передбачений ст. 286 КК України, може бути вчинений тільки при керуванні або експлуатації транспортних засобів, вказаних в примітці до цієї статті – під ними розуміються всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

Правила дорожнього руху розрізняють поняття «транспортний засіб» та «механічний транспортний засіб». Транспортний засіб – пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів. Механічний транспортний засіб – це такий транспортний засіб, «що приводиться в рух з допомогою двигуна». Правила розкривають зміст поняття «інші механічні транспортні засоби». Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт.

Пленум Верховного Суду України в п. 2 Постанови від 23.12.2005 № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» роз'яснив, що при розгляді кримінальних та адміністративних справ суди мають ураховувати положення правових норм, у яких визначено поняття «транспортні засоби», зокрема, примітки до ст. 286 КК України, ч. 7 ст. 121 КУпАП, п. 1.10 Правил дорожнього руху [7, с. 325].

Виходячи з цих положень, транспортними засобами, про яких йдеться у ст.ст. 287, 287, 289, 290 КК України та ст.ст. 121, 122, 122-1, 122-2, 123, 124, 130, 132 КУпАП, слід вважати всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, що приводяться в рух за допомогою двигуна з робочим об'ємом 50 куб. см. і більше або електродвигуна потужністю понад 3 кВт.

До механічних транспортних засобів відносяться і мотоцикли. Мотоцикл – двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб. см. і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні та інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг. Отже, механічний транспортний засіб повинен мати об'єм двигуна не менше за 50 куб. см. чи електродвигун потужністю до 4 кВт.

Мопед у Правилах дорожнього руху визначений як двоколісний транспортний засіб, який має двигун з робочим об'ємом до 50 куб. см. або електродвигун потужністю до 4 кВт., тобто не є механічним транспортним засобом. Разом з тим, постає питання про відповідальність за порушення правил дорожнього руху осіб, які керували мопедами, моторолерами та іншими двоколісними транспортними засобами, що мають двигун з меншим робочим об'ємом чи потужністю, ніж це встановлено Правилами дорожнього руху.

В судовій практиці є приклади віднесення мопедів до механічних транспортних засобів. Так, судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду, з посиланням на п. 1.10 Правил дорожнього руху визнала, що термін «механічний транспортний засіб» поширюється на трактори, самоходні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. Транспортний засіб з електродвигуном вважається механічним за умови, що потужність двигуна перевищує встановлену вказаним визначенням межу. Водночас для транспортних засобів з двигуном внутрішнього згорання жодних обмежень щодо технічних характеристик останнього відповідною правовою нормою не передбачено [8]. Отже, на думку цієї судової інстанції, будь-який транспортний засіб, що приводиться у рух за допомогою двигуна внутрішнього згорання, незалежно від його робочого об'єму, належить до механічних транспортних засобів.

З такою позицією навряд чи можна погодитися. Правила дорожнього руху використовують два критерії, за якими транспортний засіб визнається механічним – робочий об'єм двигуна внутрішнього згорання або потужність електродвигуна в кВт. Однак, водіїв мопедів та прирівнених до них транспортних засобів, на нашу думку, можна визнати суб'єктами злочину, передбаченого ст. 286 КК України, за умови законодавчого зняття обмежень щодо таких транспортних засобів, передбачених Правилами дорожнього руху.

Законом України від 24.09.2008 № 586-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення дорожнього руху» ст. 34 Закону України від 30.06.1993 № 3353-XII «Про дорожній рух» викладена в новій редакції і передбачає обов'язкову реєстрацію мопедів [9]. Відповідно до Положення про порядок видачі

посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 № 340 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20.05.2009 № 511) [10], транспортні засоби, керування якими дозволяється за наявності посвідчення водія, залежно від їхніх типів і призначення, поділяються на категорії, в тому числі А1 – мопеди, моторолери та інші двоколісні транспортні засоби, які мають двигун з робочим об'ємом до 50 см³ або електродвигун потужністю до 4 кВт. Таким чином, законодавством України встановлена реєстрація мопедів як транспортних засобів та отримання посвідчення на керування ними, що дозволяє розглядати осіб, які керують таким транспортним засобом відповідальними за порушення правил безпеки дорожнього руху за наявності настання наслідків, передбачених ст. 286 КК України.

Список використаної літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51 (додаток). Ст. 1122.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
4. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 № 2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105.
5. Про міський електротранспорт : Закон України від 29.06.2004 № 1914-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 548.
6. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Ст. 1852.
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2016. 325–334.
8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01.03.2018 у справі № 278/3362/15-к. URL: [https://protocol.ua/ua/vs_kks_bud_yakiy_transportniy_zasib_shcho_privoditsya_v_ruh_za_dopomogoyu_dviguna_nezalejno_vid_robochogo_ob_emu_ostannogo_nalegit_do_mehanicnih_transportnih_zasobiv_i_moge_budi_predmetom_zlochynu_peredbachenogo_st_289_tsogo_kk_ukraini_\(vs_kks_278_3362](https://protocol.ua/ua/vs_kks_bud_yakiy_transportniy_zasib_shcho_privoditsya_v_ruh_za_dopomogoyu_dviguna_nezalejno_vid_robochogo_ob_emu_ostannogo_nalegit_do_mehanicnih_transportnih_zasobiv_i_moge_budi_predmetom_zlochynu_peredbachenogo_st_289_tsogo_kk_ukraini_(vs_kks_278_3362) (дата звернення: 01.11.2020).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення дорожнього руху : Закон України від 24.09.2008 № 586-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 10–11. Ст. 137.
10. Про затвердження Положення про порядок надання посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 № 340. *ЗП України*. 1993. № 10. Ст. 211; *Офіційний вісник України*. 2009. № 39. Ст. 1311.

О. Д. Жученко

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. Т. О. Павлова

ВИЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досліджувана тема є актуальною в умовах переходу багатьох суспільних відносин в сферу електронної взаємодії, а також обрання державою курсу на розробку електронного кримінального провадження (далі – ЕКП).

Як зазначалось в попередніх дослідженнях [1, ст. 120], роль системи ЕКП повинна бути не лише у накопиченні електронних документів, але і в реалізації алгоритмів щодо безумовного дотримання вимог законодавства під час розслідування кримінальних правопорушень. Алгоритмів, які, по-перше, допоможуть уникнути порушень під час досудового розслідування, а по-друге, допомагатимуть слідчому, детективу та прокурору у прийнятті важливих рішень у кримінальному провадженні.

В якості одного з таких алгоритмів пропонується розробити функцію визначення елементів складу кримінального правопорушення та їх порівняння з диспозиціями статей Кримінального кодексу України. Так, склад кримінального правопорушення – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об’єктивних і суб’єктивних), що визначають учинене суспільно небезпечне діяння як кримінально протиправне [2, с. 85].

З даного визначення випливає роль вірного визначення елементів складу кримінального правопорушення: кваліфікація суспільно небезпечного діяння як конкретного кримінального правопорушення.

Адже, надання оцінки кримінально протиправному діянню та його кваліфікація – одне з найперших та основоположних рішень, які приймає слідчий, детектив чи прокурор у кримінальному провадженні.

Вважаємо, що однією із найголовніших функцій ЕКП повинна стати допомога у вірній кваліфікації вчиненого протиправного діяння шляхом аналізу визначених елементів складу кримінального правопорушення.

Так, при внесенні відомостей до ЄРДР правоохоронець зобов’язаний надати попередню правову кваліфікацію виявленому діянню. У рамках власної концепції ЕКП вважаємо, що на даному етапі електронна система повинна отримати від правоохоронця структуровані дані як мінімум про об’єкт та об’єктивну сторону виявленого діяння. Технічна реалізація такої функції може бути різною – від заповнення самотійно слідчим, детективом чи прокурором спеціальних форм, до автоматичного розпізнання тексту описаної події кримінального правопорушення електронною системою.

Описання події кримінального правопорушення – перше з чого повинно починатись визначення елементів складу кримінального правопорушення. Саме на цьому етапі правоохоронець виокремлює об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що дозволяють вірно кваліфікувати кримінальне правопорушення. У системі ЕКП описання події кримінального правопорушення має стати основним джерелом для виявлення ключових слів з подальшим їх структуруванням на окремі елементи та їх ознаки.

Визначення об'єкта кримінально-протиправного посягання – не менш важливий етап. З'ясування суспільних відносин, на які здійснено протиправне посягання, а також ідентифікація потерпілого (за його наявності) відіграє важливу роль при кваліфікації діяння, адже допомагає відділити хоч схожі, однак різні за об'єктом посягання кримінальні правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення займає центральне місце серед елементів його складу. Тому, саме визначенню об'єктивної сторони слід приділити найбільшу увагу. Описання суспільно небезпечного діяння в електронній системі також може допомогти слідчому у розмежуванні суміжних кримінальних правопорушень, убезпечуючи від невірної кваліфікації. Для прикладу, алгоритми системи повинні попереджувати слідчого при спробі кваліфікувати кримінальне провадження за статтею 185 КК України [3, ст. 185] (таємне викрадення чужого майна), якщо в описанні події кримінального правопорушення або його об'єктивної сторони фігурують слова «відібрав», «відкрито викрав» і т.д.

Вид і розмір шкоди, завданої кримінально-протиправним діянням також повинні бути вірно визначені правоохоронцем як під час реєстрації кримінального провадження, так і під час досудового розслідування при повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Самостійно визначивши розмір такої шкоди в системі ЕКП, користувач зможе отримати від системи попередження про невірне застосування частини статті Кримінального кодексу України. Крім того, така функція убезпечить від спроби розпочати кримінальне провадження за наявності ознак адміністративного делікту.

Наступним важливим аспектом визначення елементів складу кримінального правопорушення (особливо на етапі встановлення особи правопорушника) являється аналіз ознак суб'єкта кримінального правопорушення. Ще до встановлення особи, причетної до вчинення правопорушення, вірне визначення можливого суб'єкта відіграє важливу роль у кваліфікації кримінального правопорушення. Для прикладу, такі близькі за суспільною небезпекою кримінально карані діяння як «підроблення документів» та «службове підроблення» мають абсолютно різну суть, посягають на різні суспільні відносини, а також розслідуються із застосуванням

абсолютно різних тактик [3, ст.ст. 358, 366]. Та найсуттєвішою відмінністю між цими правопорушеннями є суб'єкт кримінального правопорушення – загальний у першому випадку та спеціальний у другому.

Отож, самостійне визначення слідчим чи детективом можливого суб'єкта кримінального правопорушення, зокрема, наявності ознак спеціального суб'єкта, дасть можливість алгоритмам системи зорієнтувати користувача у вірній кваліфікації кримінального правопорушення.

На етапі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення зростає роль визначення ознак як суб'єкта правопорушення, так і суб'єктивної сторони.

Внесення слідчим, детективом або прокурором інформації про вік потенційного підозрюваного, наявність попередньо описаних ознак спеціального суб'єкта, вини, мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення повинно стати обов'язковими діями в системі ЕКП безпосередньо під час готування повідомлення про підозру. Будь-яка розбіжність з вимогами до суб'єкта інкримінованого кримінального правопорушення забезпечить правоохоронця від притягнення до кримінальної відповідальності неналежної особи.

Таким чином, вважаємо, що застосування порівняльних алгоритмів щодо визначення елементів складу кримінального правопорушення в електронному кримінальному провадженні призведе до зменшення кількості невірної кваліфікації кримінальних правопорушень, з подальшим помилковим притягненням осіб до кримінальної відповідальності. Звісно, ідея запропонованих алгоритмів повинна пройти етапи детальної розробки та описання, що слугує завданням для подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Жученко О. Д. До питання про передумови розроблення електронного кримінального провадження в Україні. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 116–122.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2010. 456 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України. із змінами та доп. станом на 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.11.2020).

О. М. Миколенко

д.ю.н., проф.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД УЧАСТІ МЕДІАТОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основою для застосування медіації у кримінальному провадженні України є поява в КПК положення про можливість укладення угод про примирення. Нормативно були визначені окремі положення укладення таких угод, а в ст. 469 КПК України стосовно суб'єкта, на якого покладаються такі функції, зазначено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Саме ця «інша особа» має назву – медіатор та надає допомогу щодо заключення угоди про примирення.

Залежно від ролі медіатора, які він відіграє в цій процедурі, виокремлюють чотири моделі медіації: 1) модель рятівника, де медіатор, не маючи спеціальних професійних знань і навичок, допомагає вирішити незначні, переважно побутові конфлікти; 2) модель, в якій медіатор відіграє роль посередника і виступає третьою стороною в спорі, тобто створює атмосферу конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної; 3) модель, де медіатор для вирішення конфлікту може використовувати якомога ширший набір засобів та методів ведення перемовин, у тому числі й вдаватися до певного корегування поведінки сторін; 4) модель, де медіатор виступає як організатор вирішення конфлікту [1, с. 94–95].

В науковій літературі ми вже звертали увагу на те, у кримінальному провадженні в Україні медіатор є посередником та повинен зосереджуватися на інтересах сторін, він не пропонує сторонам варіантів вирішення або розв'язання спору, а лише налагоджує процес комунікації між сторонами та відновлює довіру між ними [2, с. 34–39].

Для якісної участі медіатора у кримінальному процесі України позитивним вважаємо дослідження закордонного досвіду з цього питання. Інститут медіації успішно застосовується у багатьох країнах світу, наприклад, США, Англії, Бельгії, Іспанії, Франції, Польщі та ін. Зокрема, в Бельгії проведення медіації в кримінальних справах може бути ініційоване за клопотанням осіб, залучених у кримінальний процес. На судові органи та прокуратуру покладається обов'язок проінформувати сторони про можливість проведення медіації [3]. В Іспанії медіація в кримінальному процесі покликана, з одного боку, реінтегрувати злочинця в суспільство, а, з іншого, запропонувати

належну компенсацію жертві злочину. Як правило, медіація не застосовується у тяжких злочинах, разом з тим, розповсюджена в галузі ювенальної юстиції [4].

Але найбільш позитивним досвідом впровадження медіації у кримінальний процес вважаємо досвід Польщі. У 2003 р. КПК Польщі був доповнений ст. 23а «Процедура медіації». У цій статті закріплено право суду, а під час досудового слідства – прокурора, з ініціативи або за згодою потерпілого або обвинуваченого направляти справу до установи або «гідної довіри особи» з метою проведення процедури медіації між потерпілим та обвинуваченим. Суд у постанові про направлення справи на процедуру медіації (а в ході досудового слідства – прокурор або інший, наділений відповідними повноваженнями орган) призначає для проведення медіації установу або «гідну довіри особу» з числа осіб, які внесені до реєстру окружного суду.

Відразу після вручення медіатору постанови суду або прокурора про направлення справи на медіацію, він (медіатор) повинен, по-перше, налагодити контакт з потерпілим, підозрюваним або обвинуваченим, та, по-друге, визначити час і місце зустрічі з кожним із них. Під час таких зустрічей медіатор зобов'язаний довести до відома цих осіб суть і принципи процедури медіації, роз'яснити їм їхні права та обов'язки в цій процедурі, провести медіацію, допомогти сформулювати зміст угоди і перевірити виконання зобов'язань, що впливають з неї. Медіатор, після проведення процедури медіації, зобов'язаний скласти письмовий звіт і невідкладно надати його органу, який надіслав справу на таку процедуру. У разі ж укладення угоди між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим, вона стає додатком до звіту.

Якщо медіація не була закінчена в строк, визначений у постанові про її призначення, медіатор невідкладно повинен скласти і подати в орган, який направив справу на медіацію, звіт із зазначенням причин, за якими у встановлений строк не вдалося досягти бажаних результатів.

Як бачимо, в кримінальному процесуальному законодавстві Республіки Польща процедура медіації досить детально регламентована, що позитивно відображається на ефективності цього інституту. У КПК України, попри існування можливості укладання угод про примирення за допомогою медіаторів, існують суттєві перепони щодо реальної її реалізації. По-перше, процедура медіації залишається нерегламентованою чинним КПК України. По-друге, невирішеним залишається питання статусу органу, який буде здійснювати процедуру медіації. По-третє, невизначеним залишається правовий статус медіатора та не передбачені в законодавстві правові наслідки неякісного надання послуг медіатором. Вирішення всіх цих питань у національному законодавстві з урахуванням передового закордонного досвіду, дасть можливість завершувати досудове розслідування у короткі строки, зменшувати

навантаження на органи дізнання, досудового розслідування і суд, а також виконувати інші завдання кримінального провадження.

Список використаної літератури

1. Faulkner R., Haselgrove-Spurin C., Thomas G. R. Mediation Methods for Mediators and Client Representatives (5th Edition). Dallas : Nationwide Mediation Academy, 2006. P. 10.
2. Миколенко О. М. Медіатор і його правовий статус у кримінальному процесі України. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2020. № 1. С. 34–39.
3. Медиация в Бельгии. Обзор. URL: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/belgium/text1 (дата звернення: 01.11.2020).
4. Обзор законодательства Испании о медиации. URL: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/spain/text1 (дата звернення: 01.11.2020).

О. В. Нарожна

ст. викл.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, зокрема, протоколів допитів, свідчать, що слідчі часто не готуються до допиту, намагаючись експромтом досягти його цілей. Зрозуміло, це призводить часом до серйозних упущень, які потребують повторних допитів, що істотно ускладнює та уповільнює хід розслідування.

Підготовка до допиту має величезне значення. Якщо слідчий не визначив предмет майбутнього допиту, не склав переліку конкретних питань, за якими потрібно отримати відповіді, і не продумав чітких формулювань, то він позбавляється можливості отримати вичерпну інформацію [1, с. 24–26].

У цьому зв'язку ми пропонуємо розглянути окремі види підготовки до допиту на прикладі розслідування незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

В процесі допиту слідчому нерідко доводиться звертатися до проблем, які потребують спеціальних знань. Такі знання слідчого в галузі спеціальних питань сприяють успішному проведенню допиту, є певною основою для правильної фіксації отриманих показань. Вивчення спеціальних питань важливо і необхідно при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Готуючись до допиту, слідчий має набути мінімуму спеціальних знань, необхідних для успішного розкриття такого провадження. Також це дозволить надати вірну оцінку конкретним показанням від допитуваних осіб та проаналізувати усю сукупність доказів, усієї їх бази, яка буде отримана в ході розслідування.

Необхідною передумовою отримання ефективних результатів допиту є ретельна підготовка до його проведення, що передбачає:

- вивчення матеріалів кримінального провадження та визначення можливості отримання інформації шляхом проведення допиту. При розслідуванні зазначеного злочину до матеріалів кримінального провадження, зокрема, відносяться протокол огляду місця події, фототаблиці до нього, протоколи допитів;

- визначення кола осіб, які підлягають допиту. Необхідна інформація може бути отримана під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Під час розслідування незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини до кола осіб можна віднести як підозрюваних (у випадку затримання), так і свідків: учасників археологічних розкопок, допоміжного персоналу, охоронців тощо;

- визначення послідовності проведення допиту певних осіб. Для цього враховують, яку інформацію необхідно отримати від особи, її важливість на конкретному етапі розслідування, зацікавленість особи у його результатах, можливість виклику особи на допит тощо. Серед учасників допиту, що мали відношення до проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, на нашу думку, потрібно в першу чергу допитати керівника археологічної експедиції, який може надати слідству дозвільні документи на проведення такої діяльності та надати відповідні пояснення;

- визначення предмета допиту полягає у встановленні в конкретній слідчій ситуації обставин, що можуть бути відомі особі, яку допитують. На підставі цього формулюють конкретні запитання для допиту. При розслідуванні незаконних пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини ми вважаємо обов'язковим підготовку конкретних запитань заздалегідь. Така необхідність передбачається, швидше, спеціальною підготовкою до допиту, а не криміналістичною. Проте у будь-якому разі є вкрай важливою та ефективною у конфліктній чи безконфліктній слідчій ситуації та на кожному етапі розслідування;

- вивчення особи, яка підлягає допиту, полягає у дослідженні її соціально-психологічної характеристики, рівня інтелекту й освіти, схильностей, способу життя, виховання, характеру тощо. Це необхідно для встановлення психологічного контакту з особою й правильної оцінки отриманих показань. Під час розслідування незаконних пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини такі характеристики можна отримати з місця роботи допитуваного, місця навчання;

- визначення часу й місця проведення допиту. Таким місцем може бути службовий кабінет слідчого чи інші службові приміщення, місце події, робочий кабінет допитуваної особи чи місце її проживання. Стосовно потерпілих, у

необхідних випадках таким місцем може бути лікарський заклад. Ми вважаємо, що доцільно проводити допит при розслідуванні вказаного злочину та місці події та у робочому кабінеті допитуваного. Це надасть змогу демонструвати документи, фотографії або інші докази, які знадобляться слідству на підтвердження своїх показань;

– визначення способу виклику на допит: повісткою, яка надсилається поштою або через кур'єра, телеграмою або телефонограмою, безпосереднім викликом за телефоном, особистим усним запрошенням;

– визначення необхідності використання технічних засобів фіксації допиту та запрошення необхідних спеціалістів й інших учасників допиту (перекладача, захисника, педагога, представника особи та ін.);

– складання плану допиту [2, с. 184].

Готуючись до допиту осіб, слідчому при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини необхідно ретельно вивчити матеріали кримінального провадження, щоб зрозуміти ті обставини, які складають предмет майбутнього допиту. Це дозволить окреслити коло питань, які підлягають виявленню, чітко їх сформулювати, провести допит повно та усебічно.

Список використаної літератури

1. Питерцев С. К., Степанов А. А. Тактика допроса. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 160 с.
2. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. Галана В. І. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 320 с.

Б. М. Орловський

д.ю.н., доц.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Екологічна злочинність є соціально-правовим явищем, що створює небезпеку біологічним основам існування людства та складається із сукупності суспільно небезпечних діянь, які посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти (землі, надра, атмосферне повітря, води, континентальний шельф, ліси, об'єкти природно-заповідного фонду, флори і фауни тощо). Враховуючи значний рівень шкоди, яку екологічна злочинність завдає екосистемі, а у віддалених наслідках – й здоров'ю громадян України, дослідження детермінант екологічної злочинності з кримінологічної точки зору є актуальним та необхідним процесом сьогодення.

Варто зазначити, що детермінанти екологічної злочинності – це причини чи умови, що сприяють розвитку екологічних злочинів з боку людей, які самі виступають невід’ємною частиною природної біосфери. Будь-які екологічні злочини вчиняються в результаті деформації людської свідомості щодо відсутності важливості навколишнього природного середовища, помилкових поглядів правопорушників про невичерпність природних ресурсів, можливість самостійного самовідновлення тваринного та рослинного світу та інших аспектів легковажного відношення до природи. Детермінанти екологічної злочинності можна об’єднати у декілька однотипних груп.

До першої (найважливішої) групи можна віднести недосконалі державні механізми управління природними ресурсами, відсутність належного рівня кримінальної відповідальності за їх порушення. В розширеному вигляді це передбачає: 1) низький рівень кримінальної відповідальності для екологічних злочинців (статті розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля» [1] мають низькі за розміром санкції), що приводить до фактичної безкарності вчинених злочинцями діянь (призначення покарання у вигляді штрафу замість позбавлення волі); 2) слабку систему державних органів у сфері охорони та управління навколишнього природного середовища [2]; 3) недостатнє фінансування органів охорони навколишнього природного середовища та відсутність належних повноважень таких органів по відношенню до виявлених злочинців, що передбачає їх малоефективну діяльність; 4) відсутність належної ефективної протидії з боку держави та її правоохоронних органів щодо осіб, які займаються збутом результатів незаконної екологічної діяльності (незаконно вирубленої деревини, незаконно виловленої риби та тварин тощо). Саме наявність «чорного ринку», де можна збувати незаконно добуті природні ресурси (бурштин, деревину, «новорічні» ялинки тощо) і обумовлює широту об’єму екологічних злочинів, оскільки наявна можливість здійснити збут будь-якої кількості незаконно добутих природних ресурсів і отримати за це значний за розміром неоподаткований прибуток.

До другої групи детермінантів екологічної злочинності можна віднести недостатню інформаційну роботу держави і суспільства щодо висвітлення проблем і важливості захисту навколишнього природного середовища, деформацію суспільної свідомості щодо неважливості (недостатньої важливості) цих процесів і індивідуальний екологічний вандалізм та егоїзм конкретних екологічних правопорушників (злочинців), які не бачать у вчинених ними діяннях конкретного порушення моральних чи суспільних норм. В розширеному вигляді це передбачає: 1) відсутність з боку держави інформаційної роботи з населенням у соціальних мережах, телебаченні, засобах масової інформації, пов’язаної із описанням важливості навколишнього

природного середовища, наслідків порушення екосистеми, руйнування природно-заповідного фонду, забруднення вод для населення (потрібні вказівки на конкретні випадки захворювання людей від результатів екологічних злочинів); 2) формування низької «екологічної» культури власного населення, яке за наявності постійної економічної кризи в Україні намагається у місцевостях накопичення відповідних природних ресурсів (кар'єрах, річках, лиманах, лісах) провадити їх хаотичне видобування для отримання хоча б якогось прибутку (наприклад, видобування бурштину у Рівненській області, вирубка лісів та «новорічних» ялинок у Івано-Франківській області, вилов риби у Білгород-Дністровському лимані тощо); 3) відсутність ефективного допуску та участі громадськості у профілактиці екологічних злочинів та правопорушень (тема екологічної злочинності досить часто закрита для громадськості, оскільки носить «транснаціональний характер», тобто результати такої злочинної діяльності у значних об'ємах вивозяться за кордон); 4) відсутність належного механізму перевиховання екологічних «вандалів» та «егоїстів», оскільки застосовані до них державою санкції через свою м'якість жодним чином не можуть вплинути на припинення ними рецидивної екологічної злочинності, а обліком та правовим вихованням таких осіб правоохоронні органи держави взагалі не займаються.

За результатами вивчення детермінант екологічної злочинності можна стверджувати, що низький рівень кримінальної відповідальності для екологічних злочинців й відсутність ефективної системи державних органів у сфері охорони та управління навколишнього природного середовища є основними чинниками розвитку такої злочинності. Посилення розміру кримінальної відповідальності у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України є вкрай необхідним з точки зору небезпечності непрямих наслідків скоєння екологічних злочинів для здоров'я українського населення.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Про охорону навколишнього природного середовища» : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Т. О. Павлова

к.ю.н., доц.

ЗАСОБИ БЕЗПЕКИ ЗА НОРМАМИ ПРОЕКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Чинний Кримінальний кодекс України було прийнято 05.04.2001. З цього часу норми як Загальної, так і Особливої частини зазнавали змін, причому деякі з них по декілька разів. У цілому у чинний Кримінальний кодекс було внесена більш ніж 800 змін [1]. Внесення вказаних змін було продиктовано цілою низкою причин, які відносяться як до тих процесів, які відбуваються у внутрішній політиці держави, так і зовнішніх процесів, маємо на увазі прагнення України до євроінтеграції та приведення у відповідність національного законодавства згідно з ратифікованими Верховною Радою України міжнародно-правовими документами. Відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 було утворено Комісію з питань правової реформи, основним завданням якої є сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права з урахуванням міжнародних зобов'язань. До складу згаданої Комісії ввійшла й Робоча група з питань розвитку кримінального права, яка в ході своєї праці розробила проект Загальної частини нового Кримінального кодексу України [2].

При аналізі змісту чинного Кримінального кодексу України та проекту нового Кримінального кодексу України (далі – проект) звертає на себе термінологічні розбіжності щодо визначення поняття інституту, який розглядається. Якщо у чинному Кримінальному кодексу України йдеться про «інші заходи кримінально-правового характеру», то у проекті вказано вже на «засоби безпеки».

За тлумачним словником термін «захід» означає «прийом, якусь спеціальну дію, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось» [3]. Це означає, що за допомогою засобів кримінально-правового впливу, у тому числі і засобів безпеки, держава прагне досягти тих завдань, які покладені на кримінальне законодавство.

Засоби безпеки є самостійним інститутом Загальної частини, який передбачено у Розділі 3.6. проекту [2]. Термін «засоби безпеки» не є новим для доктрини кримінального права, хоча вперше у такому вигляді закріплюється у вказаному проекті. На такому законодавчому закріпленні свого часу наполягали такі вчені як І. М. Горбачова, В. О. Туляков, В. В. Шпиляревич та ін. (хоча вони казали про термін «заходи безпеки»).

Взагалі термін «заходи безпеки», на наш погляд, був свого часу запроваджено представниками соціологічної школи кримінального права, які

говорили про небезпечний стан особи, тобто такий стан, який ще не був пов'язаний із вчиненням кримінального правопорушення, але давав змогу прогнозувати його вчинення у майбутньому та необхідність застосування до таких осіб заходів безпеки. Оскільки більшість вчених та практиків не підтримали цю ідею, вказані заходи у такому вигляді не були запроваджені у кримінальне законодавство. Хоча висловлені ідеї у подальшому сприяли поступовому розвитку кримінально-правових заходів, відмінних від покарання, які могли застосовуватися як самостійно, так і поряд із покаранням. Критерієм такого застосування виступають ознаки суб'єкта кримінально-правових відносин. Правовим наслідком такого розвитку було закріплення у чинному Кримінальному кодексі України підсистеми інших заходів кримінально-правового характеру – Розділ XIV Загальної частини Кримінального кодексу України [1].

Засоби безпеки віднесені розробниками проекту до кримінально-правових засобів та структурно передбачені у книзі 3 після наступних інститутів: покарання, звільнення від покарання, пробації, амністії та помилування.

Згідно зі ст. 3.6.1 проекту нового Кримінального кодексу України (далі – проект), «засобом безпеки є примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що з метою забезпечення суспільства застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину, або до особи, яка вчинила протиправне діяння, передбачене цим Кодексом». У ч. 2 ст. 3.6.1 вказано, що «засобами безпеки є: а) примусова психіатрична допомога; б) обмежувальні засоби; в) оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин» [2, ст. 3.6.1].

Примусова психіатрична допомога та обмежувальні засоби відомі чинному Кримінальному кодексу України, хоча їх назва редакційно і змінена; оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин є новим засобом. Розглянемо докладніше обмежувальні засоби та оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин, які за змістом та назвою мають певні новели.

За проектом розширено правові підстави застосування обмежувальних засобів, які «полягають у забороні вчинення особою певних діянь, а також у обмеженні її прав та свобод з метою забезпечення суспільства від зловживання ними» (ст. 3.6.5). За чинним Кримінальним кодексом вказані заходи застосовуються судом поряд із покаранням у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством та застосовуються з метою обмежити потерпілу від насильства особу від насильницьких дій кривдника та запобігти у майбутньому будь-яким формам насильства щодо неї. Перелік обмежувальних засобів за проектом розширено порівняно із ч. 1 ст. 91-1 КК чинного України. Наприклад, до обмежувальних засобів за проектом віднесено

обмеження права обіймати певні посади та обмеження права здійснювати певні види діяльності, які за чинним Кримінальним кодексом України є «змішаним» видом покарання (яке може бути призначено як основне, так і як додаткове). Новими обмежувальними засобами є: «обмеження права керувати певними видами транспортних чи інших засобів, які здатні заподіяти шкоду; обмеження права брати участь у виборах або референдумі; обмеження іноземця або особи без громадянства, яка постійно не проживає в Україні, права перебування на її території» [2, ст. 3.6.5].

Оприлюднення інформації про засудження особи є новим кримінально-правовим засобом, який полягає «у розміщенні інформації про особу, яка засуджена за вчинення умисного злочину, у: а) засобах масової інформації, визначених судом, і б) Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили злочини, передбачені відповідними статтями Особливої частини КК України».

Отже, на нашу думку, засоби безпеки за своєю правовою природою є заходом відмінним від покарання, який, як правило, застосовується поряд із покаранням та не тягне за собою судимості.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 15.09.2020. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/09/16/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/zasib#:~:text=> (дата звернення: 01.11.2020).

Т. В. Родіонова

к.ю.н., доц.

ОЗНАКИ ОСОБИ ЗАСУДЖЕНОГО, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ

Кризові процеси у суспільстві значною мірою підсилюють криміналізацію осіб, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах, створюють передумови до вчинення ними повторних злочинів.

Підвищення ефективності запобігання злочинності у цих установах стало актуальним завданням сучасного етапу реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Значним здобутком сучасної кримінології є накопичення величезного масиву статистичних даних щодо динаміки і структури злочинності, аналіз різних проблем детермінації та організації профілактичної діяльності. Україна як незалежна демократична держава проголосила пріоритет загальнолюдських

цінностей та дотримання прав і свобод людини у кримінальній та кримінально-виконавчій політиці держави.

Слід зазначити, що під особою злочинця у науковій літературі прийнято розуміти сукупність найбільш характерних властивостей та особливостей, які визначають його як соціальну єдність і разом із тим у найбільшій мірі виражають його індивідуальність та неповторність [1, с. 7].

При вивченні особистісних особливостей засуджених виявляються певні риси, які знаходять своє відображення у таких видах ознак: соціально-демографічних, морально-психологічних, кримінально-правових, кримінально-виконавчих.

Розуміння того, що пов'язано із зазначеними видами ознак, дозволяє визначити не лише негативні сторони особи засудженого, але також виявити ті особливості його характеру, цінності та потреби його особистості, які можуть забезпечити ефективність спеціально-кримінологічних заходів.

До соціально-демографічних ознак належать: вік засудженого, освіта, сімейний стан, працездатність, стан здоров'я та деякі інші ознаки, які суттєво впливають на виправлення, дозволяють диференціювати процес виправного впливу. Вивчення їх у взаємозв'язку з морально-психологічними особливостями особистості дозволяє визначити необхідні заходи запобігання злочинам в УВП [2, с. 32]. Особливості вікового складу засуджених, які вчинили злочин, являє особливий інтерес, оскільки на кожному віковому етапі розвитку особистість із її соціальним змістом неоднакова. Зі зміною віку змінюється обстановка, умови, в яких перебуває, живе, працює засуджений, змінюються соціальні функції, соціальний досвід, звички, характер, способи реагування на конфліктні ситуації.

Слід нагадати і загальновизнану залежність між рівнем освіти та протиправною поведінкою, яка виражається у тому, що чим вище рівень освіти, тим менша ймовірність злочинної поведінки.

Однією із малодосліджених соціально-демографічних ознак засуджених виступає національна приналежність. Вона відіграє важливу роль у сприятливому психологічному кліматі відділення КВУ.

Вчинення злочину повторно, уже в УВП, указує на прагнення особи продовжувати злочинну діяльність, що свідчить про високу суспільну небезпеку пенітенціарної злочинності та вимагає особливої уваги до неї з боку вчених-кримінологів і практичних співробітників кримінально-виконавчої системи, причому працювати вони мають у тісній взаємодії [3, с. 153].

Ю. М. Антонян, аналізуючи психічні особливості засуджених, які вчиняють злочини в УВП, пише: «Значна частина засуджених відрізняється підвищеною тривожністю, переживає страх, постійну турботу, очікування

загрози з боку навколишнього світу, який часто буває до них жорстоким і принижує їх» [4, с. 424].

Специфіка УВП змушує осіб, які раніше вчинили злочин і відбувають покарання, бути готовими, при необхідності, знову вчинити злочин. В основі їх вчинення лежать міжособистісні стосунки, зіткнення індивідуальних і групових інтересів, неформальних і правових норм поведінки. У певної частини засуджених, які вчиняють злочини у КВУ, істотну роль у злочинній діяльності відіграють слабка воля та нездатність розірвати негативні зв'язки у злочинному середовищі.

Так, Н. Г. Шурухнов виділяє три основні групи осіб, які вчиняють злочини під час відбування покарання: перша – кримінально активні особи, які стійко орієнтовані на вчинення злочинів; друга – особи, які схильні до кримінальної діяльності, але не мають постійної установки на вчинення злочинів; третя – особи, випадково втягнуті у злочин [5, с. 74–75].

Зазначимо, що для засуджених, які вчиняють злочини у КВУ, типові індивідуалізм та егоїзм, примітивізм інтересів і потреб, неповага до правоохоронних цінностей, соціальна безвідповідальність. Із активізацією злочинної діяльності посилюється стійкість антисупільних поглядів і звичок.

Зазначене свідчить, що виправлення і ресоціалізація засуджених, які вчиняють злочини у КВУ, це складне завдання, однак можливе. Воно полягає у максимальній нейтралізації негативних особистих властивостей і заміні їх позитивними.

Список використаної літератури

1. Личность преступника / Кондрашков Н. Н., Кудрявцев В. Н., Лейкина Н. С. и др. Москва : Юрид. лит., 1975. 270 с.
2. Ишигиев В. С. Преступность в местах лишения свободы. Проблемы наказания. Улан-Удэ : Изд-во БГУ, 2003. 220 с.
3. Боднар І. В. Проблемні питання запобігання індивідуальної злочинної поведінки засуджених в установах виконання покарань закритого типу. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 151–160.
4. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. Москва : Юрист, 1995. 512 с.
5. Шурухнов И. Т. Личность пенитенциарного преступника. *Социологические исследования*. 1993. № 8. С. 74–83.

О. А. Чуваков
д.ю.н., проф.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИННИКИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ СИСТЕМУ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасній вітчизняній науці кримінального права досі відсутні спеціальні принципи, критерії, що дозволяють наочно визначити межі кола суспільно небезпечних посягань, які в повній мірі завдають або можуть завдати шкоди основам національної безпеки України. З метою більш ефективного захисту основ національної безпеки, необхідно виділити коло суспільно-небезпечних посягань, які безпосередньо чи навіть побічно здатні завдати шкоду вказанному об'єкту кримінально-правової охорони. Відповідно, визначення соціально-юридичної суті, правової природи даного об'єкту дозволяє більшою мірою вирішити подібну проблему. Як справедливо зазначає професор О. М. Костенко, чим точніше будуть визначені ознаки об'єкта злочинного посягання, тим ефективніше буде його кримінально-правова охорона [1, с. 232].

Відповідно, дані положення свідчать про те, що визначення чіткого, і, можливо вичерпного кола злочинів, які зазіхають на відповідний об'єкт, знаходиться в строгій залежності від можливості визначення сутнісної характеристики та природи такого об'єкта (в нашому випадку – це суспільні відносини в сфері охорони основ національної безпеки України). Однак, з урахуванням вже існуючих нових викликів, не менш гострої і досить актуальною є проблема наповнюваності даного розділу КК України відповідним змістом, тобто кримінально-правовими приписами, які відповідають сучасним загрозам.

У зв'язку з цим О. Ф. Бантишев і О. В. Шамара відзначають, що всебічний аналіз певного виду або видів злочинної діяльності та правових заходів для боротьби з ними нерідко свідчить про необхідність одночасного удосконалення або конструювання інших правових норм, про їх передислокацію в інші глави Особливої частини КК України [2, с. 39].

На нашу думку, такими нормативними приписами повинні бути норми, що містять ознаки тільки тих діянь, які реальним чином представляють відповідну загрозу основам національної безпеки України. Ними можуть бути як абсолютно «нові» кримінально-правові приписи, так і, в деякій мірі, оновлені норми I розділу Особливої частини КК України.

Професор О. М. Костенко пропонує вдосконалити чинне кримінальне законодавство в цій сфері шляхом запровадження кримінальної відповідальності за: «умисні дії, в інтересах іншої держави, які заподіюють

шкоду суверенітету України», а також «захоплення державної влади шляхом підкупу, обману або зловживання довірою виборців» [1, с. 238].

О. Ф. Бантішев і О. В. Шамара злочини проти основ національної безпеки України пропонують доповнити злочинами терористичної спрямованості (ст. 258 – терористичний акт і ін.) [2, с. 39].

С. В. Дьяков у групу державних злочинів пропонує включити «виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів», «контрабанду», «незаконний обіг дорогоцінних металів, природних дорогоцінних каменів або перлів», «неповернення з-за кордону коштів в іноземній валюті» [3, с. 32].

Безумовно, подібні пропозиції заслуговують належної уваги, однак, слід зазначити, що наявність механізму якісного формування таких положень є надзвичайно важливою, так як його ефективне функціонування дозволить виключити в законодавчій практиці випадки поспішної криміналізації потенційно небезпечних, для розглянутого об'єкта, діянь, що, надалі, може привести до жорстких наукових дискусій в частині встановлення, яким конкретним суспільним відносинам завдається шкода в силу їх здійснення, а це, в свою чергу, сприяє активізації відповідних проблем, як в частині науково-теоретичної класифікації таких діянь, так і в частині їх кваліфікації практичними працівниками.

Таким чином, на підставі здійсненого аналізу наукових розробок провідних вітчизняних дослідників (О. М. Костенко, О. Ф. Бантішева, С. В. Дьякова і ін.), представляється можливим систематизувати такі злочини на окремі види, в яких основи національної безпеки України можуть виступати в якості основного або додаткового об'єктів. Отже, взявши за основу відповідний вид об'єкта посягання, можна подібні злочини диференціювати на такі групи: 1) злочини, що безпосередньо посягають на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України є основним об'єктом) (ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 260, 294, 328, 329 КК України) та на 2) злочини, що посягають побічно на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України виступають в якості додаткового об'єкта) (ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 335, 336, 337, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 447 КК України).

Подібна систематизація злочинів проти основ національної безпеки України дає можливість відповідним чином встановити коло безпосередніх або альтернативних суспільних відносин, щодо яких існує реальна або потенційна загроза відповідного суспільно небезпечного посягання. Іншими словами наявність таких однорідних комплексів суспільних відносин знаходиться в прямій залежності від відповідних однорідних джерел небезпеки, які в свою чергу і формують такі об'єкти.

Список використаної літератури

1. Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Юрид. думка, 2011. 300 с.
2. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. 3-є вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
3. Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2009. 267 с.

Розділ 5

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

В. Р. Барський

к.ю.н., доц.

ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ СИСТЕМ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розвиток правовідносин у галузі інтелектуальної власності пов'язаний з накопиченням великих масивів інформації. Створення електронних баз даних (далі ЕБД) та автоматизованих інформаційно-пошукових систем (далі АПС), дозволяє значно прискорити обробку та пошук інформації.

В галузі інтелектуальної власності сформувалося складана багаторівнева архітектура ЕБД та АПС, в зв'язку з чим алгоритм пошуку інформації суб'єктами відповідних відносин повинен формуватися з урахуванням того, хто є їх розпорядником. На сучасному етапі розпорядниками ЕБД та АПС, які використовуються для збору, обробки та зберігання інформації в галузі інтелектуальної власності можуть бути:

- 1) спеціалізовані міжнародні організації – Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОИС), Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (далі – УПОВ), Європейська патентна організація (далі – ЄПО);
- 2) Управління інтелектуальної власності Європейського Союзу (далі – ЄС);
- 3) центральні органи виконавчої влади України.

Залучення України до глобальних економічних процесів, вихід українських товаровиробників на іноземні ринки вимагає поглиблених вмінь користування ЕБД та АПС, розпорядником яких є ВОИС (Україна набула членство 12.04.1970). ВОИС є найбільшим світовим джерелом інформації в області інтелектуальної власності [1]. Організація є розпорядником: Глобальної бази даних брендів більш ніж з 44790000 облікових записів; Глобальної бази даних промислових зразків більш ніж з 13090000 облікових записів, зареєстрованих в Гаазькій системі; бази даних «Hague Express», яка містить бібліографічні дані та зображення промислових зразків; бази даних «PATENTSCOPE», яка дозволяє ознайомитися з повним текстом міжнародних заявок, поданих відповідно до Договору про патентну кооперацію; бази даних «Lisbon Express», яка містить інформацію про найменування місць походження та географічні зазначення, внесені до Міжнародного реєстру відповідно до Лісабонської системи захисту найменувань місць походження та

географічних зазначень і їх міжнародної реєстрації та інші баз даних. Он-лайн доступ до них глобальних ЕБД ВОІВ забезпечують через офіційний сайт організації масивів інформації, незалежно від місцезнаходження користувача.

В умовах поступального розвитку аграрного сектору економіки України для українських сільгоспвиробників зростає значення ЕБД та АПС, розпорядником яких є УПОВ (Україна набула членство 03.11.1995). Для систематизації інтелектуальної власності селекціонерів рослин УПОВ використовує базу даних сортів рослин «PLUTO» та базу даних GENIE про роди та різновиди рослини, включаючи відомості про альтернативні ботанічні та загальні іменах. Он-лайн доступ до ЕБД УПОВ забезпечується через офіційний сайт організації.

Діяльність ЄПО з охорони провідних об'єктів промислової власності – винаходів, спирається на власні ЕБД та АПС. ЄПО є розпорядником Європейського патентного реєстру, який є найбільш повним і актуальним джерелом загальнодоступною процедурної інформації про європейські патентні заявки, що проходять через кожен етап процесу видачі патентів та системи патентного пошуку «Espacenet», яка містить більш ніж 120 мільйонів облікових записів [2]. ЕБД та АПС ЄПО адмініструються Європейським патентним відомством, яке виконує функції виконавчого органу організації. Он-лайн доступ до ЕБД та АПС ЄПО забезпечується через офіційний сайт Європейського патентного відомства.

В умовах глобальної економічної конкуренції ЄС приділяє підвищену увагу охороні таких об'єктів промислової власності, як географічні зазначення для продуктів харчування та алкогольних напоїв, торгівельні марки та промисловий дизайн.

З метою забезпечення охорони географічних зазначень ЄС створив за минуле десятиліття три окремі ЕБД (захищених позначень походження, захищених географічних зазначень, гарантованих традиційних продуктів), а також розробив АПС «DOOR-EU DatabaseofOriginandRegistration» та «E-Vacchus». З 01.01.2020 в ЄС впроваджена єдина ЕБД географічних зазначень, яка об'єднана три попередні, та нова АПС «eAmbrosia-the EU GeographicalIndicationsregisters», яка дозволяє здійснити пошук інформації за всіма географічними зазначеннями ЄС, включаючи їх статус (от подання заявки до реєстрації), а також специфікацію продукції. Он-лайн доступ до нових ЕБД та АПС в галузі географічних зазначень, забезпечується через офіційний сайт Європейської Комісії.

Угода між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) передбачає створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Однією з умов відкриття ринку ЄС для

українських товаровиробників є їх відмова від використання географічних зазначень, що включені до відповідних ЕБД ЄС.

Повноваження із охорони торгівельних марок та промислового дизайну покладено на Управління інтелектуальної власності ЄС. Для забезпечення охорони прав на товарні знаки ЄС (EUTM) і зареєстрований дизайн Співтовариства (RCD) під егідою Управління інтелектуальної власності ЄС створено відповідні ЕБД – TMview та Designview. Управління інтелектуальної власності ЄС є також розпорядником реєстру безгосподарських об'єктів права інтелектуальної власності – Orphan Works Database. Он-лайн доступ до всіх ЕБД, розпорядником яких Управління інтелектуальної власності ЄС, забезпечується через його офіційний сайт.

Провідним розпорядником ЕБД у галузі інтелектуальної власності в Україні є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (далі – МРЕТС). До його відання належать бази даних об'єктів права промислової власності: спеціалізована база даних «Винаходи (корисні моделі) в Україні», база даних «Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг», база даних «Відомості про добре відомі знаки в Україні», інтерактивна база даних «Промислові зразки, зареєстровані в Україні», Державний реєстр України назв місць походження та географічних зазначень походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів. Формування та функціонування цих ЕБД здійснюється згідно відповідних законів про охорону окремих видів об'єктів права інтелектуальної власності. ЕБД адмініструються Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності»/Укрпатент, через офіційний сайт якого забезпечується он-лайн доступ до них.

З метою оптимізації правовідносин у галузі інтелектуальної власності та процесу обробки інформації з червня 2019 р. введена в експлуатацію інноваційна АПС – Спеціальна інформаційна система Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності»/Укрпатент. Впровадження нової АПС та інших міжнародних технологічних практик передбачено Програмою співробітництва між МРЕТС та ВОІС на 2020–2021 рр. Спеціальна інформаційна система дозволяє проводити простий та розширений пошук об'єктів промислової власності в єдиному інтерфейсі.

МРЕТС також є розпорядником ЕБД в галузі авторського права та суміжних прав: Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок.

Дані останнього, на відміну від інших ЕБД у галузі інтелектуальної власності, носять конфіденційний характер. Розпорядник Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок має право надавати дані з нього тільки на вимогу державних органів згідно із законодавством, а також занесеній до

Реєстру особі в частині, що її стосується. Обидві ЕБД адмініструються безпосередньо МРЕТС, а он-лайн доступ до відкритих даних ЕБД забезпечується через Єдиний державний веб-портал відкритих даних.

Становлення недержавних структур із захисту інтелектуальної власності – інституту представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та організацій колективного управління авторським правом та суміжними правами, пов'язано з формування ЕБД в формі публічних реєстрів.

Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 27.08.1997 № 938 «Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)», виключно особи, зареєстровані у відповідному Державному реєстрі, можуть іменувати себе патентними повіреними. Ведення Державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) покладено на МРЕТС. Онлайн доступ до реєстру забезпечено через Єдиний державний веб-портал відкритих даних, а також через офіційний сайт МРЕТС.

В рамках реалізації Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» від 15.05.2018 був створений реєстр організацій колективного управління, порядок ведення якого регулюється Наказом Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства від 21.11.2018 № 1741 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру організацій колективного управління». МРЕТС як розпорядник реєстру організацій колективного управління, забезпечую ведення реєстру та вільний доступ до нього через Єдиний державний веб-портал відкритих даних.

Розпорядником ЕБД у галузі інтелектуальної власності є також Державна митна служба України. Відповідно до ч. 1 ст. 398 Митного кодексу України саме вона веде митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності. Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності є важливим інструментом виявлення контрафактної та піратської продукції, на підставі даних якого може бути зупинено і заборонено переміщення через митний кордон України товарів, імпорт та експорт яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності.

Ведення митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності регулюється наказами Міністерства фінансів України від 09.06.2020 № 281 та № 282. Прийняття наказів передували зміни до Митного кодексу України щодо процедури захисту прав інтелектуальної власності на митному кордоні, які набули чинності в листопаді 2019 р. Ці зміни були розроблені в рамках інтеграційного пакету Україна – ЄС на основі Регламентів ЄС № 608/2013 і № 1352/2013, які запроваджують основоположні принципи митних заходів

щодо захисту прав інтелектуальної власності та вимоги до процедурних документів.

Аналіз сучасних ЕБД та АПС, які використовуються для збору, обробки та зберігання інформації в галузі інтелектуальної, дозволяє визначити їх загальні характеристик: переважна більшість ЕБД є публічними та безоплатними у використанні, доступ до них забезпечується стандартними веб-технологіями; значна частина АПС вимагає верифікації користувачів. Функціонування всіх ЕБД та АПС із охорони інтелектуальної власності в Україні ґрунтується на принципі захисту персональних даних.

Основними перешкодами для використання сучасних технологій та автоматизації процесів у галузі інтелектуальної власності в Україні є недоліки існуючої інформаційної інфраструктури, «сирість» деяких нових розробок, тривалий час, необхідний на їх апробацію та вдосконалення.

Список використаної літератури

1. World Intellectual Property Organization.
URL: <https://www.wipo.int/reference/en/index.html> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Espacenet patent search. URL: <https://www.epo.org/searching-for-patents/technical/espacenet.html> (дата звернення: 01.11.2020).

Н. М. Булат

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Валах

ПРАВОВА ПРИРОДА АКТІВ, ПРИЙНЯТИХ АДМІНІСТРАТОРАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДОМЕНІВ ВЕРХНЬОГО РІВНЯ

Незважаючи на те, що поширеність використання доменних імен невпинно зростає, регламентація відносин у цій сфері на законодавчому рівні є недостатньою. Разом з тим адміністраторами українських національних доменів верхнього рівня .UA та .УКР – ТОВ «Хостмайстер» та об'єднанням підприємств «Український мережевий інформаційний центр» (далі – ОП УМІЦ) відповідно – приймаються акти, правову природу яких необхідно визначити.

Так, на офіційному сайті ТОВ «Хостмайстер» розміщено «Регламент особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені .UA» (далі – Регламент .UA) [1] та «Регламент публічного домену» [2]. Ці Регламенти розроблені спільно ТОВ «Хостмайстер», адміністраторами публічних доменів та реєстраторами [1; 2]. Як зазначається на сайті ТОВ «Хостмайстер», «Регламент особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені .UA не є (в розумінні українського законодавства) нормативно-правовим документом, що встановлює права та обов'язки будь-

яких третіх осіб, документом, що унормовує правовідносини між будь-якими особами. А є частиною договорів, укладених тільки між Адміністратором домену .UA та реєстраторами доменних імен» [3]. І, хоча щодо «Регламенту публічного домену» такі роз'яснення відсутні, вбачається, що правова природа цього документа є аналогічною.

Слід зауважити, що до прийняття вищезгаданих Регламентів діяли «Правила домену .UA» [4]. Однак з часом ці Правила були замінені відповідними регламентами.

І, хоча усі ці документи діють як частина договорів, щодо їх правової природи не існує однозначності.

Так, Господарський суд міста Києва, розглядаючи справу № 910/30404/15, дійшов такого висновку: «Нормативно-правовим актом, яким регулюються відносини з приводу делегування ... доменних імен в зоні .UA є «Правила домену .UA», видані ТОВ «Хостмайстер» [5]. Аналогічну позицію зайняв і Печерський районний суд міста Києва у справі № 757/45200/16-ц [6]. Натомість Київський апеляційний господарський суд у справі № 12/82 застосував «Правила домену .UA» як звичай [7]. Така позиція має підтримку серед науковців [8; 9].

На нашу думку, передусім варто підкреслити, що розглядувані документи не є нормативно-правовими актами. Так, як відомо, щоб мати статус нормативно-правового, акт має бути, по-перше, прийнятим уповноваженим органом, а по-друге, встановлювати норми права для невизначеного кола осіб і розраховуватися на неодноразове застосування. З огляду на це можна констатувати, що ТОВ «Хостмайстер» не має повноважень на прийняття нормативно-правових актів, а «Регламент .UA» (так само як діючі раніше «Правила домену .UA») не встановлює норми права для невизначеного кола осіб і не розрахований на неодноразове застосування. Дійсно, як і в будь-якому іншому договорі приєднання (а у сфері делегування доменних імен ми зазвичай маємо справу з ланцюжком з двох договорів приєднання – договору акредитації між адміністратором і реєстратором і договору про реєстрацію доменного імені між реєстратором і реєстрантом), свобода договору дещо обмежується, проте це не дає підстав не вважати такі договори договорами.

Отже, юридично коректно розглядати Регламент .UA, так само як діючі раніше «Правила домену .UA», як частину договору приєднання, умови якого встановлюються Адміністратором домену .UA та який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Разом з тим положення Регламенту .UA можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, адже вони є усталеними правилами поведінки у сфері делегування доменних імен.

Натомість існує ряд документів, що регулюють відносини з приводу надання доменних імен у зоні .УКР, зокрема «Тимчасова Концепція впровадження та розвитку домену .УКР» [10], «Тимчасові Правила реєстрації та користування доменними іменами в домені .УКР» [11], «Концепція розвитку домену .UA» [12], «Положення про акредитацію Реєстраторів доменних імен в домені .УКР» [13], «Вимоги до договору між Оператором реєстру та Реєстраторами» [14], «Технічний регламент домену .УКР» [15], «Положення про Комісію з досудового вирішення доменних спорів» [16], «Порядок розв'язання доменних спорів» [17], «Порядок надання послуг з проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет» [18]. Правова природа цих актів також є дискусійною.

По-перше, вони були прийняті ОП УМІЦ у частині виконання ним функцій управління у межах делегованих йому повноважень органів влади, як це впливає з Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про адміністрування домену «.UA» та укладеної на його виконання «Угоди про врегулювання відносин, пов'язаних з провадженням діяльності з адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет» [19; 20]. Так, відповідно до цієї Угоди Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України уповноважило ОП УМІЦ впроваджувати та контролювати дотримання порядку розподілу адресного простору, правил реєстрації та використання імен доменів у доменах .UA та .УКР [20].

По-друге, дані документи виражають публічний державний інтерес, що впливає власне з їх текстів: «Концепція [впровадження та розвитку домену .УКР] визначатиме засади впровадження та розвитку домену .УКР на найближчі 10 років та створена на принципах партнерства між зацікавленими сторонами Інтернет-співтовариства, які представляють інтереси громадськості, бізнесу та держави» [10], «метою створення такого документу [«Концепції розвитку домену .UA»] є досягнення консенсусу між зацікавленими сторонами Інтернет-співтовариства, які представляють інтереси громадськості, бізнесу та держави» [12]. А у «Тимчасових Правилах реєстрації і користування доменними іменами в домені .УКР» йдеться про те, що «юрисдикцією цих Правил є юрисдикція України» [11]. Усе це свідчить, що акти ОП УМІЦ приймалися у межах делегованих державним органом повноважень.

Утім, з іншого боку, ці документи були затверджені відповідними органами управління ОП УМІЦ, а не Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України, та не є зареєстрованими у Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів. Як прокоментував таку ситуацію директор ОП УМІЦ Ю. Гончарук, «ОП УМІЦ не є органом адміністративно-господарського управління ... не наділений будь-якими владними повноваженнями. Документи, що ухвалюються Координаційною

радою ОП УМІЦ та директором ОП УМІЦ (в межах повноважень) ... носять, насамперед, характер документів, що є обов'язковими для виконання (дотримання) самим ОП УМІЦ. Крім цього, ці документи мають публічний характер та статус (на даний момент): 1) договірного права (частинами договорів між учасниками); 2) кращої практики у господарському звичаї (усталена практика) або добровільних правил (кодексу) поведінки на певному ринку. З іншого боку, і в самих Концепціях розвитку доменів .УКР та .UA, а також у Концепції розвитку телекомунікацій в Україні, що затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.06.2006 № 316-р, зазначається мета (ціль), що питання адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет мають бути законодавчо врегульовані, а правила реєстрації і користування доменними іменами мають врешті набути нормативного характеру» [21].

Отже, акти, прийняті адміністраторами національних доменів верхнього рівня, не є за своєю природою нормативно-правовими. Вони діють як частина договорів і з огляду на те, що є усталеними правилами поведінки у сфері доменних імен, можуть застосовуватись як звичай ділового обороту.

Список використаної літератури

1. Регламент особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені .UA (версія 1.0): розроблений спільно ТОВ «Хостмайстер», адміністраторами публічних доменів та реєстраторами 01.04.2014. URL: https://hostmaster.ua/policy/Reglament_UA_1.0_UK.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
2. Регламент публічного домену (версія 3.5): розроблений спільно ТОВ «Хостмайстер», адміністраторами публічних доменів та реєстраторами 24.01.2020. URL: https://hostmaster.ua/registrators/docs/Reglament2ld_3.5_UK.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
3. Регламент особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені .UA. URL: <https://hostmaster.ua/policy/?ua> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Правила домену .UA. URL: <http://foresight-agency.com/content/images/pravila-domena-ua.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Рішення Господарського суду міста Києва від 25.02.2016 у справі № 910/30404/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56276402> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 30.11.2016 у справі № 757/45200/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64013904> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 21.09.2009 у справі № 12/82. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2898679> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Тугай В. За іноземним досвідом. *Український юрист*. 2012. № 03.
9. Майданік Н. Здійснення права на доменне ім'я в мережі Інтернет. *Юридична Україна*. 2009. № 7 (79). С. 62–67.
10. Тимчасова Концепція впровадження та розвитку домену .УКР : схвалена рішенням Координаційної ради ОП «Український мережевий інформаційний центр», Протокол № 13 від 16.01.2013. URL: <http://uanic.net/konserciya-vnedreniya-i-razvitiya-domena-ukr> (дата звернення: 01.11.2020).

11. Тимчасові Правила реєстрації та користування доменними іменами в домені .УКР (версія 5.0): схвалено рішенням Координаційної Ради ОП «Український мережевий інформаційний центр», Протокол № 17 від 31.01.2014. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/Rules%20of%20UKR_v5.0.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
12. Концепція розвитку домену .UA. URL: <http://uanic.net/konceptsiya-razvitiya-domena-ua> (дата звернення: 01.11.2020).
13. Положення про акредитацію Реєстраторів доменних імен в домені .УКР (Редакція 1.0): затверджено рішенням Координаційної Ради ОП «Український мережевий інформаційний центр» від 23.09.2013. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/Polozhenie-pro-accredit_2.5.1-a.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
14. Вимоги до договору між Оператором реєстру та Реєстраторами: затверджено рішенням Координаційної Ради ОП «Український мережевий інформаційний центр» від 23.09.2013. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/Vumogi%20do%20DogovorOR_1.0.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
15. Технічний регламент домену .УКР (Редакція 3.0): затверджено Директором ОП «Український мережевий інформаційний центр» 07.11.2013. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/System%20of%20Registrations%20Technical%20Reglament_v3.0.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
16. Положення про Комісію з досудового вирішення доменних спорів: затверджено рішенням Координаційної ради ОП «Український мережевий інформаційний центр» від 28.02.2014, протокол № 18. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/Polozhennya_pro_Komisiyu_2.0.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
17. Порядок розв'язання доменних спорів: затверджено рішенням Координаційної ради ОП «Український мережевий інформаційний центр» від 28.02.2014, протокол № 18. URL: http://uanic.net/docs/documents-ukr/Poryadok_sporiv_v2.0.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
18. Порядок надання послуг з проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет: затверджено директором ОП «Український мережевий інформаційний центр» 01.08.2016. URL: http://uanic.net/docs/Poryadok_fiksacii_Compentence_Center_01082016.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
19. Про адміністрування домену «.UA»: Розпорядження Кабінету міністрів України від 22.07.2003 № 447-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/447-2003-p> (дата звернення: 01.11.2020).
20. Про врегулювання відносин, пов'язаних з провадженням діяльності з адміністрування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет: угода між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Об'єднанням підприємств у галузі телекомунікацій, інформатизації та Інтернет «Український мережевий інформаційний центр» від 30.12.2013. URL: http://uanic.net/docs/Ugoda_DKNII_UANIC_30122013_copy.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
21. Електронний лист від директора ОП «УМІЦ» Ю. Гончару.

ЗМІНА ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЙОГО ПОРУШЕННЯ

Надання освітніх послуг є провідним напрямком діяльності закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Зазначені послуги можуть надаватися, як за рахунок коштів із державного бюджету, так і за рахунок споживачів цієї послуги шляхом укладення відповідного договору. Цей договір є основою взаємовідносин між студентом та ЗВО, тому він повинен включати всі питання, які пов'язані не тільки з процесом навчання, але і з можливими правовими наслідками внесення змін та при розірванні договору.

Договір укладається за загальними правилами цивільного законодавства, відповідно до Типового форми договору про навчання у закладі вищої освіти (далі – Типовий договір) [1]. За загальним правилом договір повинен бути незмінним на весь строк його дії, а договірне зобов'язання – виконуватися відповідно до тих його умов, які сторони визначили при укладанні договору. Адже, в процесі реалізації здійснення договірних зобов'язань у будь-якій із сторін може виникнути потреба у внесенні змін до діючого договору або за спільною домовленістю прийти до висновку щодо його розірвання. Слід зазначити, що порушувати питання про зміну або розірвання можна лише відносно діючого договору, тобто такого, який ще не виконаний і, як наслідок, договірне зобов'язання не припинене.

Зміна і розірвання договору про надання платних освітніх послуг відбувається на підставах та в порядку встановлених цивільним законодавством (ст. 651 ЦК України) [2, ст. 651].

Договір може бути змінений та розірваний за ініціативою виконавця (освітньої установи), за ініціативою замовника, за ініціативою одержувача освітньої послуги, а також за згодою сторін.

Слід зазначити, що можливість вносити зміни в укладений договір про надання платних освітніх послуг чи домовитися про його розірвання знаходиться в повній відповідності з принципом свободи договору. Як стверджував М. І. Брагінський, при наділенні сторін широкими повноваженнями з визначення долі договору проявляється договірна свобода: тобто, особа повинна бути настільки ж вільною в питаннях розірвання договору, як і в праві його укладання [3, с. 431]. А. В. Луць серед елементів свободи договору виділяє «право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору» [4, с. 11]. На думку Н. О. Весни «ключове значення у правовідношенні щодо зміні договору має

така ознака, як воля сторін на продовження та збереження існуючого договірної відношення, проте на змінених умовах» [5, с. 8].

Таким чином, зміна і розірвання договору допустимі тільки з волі самих сторін договору і тільки при відсутності будь-яких заперечень самих сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

У ряді випадків підстави зміни і розірвання договору передбачаються законом.

У п. 16.3 Типового договору закріплено, що підставою внесення змін та розірвання договору є прийняття нормативно-правових актів, що змінили умови, встановлені договором щодо освітньої послуги та, якщо сторони, або одна із сторін відмовляється внести відповідні зміни, то спірні питання вирішуються в судовому порядку [1]. Тобто, якщо після укладення і до припинення дії договору прийнятий акт законодавства, що встановлює обов'язкові для сторін правила, інші, ніж ті, які діяли при укладенні договору, умови укладеного договору повинні бути приведені у відповідність до діючого законодавства. Але, якщо сторонами відповідні зміни в договір не внесені, то суд за позовом заінтересованої сторони своїм рішенням стверджує необхідні зміни в договір з моменту набрання чинності актом законодавства з новими для сторін правилами.

Також за рішенням суду договір може бути змінено або розірвано на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Як слушно зазначає І. С. Кантафарова, «істотна зміна обставин має відбутися не внаслідок поведінки контрагентів договору, а бути результатом певного впливу ззовні, тобто, відбувається зміна певних обставин, які є зовнішніми щодо правового зв'язку, яка існує між контрагентами даного договору» [6, с. 716–717].

Так, В. Е. Мінаєв зауважує на необхідності вірного тлумачення поняття «істотного порушення умов договору» і «порушення істотних умов договору» [7, с. 105–106]. На його думку поняття «істотного порушення умов договору» більш ширше, оскільки «порушення істотних умов договору» відносяться тільки до тих критеріїв родових видів договорів, які вказані в Цивільному кодексі. Їх види дуже різноманітні і залежать від специфіки різних договірних конструкцій і відповідних їм правовідносин.

Стаття 652 ЦК зазначає, що зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах [2, ст. 652]. Слід зазначити, що питання про зміну та розірвання договору на підставі вказаної статті вирішується тільки в судовому порядку. Дана диспозиція ставить перед судом такі проблемні питання: визначення суттєвості порушення договору і

визначення відповідності ступеня завданих збитків очікуваними юридичними наслідками договору для постраждалої сторони. ЦК України визначає характерні ознаки, які у своїй сукупності є підставою для внесення змін до договору.

Так у своєму рішенні Касаційний господарський суд роз'яснив, що закон пов'язує можливість внесення змін до договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК України, при істотній зміні обставин. Відсутність хоча б однієї з умов тягне за собою відмову у задоволенні позову у зв'язку з недоведеністю таких позовних вимог [8].

Стосовно договору про надання платних освітніх послуг, істотним порушенням обставин може бути: а) якщо виконавець надає освітні послуги, що не відповідають вимогам державних освітніх стандартів; б) якщо замовник не виконує завдання, без поважних причин, які передбачені навчальним планом спеціальності; в) якщо замовник не сплачує вартість послуг, а у разі оплати частинами – більш ніж двічі поспіль.

Окрім оплати за надану послугу на студента покладаються і інші обов'язки згідно з договором, але при їх порушенні щодо студента застосовується санкція – відрахування. Якщо підставою порушення договору є несплата або несвоєчасна сплата замовником за надання освітніх послуг, то передбачається відрахування студента освітнього закладу і, відповідно, розірвання договору.

Таким чином, студент несе цивільно-правову відповідальність тільки за несплату або несвоєчасну сплату послуги, так як тільки у цьому випадку заклад вищої освіти може понести збитки.

Відповідно до ст. 10 Закону України від 12.05.1991 (в редакції від 27.02.2020) «Про захист прав споживачів», якщо під час виконання робіт (надання послуг) стане очевидним, що їх не буде виконано з вини виконавця згідно з умовами договору, споживач має право призначити виконавцю відповідний строк для усунення недоліків, а в разі невиконання цієї вимоги у визначений строк – розірвати договір і вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення недоліків третій особі за рахунок виконавця [9, ст. 10]. Положенням зазначеної норми слід керуватись і при регулюванні відносин щодо надання платних освітніх послуг.

Таким чином, в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту», а також у Типовому договорі необхідно передбачити підстави, за якими сторони могли б в односторонньому порядку відмовитись від виконання договору або розірвати його.

Дослідивши питання внесення змін до договору про надання освітніх послуг та його розірвання, можна зазначити, що правові наслідки, які настають,

є різними. Так, при внесенні змін до договору змінюється зміст зобов'язання тільки в тій частині, в якій був змінений договір. При розірванні договору відбувається його припинення і сторони звільняються від відповідних зобов'язань.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2020. № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2020-%D0%BF#n9> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. 2-е изд., испр. Москва : Статут, 2000. 848 с.
4. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. 18 с.
5. Весна Н. О. Зміна та розірвання договору як цивільне правовідношення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2018. 18 с.
6. Канзафарова І. С. Науково-практичний коментар до ст. 652 ЦК України. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір.* Харків : ФО-П Лісяк Л. С., 2012. 736 с.
7. Минаев В. Э. Правовое обеспечения предпринимательской деятельности, коррупция. *Бизнес в законе.* 2011. № 3. С. 105–108.
8. КГС вказав, з чим закон пов'язує можливість внесення змін до договору або його розірвання у зв'язку з істотною зміною обставин. Судова практика від 08.01.2020. URL: https://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/kgs-vkazav-z-chym-zakon-pov-yazuue-mozhlyvist-vnesennya-zmin-do-dogovoru-abo-yogo-rozirvannya-u-zv-ya (дата звернення: 01.11.2020).
9. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 01.11.2020).

К. М. Гусейнова

викл.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД МАТЕРІ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

На перший погляд, питання щодо визначення походження дитини від матері є цілком зрозумілим та не викликає зайвих питань. Однак у реаліях сучасного життя виникають непоодинокі випадки щодо визначення походження дитини від матері, встановлення факту материнства та оспорювання материнства. Це насамперед, виникає тоді, коли трапляються викрадення або підміна дитини у пологовому будинку, підкинуті діти, діти від яких відмовились батьки, сурогатне материнство, а також, як наслідок

сучасного розвитку репродуктивної медицини – народження дитини жінкою із застосуванням репродуктивних технологій.

Проблемні питання визначення походження дитини від матері набувають широкого значення, недосконале вивчення цього питання, а також наявність прогалин у сімейному законодавстві привертає увагу багатьох науковців-правників.

Так, визначенню походження дитини від матері, оспорювання материнства приділяла увагу Л. В. Красицька [1]; питання визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю розглядали О. І. Антонюк [2], О. В. Розгон [3]; І. Рубець [4] зосереджує увагу на питанні визначення походження дитини, зачатої та народженої після смерті подружжя або одного із членів подружжя.

Слід зазначити, права та обов'язки між дитиною та її батьками виникають з моменту народження дитини. Відповідно до ст. 7 Конвенції про права дитини від 20.11.1989, дитина реєструється одразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування [5, ст. 7]. Такі ж вимоги щодо прав дитини на батьківство містяться у Законі України «Про охорону дитинства»: «кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та піклування батьків» [6, ст. 11]. Саме тому підставою виникнення прав і обов'язків батьків і дітей є визначення походження дітей від конкретних батьків, яке засвідчується органом реєстрації актів цивільного стану, що впливає із Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [7, ст. 3], а також ст. 144 Сімейного кодексу України, яка зобов'язує батьків зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації цивільного стану з одержанням свідоцтва про народження [8, ст. 144]. Свідоцтво про народження є важливим документом у визнанні походження дитини від матері. Однак, якщо дитина була народжена поза медичним закладом, то складається акт про народження дитини посадовими особами, в закладі якого народжена дитина з участю двох осіб свідків або фельдшера.

Аналізуючи сімейне законодавство, можна дійти висновку, що встановлення материнства можливо шляхом:

- визнання материнства (ст. 131, ч. 2 ст. 139 СК України);
- встановлення факту материнства (ст. 132 СК України);
- оспорювання материнства (ч. 1 ст. 139 СК України) [8].

І. Визнання материнства за рішенням суду вперше включено до сімейного законодавства і воно передбачено ст. 131 СК України. Так, особа, яка вважає себе матір'ю дитини, може подати до суду заяву про визнання свого материнства, якщо запис про матір дитини вчинено відповідно до ч. 2 ст. 135

СК України [8, ст. 131]. Незважаючи на те що раніше такої статті не існувало і такі спори не були передбачені, життя і вимоги щодо захисту материнства і дитинства змусили суддів приймати такі позови і вирішувати їх по суті.

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3 [9] спробував допомогти суддям у розгляді справ про визнання материнства, але він умовчав про підстави визнання материнства.

Звертаємо увагу, що до підстав визнання материнства неможливо в повному обсязі застосувати при розгляді спору підстави, передбачені ст. 128 СК України, оскільки «будь-які обставини» неможливо застосувати до поняття «визнання материнства». Материнство може бути тільки біологічне, тобто необхідно довести саме кровне споріднення між дитиною та жінкою, яка вважає себе матір'ю дитини.

Вимоги про визнання материнства в судовому порядку за правилами ст. 131 СК України слід відрізнити від вимог про визнання материнства на підставі ч. 2 ст. 139 СК України про те, що жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. У першому випадку матір'ю дитини у Книзі реєстрації народжень записана «вигадана особа» і тому визнання материнства здійснюється в порядку окремого провадження, в другому випадку записана матір'ю певна особа, яка також вважає себе матір'ю дитини – по суті тут має місце оспорювання материнства, тобто спір розглядається у порядку позовного провадження.

II. Встановлення факту материнства за рішенням суду можливе на підставі ст. 132 СК України, згідно з якою у разі смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини, факт її материнства може бути встановлений за рішенням суду. Заява про встановлення факту материнства приймається судом, якщо запис про матір дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ч. 2 ст. 135 СК України. Заява про встановлення факту материнства може бути подана батьком, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття [8, ст. 132]. Проте, ч. 1 ст. 18 СК України наголошує, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом права або інтересу. Тому навіщо чекати дитині повноліття, щоб звернутися до суду з заявою про встановлення факту материнства.

III. Відповідно до ст. 139 СК України жінка, яка записана матір'ю дитини, може оспорити своє материнство.

З приводу застосування ст. 139 СК України Пленум Верховного Суду у своїй постанові від 15.05.2006 № 3 дав судам наступні роз'яснення: «Згідно зі

ст. 139 СК України суд вирішує спори про материнство або за позовом жінки, яка в Книзі реєстрації народжень записана матір'ю дитини, – про виключення відомостей про неї як матір з актового запису про народження дитини, або за позовом жінки, яка вважає себе матір'ю дитини, – про визнання її материнства і внесення змін до актового запису про народження дитини, в якому записано матір'ю іншу жінку. У разі народження дитини в результаті імплантації зародка, зачатого подружжям, в організм іншої жінки або зародка, зачатого чоловіком, який перебуває у шлюбі та іншою жінкою, – в організм його дружини (ч. ч. 2, 3 ст. 123 СК України) материнство оспорено бути не може» [9].

Звертаємо увагу, що до предмету доказування в цих справах відносять відсутність кровної спорідненості між дитиною і жінкою, яка записана як матір в актовому записі про народження дитини. Відповідно до СК України, встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини [8, ст. 139].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що судова практика знає небагато таких випадків, щоб за допомогою суду визнавалося материнство та оспоровалося право бути матір'ю однієї і тієї ж дитини, однак це не зменшує рівень значущості цієї категорії справ.

Деякі положення чинного сімейного законодавства України про визнання материнства потребують удосконалення, зокрема, з'ясування підстав визначення материнства, положення щодо визначення кола осіб, які мають право звертатися до суду з позовом про визнання материнства та можливості визнання материнства щодо повнолітньої дитини.

Список використаної літератури

1. Красицька Л. В. Визначення походження дитини від матері. *Вісник ХНУВС*. 2017. Вип. № 3 (78). С. 172–180.
2. Антонюк О. Проблемні питання визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю. URL: <https://blog.liga.net/user/eantonuk/article/31409> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Розгон О. В. Колізійне регулювання встановлення походження дитини при застосуванні сурогатного материнства. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 123–133.
4. Рубець І. Проблеми правового регулювання посмертних репродуктивних програм. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С. 245–252.
5. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 01.11.2020).
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 01.11.2020).

9. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 3.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06> (дата звернення: 01.11.2020).

А. М. Комаренко

ст. викл.

УРЯДОВИЙ ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАЦЮ»: КРОК ВПЕРЕД, ДВА КРОКИ НАЗАД

Одним з основних конституційних прав громадян є право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1, ст. 43].

Своє конституційне право на працю сьогодні громадяни можуть реалізовувати у різноманітних організаційно-правових формах: індивідуальна і підприємницька діяльність, об'єднання у кооперативні організації, фермерські господарства тощо. Але найчастіше це право громадяни реалізують шляхом укладання трудових договорів, які є підставою виникнення трудових правовідносин, що регулюються нормами трудового права, основним джерелом якого є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України). Чинний КЗпП України був затверджений ще у 1971 р. (введений в дію з 01.06.1972) [2]. За роки незалежності *127 законами* в нього внесли більш як *600 поправок*, що саме по собі засвідчує, як він відповідає вимогам зовсім іншої історичної епохи, у зв'язку з чим в Україні, починаючи з 2001 р. було розпочато роботу з підготовки реформування трудового законодавства.

Перший проект Трудового кодексу України, розроблений Міністерством праці і соціальної політики України, 11.12.2003 був прийнятий Верховною Радою України в першому читанні [3].

20.05.2008 Верховна Рада України прийняла в першому читанні інший проект Трудового кодексу України, який був внесений народними депутатами України В. Хара, Я. Сухим, О. Стояном [4].

05.11.2015 Верховна Рада України прийняла за основу проект Трудового кодексу України (№ 1658), авторами якого виступили народні депутати В. Гройсман, Л. Денісова та М. Папієв [5].

08.11.2019 у Верховній Раді зареєстровано одразу два законопроекти: Трудовий кодекс України № 2410 від нардепів з партії «Опозиційна платформа

– За життя [6] і альтернативний Кодекс України про працю № 2410-1 від Ю. Тимошенко та ще кількох депутатів (цей проект двічі доопрацьовувався – 14.11.2019 та 27.11.2019) [7]. Законопроекти № 2410 і 2410-1 майже ідентичні.

28.12.2019 був зареєстрований третій законопроект – Закон України «Про працю» № 2708 від Кабінету Міністрів України (далі – Проект) [8], зміст якого заслуговує особливої уваги.

Як зазначається у Пояснювальній записці, порівняно із діючим трудовим законодавством, до Проекту додатково включено регулювання питань щодо:

- порядку укладення обов'язкового письмового трудового договору та різних видів строкових трудових договорів;
- визначення на законодавчому рівні поняття трудових відносин та ознак їх наявності;
- врегулювання гнучких форм організації праці, надомної, дистанційної праці та праці домашніх працівників;
- виплата грошової компенсації за кожен день зменшення строку попередження при розірванні трудового договору;
- посилення захисту прав працівників у разі порушення строків виплати заробітної плати;
- впровадження нових підходів до врегулювання індивідуальних трудових спорів, зокрема на основі процедур медіації;
- унормування процедури організації та проведення страйків, поширення норм колективних договорів та угод.

Безперечно, укладення обов'язкового письмового трудового договору та різних видів строкових трудових договорів, визначення на законодавчому рівні поняття трудових відносин та ознак їх наявності, врегулювання гнучких форм організації праці, надомної, дистанційної праці та праці домашніх працівників тощо – *це крок вперед*.

Разом з тим, регулювання питань щодо припинення трудового договору, умов праці та захисту трудових прав працівників, що передбачено у Проекті, *викликає занепокоєння*.

Так, згідно ст. 35 *роботодавець має право з власної ініціативи розірвати трудовий договір з працівником, тобто звільнення за бажанням роботодавця здійснюється без зазначення жодних причин*. Попередження про звільнення залежатиме від стажу роботи, та й взагалі може замінюватися грошовою компенсацією. *Фактично роботодавці отримують право звільняти працівника навіть у день прийняття такого рішення* [8, ст. 35].

Аналогічна (непередбачувана) ситуація щодо підстави розірвання трудового договору у зв'язку з порушенням працівником умов трудового договору. Згідно ст. 36 *трудова договір може бути розірвано з ініціативи роботодавця у зв'язку з порушенням працівником умов трудового договору*

понад два рази протягом 180 календарних днів. Перелік умов трудового договору, порушення яких є підставою для його припинення відповідно до цієї статті, визначається у трудовому договорі [8, ст. 36].

Тобто, мова йде про звільнення працівника за порушення трудової дисципліни. До речі, у Проекті зовсім відсутній розділ «Трудова дисципліна», в якому повинні бути норми щодо видів дисциплінарних стягнень та порядку їх застосування. Таким чином, при укладанні трудового договору, одним із обов'язкових умов якого є права і обов'язки сторін трудового договору [8, ст. 16], роботодавець пропонує включити в договір певні обов'язки працівника, наприклад, основними обов'язками працівника є: *особисте і сумлінне виконання своїх обов'язків за трудовим договором; дотримання трудової дисципліни і правил внутрішнього трудового розпорядку, вимог локальних нормативних актів роботодавця; виконання встановлених норм праці та завдань роботодавця; дотримання вимог нормативно-правових актів з охорони праці; дбайливе ставлення до майна роботодавця; негайне повідомлення роботодавця про загрозу життю чи здоров'ю працівників, збереженню їхнього майна; повідомлення роботодавця про причини відсутності на роботі; повага честі, гідності та інших особистих немайнових прав роботодавця; відшкодування шкоди, заподіяної майну роботодавця винними діями під час виконання трудових обов'язків; нерозголошення державної таємниці тощо.* Порушення працівником будь-якого з цих обов'язків дає право роботодавцю його звільнити. При цьому не визначається причина порушення працівником своїх обов'язків (поважна, неповажна). Роботодавець тільки зобов'язаний навести фактичні дані, що підтверджують порушення працівником умов трудового договору. У разі відмови працівника підписувати додаткову угоду, що передбачає розірвання трудового договору на цій підставі, трудовий договір розривається роботодавцем в односторонньому порядку шляхом надання працівнику в спосіб, визначений трудовим договором, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення інформації про розірвання трудового договору у зв'язку з порушенням працівником його умов з наведенням фактичних даних, що стосуються порушення працівником умов трудового договору.

У Проекті також пропонується суттєво зменшити грошові виплати працівникові ніж у випадках, передбачених чинним законодавством.

Так, зменшення розміру заробітної плати за надурочну роботу, а також за роботу у вихідні та святкові дні – 120% замість 200% [8, ст. 71]. Якщо трудовий договір розривається за ініціативою працівника у зв'язку з порушенням роботодавцем умов трудового договору останній зобов'язаний виплатити працівникові компенсацію у розмірі, визначеному трудовим договором, але не менше 50 середньоденних заробітних плат [8, ст. 34] – за чинним КЗпП не

менше тримісячного середнього заробітку [2, ст. 44]. В разі невиконання з вини роботодавця належних працівникові при звільненні сум у встановлені строки (ст. 75) роботодавець зобов'язаний сплатити працівникові пеню в розмірі 0,5 відсотка невиконаних сум за кожен день затримки по день фактичного розрахунку [8, ст. 75] – за чинним КЗпП повинен виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку [2, ст. 117].

Щодо профспілок. В Проекті цей важливий суб'єкт трудового права зовсім не згадується. Крім того, 27.12.2019 був внесений проект Закону України № 2681 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо окремих питань діяльності професійних спілок), який передбачає внесення змін до КЗпП України та Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [9]. Цими змінами здійснюється фактичне нівелювання ролі профспілок та скасування спеціального закону, що може викликати серйозні протестні настрої серед населення.

Такі новації кардинально змінюють умови праці, ще більше посилять незахищеність та вразливість найманих працівників, а жодні умови про недискримінацію та заборона мобінгу не зможуть захистити працівника від фактично необмеженого права роботодавця звільнити працівника за власним бажанням у будь-який момент. Це безперечно є двома кроками назад.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Закон України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Проект Трудового кодексу України. Прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 11.12.2003. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15689 (дата звернення: 01.11.2020).
4. Проект Трудового кодексу України. Прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 20.05.2008. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30947 (дата звернення: 01.11.2020).
5. Проект Трудового кодексу України. Прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 05.11.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (дата звернення: 01.11.2020).
6. Проект Трудового кодексу України від 05.11.2019 № 2410. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення: 01.11.2020).
7. Проект Кодексу України про працю від 27.11.2019 № 2410-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67334 (дата звернення: 01.11.2020).
8. Проект Закону України «Про працю» від 28.12.2019 № 2708. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (дата звернення: 01.11.2020).

9. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо окремих питань діяльності професійних спілок)» від 27.12.2019 № 2681. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67792 (дата звернення: 01.11.2020).

Є. М. Корнеєва

ст. викл.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРИ

Нині в Україні охорона архітектурних об'єктів культурної спадщини реалізується переважно на підставі Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [1], інших конвенцій ЮНЕСКО та Ради Європи, тому розкриття їх правових норм національними законодавчими актами, їх ратифікація і імплементація у національне законодавство сприятимуть належній охороні та збереженню культурної спадщини нашого народу.

Сучасне пам'яткоохоронне законодавство України знаходиться у стадії активного реформування. Так, 01.02.2016 було схвалено та прийнято «Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ» [2], яка являє собою базовий документ у системі національного законодавства, що регулює правовідносини в сфері охорони об'єктів культурної спадщини в галузі архітектури. У 2018 р. Міністерством культури України була розроблена та прийнята Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини [3], у якій вказані ключові проблеми у зазначеній сфері, та наводяться загальні принципи, завдання і напрями її втілення.

В рамках зазначеної реформи було прийнято ряд новел, та внесено зміни у діючі нормативні акти, які регулюють відносини щодо охорони архітектурної культурної спадщини. Так, 30.06.2020 набрав чинності для України Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. [4], який регламентує процедуру по удосконаленню захисту культурних цінностей як у мирний час, так і у разі збройного конфлікту на окупованій території. Постановою Кабінету Міністрів був затверджений «Порядок визначення категорій пам'яток» [5], Міністерством культури України затверджено «Порядок обліку об'єктів культурної спадщини» [6], були створені нові центральні органи виконавчої влади – Державна інспекція культурної спадщини України та Державна служба охорони культурної спадщини України [7].

Важливим кроком у виконанні взятих Україною міжнародних зобов'язань буде прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)» (Законопроект № 1553) [8], спрямований на підвищення відповідальності у сфері охорони культурної спадщини, у якому передбачається утворення спеціальних органів управління пам'ятками всесвітньої спадщини, створення інституту наглядових рад за діяльністю органів управління об'єктами всесвітньої спадщини із залученням експертів міжнародної організації ICOMOS, представників органів місцевого самоврядування, власників і користувачів архітектурних пам'яток. Окремо зазначимо, що в цьому законопроекті контроль та відповідальність зберігаються за Кабінетом Міністрів України та Міністерством культури та інформаційної політики України.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» потребує нагальних змін через доповнення його розділом про особливості управління об'єктами, включеними до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у відповідності до рекомендацій міжнародних нормативно-правових актів, які були ратифіковані Україною упродовж 2019 р.

Останнім часом значна частина архітектурних об'єктів культурної спадщини була приватизована, як наслідок нині виникають проблеми у зв'язку з неналежним виконанням власниками обов'язків із збереження таких пам'яток. На нашу думку, при вирішенні питання щодо передачі права власності на архітектурні об'єкти культурної спадщини вкрай необхідно враховувати можливість забезпечення майбутнім власником необхідного рівня фінансування та збереження такого об'єкта. Вказана підстава є головною умовою передачі у власність такого об'єкта. Оскільки якщо власник архітектурного об'єкту культурної спадщини не може забезпечити його збереження, а в деяких випадках громадський доступ (або інші умови, заявлені власником при передачі майна), то держава або територіальна громада отримує право примусового викупу. Тому необхідно на законодавчому рівні посилити відповідальність власників за стан збереження цих об'єктів, відновити механізм безоплатного повернення (наприклад, у разі створення загрози руйнування) таких об'єктів у державну або комунальну власність.

Чинне законодавство не містить спеціальних норм про відповідальність органів публічної влади за неналежне здійснення права власності на архітектурні об'єкти культурної спадщини, які знаходяться у державній або комунальній власності. На думку автора, найбільш вдалим рішенням даного питання є передача пам'ятки місцевого значення з державної чи комунальної власності в приватну, за допомогою приватизації, однак, якщо об'єктом є

пам'ятник архітектури національного значення, необхідно застосовувати інститут державно-приватного партнерства.

Отже, необхідними умовами забезпечення охорони архітектурних об'єктів культурної спадщини в даний час є вдосконалення державної політики на основі реформи пам'яткоохоронного законодавства, всебічного врахування складу і стану об'єктів культурної спадщини, сучасних соціально-економічних умов розвитку суспільства, реальних можливостей органів влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, інших осіб, особливостей національно-культурних традицій народу України та інших чинників.

Список використаної літератури

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Міжнародний документ від 16.11.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 № 119-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80?find=1&text=2018> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини : Міністерство культури України. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162 . (дата звернення: 01.11.2020).
4. Другий Протокол до Гаагської конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Міжнародний документ від 26.03.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99 (дата звернення: 01.11.2020).
5. Про затвердження Порядку визначення категорії пам'яток : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 452. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Про внесення змін до Порядку обліку об'єктів культурної спадщини : Наказ Мінкультури України від 27.06.2019 № 501. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-19> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Про затвердження положень про деякі центральні органи виконавчої влади у сфері культури та внесення змін до Положення про Міністерство культури, молоді та спорту України : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» (щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53045 (дата звернення: 01.11.2020).

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НЕРОЗГОЛОШЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (NON-DISCLOSURE AGREEMENT)

У Цивільному законодавстві України не міститься норм щодо визначення договору про нерозголошення конфіденційної інформації.

Проте, у теорії такий договір визначається як договір, відповідно до якого одна сторона (конфіденціал) зобов'язується забезпечити та виконувати режим обмеженого доступу до інформації, яку отримано від другої сторони (конфідента) або доступ до якої надано такою другою стороною [1].

Як випливає із вказаного визначення, об'єктом договору є конфіденційна інформація. Закон України «Про інформацію» містить наступне поняття інформації: «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2, ст. 1].

Конфіденційною вважається інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [2, ст. 21].

Слід звернути увагу на норми ст. 21 зазначеного закону, що виключає можливість бути обмеженою інформацією певних відомостей [2, ст. 21]. Так, об'єктом договору про нерозголошення інформації не може бути: 1) інформація, яка є публічною та загальнодоступною; 2) інформація, що містить відомості про протиправні дії; 3) інформація, доступ до якої, згідно з законом, не може бути обмежений.

Щодо змісту договору про нерозголошення конфіденційної інформації – деякі вчені пов'язують його із виконанням трудових функцій працівником. Наприклад, це стосується нерозголошення комерційної таємниці. Проте, остання підпадає під сферу правового регулювання права інтелектуальної власності. Положення щодо визначення поняття комерційної таємниці містяться у ст. 505 Цивільного кодексу України [3, ст. 505] та регулюються цивільним законодавством. Отже, конфіденційна інформація та права та обов'язки, що пов'язані із її збереженням та нерозголошенням є об'єктом цивільного права.

Також, слід звернути увагу на таку ознаку конфіденційної інформації, як «дія на теперішні та майбутні правовідносини». Така ознака пояснюється тим, що навіть у разі припинення договору про нерозголошення конфіденційної інформації, обов'язок щодо нерозголошення має місце не тільки при дії вказаного договору, але і після припинення договору. Наприклад, останнім може бути передбачено нерозголошення конфіденційної інформації на певний

строк після припинення трудових відносин із працівником, який мав доступ до такої інформації.

Положення договору про нерозголошення конфіденційної інформації вступають в дію з моменту його підписання. Як правило, такий договір є безоплатним, передбачає обов'язок сторони щодо нерозголошення певної конфіденційної інформації. Однак, законодавством не заборонена «оплатність» такого договору.

Також, як правило, договір про нерозголошення конфіденційної інформації є одностороннім. Проте, може бути встановлений і певний зустрічний обов'язок для контрагента.

Крім того, слід виокремити таку специфічну ознаку, як «достатній рівень довіри між сторонами». Така ознака пояснюється тим, що одна сторона, яка має намір покласти на іншу обов'язок про нерозголошення конфіденційної інформації, повинна мати «достатній рівень довіри» до сторони, на яку такий обов'язок буде покладено, щодо нерозголошення такої інформації.

Незважаючи на те, що договір про нерозголошення конфіденційної інформації має цивільно-правову природу, спеціальні статті, що регулюють положення вказаного договору, відсутні. Такий договір є непоіменованим, на нього розповсюджуються положення ч. 1 ст. 6 Цивільного кодексу України, згідно з яким сторони мають право укласти такий договір. Однак, особливі ознаки, такі як особливий суб'єкт та зміст договору про нерозголошення конфіденційної інформації, вказують на його потребу у виділенні в окремий інститут договірного права.

Таким чином, пропонуємо наступне визначення договору про нерозголошення конфіденційної інформації – «договір про нерозголошення конфіденційної інформації – цивільно-правовий договір, відповідно до якого одна сторона, маючи достатній рівень довіри до іншої сторони, покладає на останню обов'язок, що може діяти у майбутньому, щодо нерозголошення певної конфіденційної інформації, безоплатно або за певну плату».

Список використаної літератури

1. Носік Ю. Договір про нерозголошення інформації.
URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6502/%DE> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.11.2020).

Д. М. СЫТНИКОВ

к.б.н., доц.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ДОГОВОРА ОБ ОКАЗАНИИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ

Право человека на здоровье и на медицинскую помощь признано на международном уровне Всемирной декларацией прав человека. В нашей стране сегодня предпринимаются попытки кардинальных преобразований в области здравоохранения, направленные на возведение новой системы, основанной на зарубежном опыте.

Парламентом и Кабинетом министров принят ряд нормативных актов в сфере медицинской деятельности, внедряется модель государственного солидарного медицинского страхования с учётом современной практики организации системы здравоохранения по образцу стран Центральной и Восточной Европы. Одним из главных заданий медицинской реформы декларируется предоставление пациентам необходимых услуг по медицинскому обслуживанию и лекарственных средств надлежащего качества.

Актуальность исследований в данной области определяется необходимостью чёткого правового регулирования отношений, возникающих между пациентом и врачом, реального обеспечения права на охрану здоровья и медицинскую помощь. Уважение к врачу и к каждому пациенту как к личности должно стать нормой нашей повседневной жизни и главной ценностью в обществе.

В последнее время в юридической литературе всё чаще затрагивается ряд проблем, связанных с гражданско-правовым регулированием отношений, возникающих в сфере осуществления медицинской деятельности. Поднимаются и вопросы о соотношении таких понятий как «медицинская услуга» и «медицинская помощь», «врач» (медицинское учреждение) и «пациент», «договор об оказании медицинских услуг» и др. Проблема соотношения этих категорий имеет не только теоретическое, но и практическое значение, поскольку от чёткого определения данных понятий зависят и результаты оказания медицинских услуг.

Закон «Основы законодательства Украины о здравоохранении» [1, ст. 3] рассматривается в качестве «медицинской конституции», являющейся базисом для всего законодательства о здравоохранении в стране. Этот документ содержит конкретное определение услуги по медицинскому обслуживанию населения, что стало положительным шагом в развитии гражданско-правовых отношений в сфере здравоохранения. В рамках реформы здравоохранения в нормативно-правовые акты не только внесено определение медицинской услуги, параллельно разрабатываются их классификации с целью создания

правового базиса для обеспечения права пациента на качественную медицинскую помощь и урегулирование противоречивых моментов в регламентации обязательств по оказанию медицинских услуг.

В соответствии с ч. 1 ст. 626 Гражданского кодекса Украины [2, ст. 626] договором является договоренность двух или больше сторон, направленная на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей, то есть стороны принимают все условия, предложенные другой стороной. Исследование гражданско-правовой природы договора об оказании медицинских услуг позволило нам сделать ряд выводов об отдельных проблемах теории и практики его применения.

Следует отметить, что концепция гражданских правоотношений, возникающих в сфере осуществления медицинской деятельности, в современной правовой доктрине только формируется. Необходимыми здесь являются теоретические разработки: понятий, признаков и особенностей данных правоотношений, их видов и структуры, а также оснований возникновения, изменения, приостановления особенностей применения гражданско-правовой ответственности в данной сфере.

Исследования в отрасли медицинского права выходят на качественно новый уровень. Сегодня правовая норма регламентирует поведение и соответствие действий врача и пациента при заключении договоров об оказании медицинских услуг, а также принятие обеими сторонами ответственных и согласованных решений. Гражданско-правовое регулирование обеспечивает необходимую степень юридического равенства, автономии воли, самостоятельности принятия решений без какого-либо принуждения на которых должно строиться поведение сторон договора об оказании медицинских услуг.

Гражданские правоотношения, возникающие в сфере осуществления медицинской деятельности, – это урегулированные нормами гражданского права личные неимущественные отношения. Они возникают между юридически равными участниками (медицинскими, фармацевтическими работниками и пациентами), которые являются носителями субъективных гражданских прав и обязанностей по поводу оказания медицинской услуги.

Объектом правоотношений по оказанию медицинских услуг является сама медицинская услуга, которая состоит из действий медицинского характера. Медицинская услуга принадлежит к фактическим услугам и включает в себя применение специальных медицинских мероприятий относительно здоровья, улучшения или поддержания определённого состояния, которое является главной целью их оказания. Субъектами гражданских правоотношений, возникающих в сфере медицинской деятельности, могут быть физические лица, юридические лица и государство, не являющееся стороной в

правоотношениях по оказанию медицинских услуг. Заказчиком медицинской услуги может быть как сам пациент, так и другое лицо (законный представитель, юридическое лицо).

Договор об оказании медицинских услуг заключается между двумя сторонами с соблюдением принципа свободы, без нарушения прав и интересов третьих лиц, с целью получения неимущественного результата в виде улучшения здоровья. В основном это договор присоединения, он должен быть реальным, а отношения, возникающие при оказании медицинской помощи между пациентом и врачом, являются фидуциарными. Существенными условиями договора об оказании медицинской услуги является предмет, качество, цена и сроки его выполнения. Договор должен обязательно включать достоверную и полную информацию о конкретной услуге, чтобы пациент понимал, на что даёт согласие и каким является ожидаемый результат от методов лечения.

Гражданско-правовой договор об оказании медицинских услуг является основанием возникновения прав и обязанностей врача (медицинского учреждения) и пациента, он имеет срок действия, определяет права и обязанности сторон. Для договоров об оказании медицинских услуг характерным является типовое содержание, разрабатываемое медицинскими учреждениями, однако стороны наряду с этим могут согласовывать особые условия. Оформление информированного согласия пациента на медицинское вмешательство путём подписания формуляра, без указания прав и обязанностей сторон, не даёт возможности защитить права врачей (медицинских учреждений) и пациентов в случае их нарушения.

Таким образом, право на охрану здоровья рассматривается сегодня как личное неимущественное право человека, которое может обеспечиваться гражданско-правовыми средствами. Понятие медицинской услуги включает в себя определённые договором действия врача (медицинского учреждения), направленные на диагностику, лечение или профилактику заболевания, являющиеся самостоятельным выделенным объектом и имеющие свою стоимость. Под договором об оказании медицинских услуг понимают договоренность, по которой одна сторона (врач, медицинское учреждение) обязуется оказать соответствующую медицинскую услугу по запросу другой стороны (пациента), направленную на восстановление и поддержание здоровья. Пациент, в свою очередь, обязуется оплатить денежную стоимость услуги, определённую в договоре.

Список использованной литературы

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

М. С. Федорко
ст. викл.

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Забезпечення належного виконання контрагентом зобов'язань щодо здійснення розрахунків за договором є однією з актуальних проблем договірних відносин. У західній європейській та американській практиці ще з 30-х років ХХ століття застосовується ефективний механізм нівелювання ризиків контрагентів при здійсненні розрахунків такий як ескроу (англ. – escrow) – умовне депонування, який є не тільки способом розрахунків, а й гарантією виконання зобов'язань для учасників правочину.

23.03.2017 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» № 1983-VIII, яким серед іншого було доповнено главу 72 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) параграфом 2, в якому містяться норми, що регулюють відносини сторін у зв'язку з відкриттям, обслуговуванням та закриттям рахунка умовного зберігання (ескроу). Підставою виникнення зазначених відносин є договір умовного зберігання (ескроу).

Згідно зі ст. 1076-1 ЦК України за договором рахунка умовного зберігання (ескроу) банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий клієнту (володільцю рахунка), грошові кошти, отримані від володільця рахунка та/або від третіх осіб, та перераховувати такі кошти особі (особам), вказаній володільцем рахунка (бенефіціару або бенефіціарам), або повернути такі кошти володільцю рахунка за настання підстав, передбачених договором рахунка умовного зберігання (ескроу) [1, ст. 1076-1].

З огляду на закріплене в Цивільному кодексі України визначення предметом договору ескроу є дії депонента з передання грошових коштів ескроу-агенту на зберігання, та зобов'язання ескроу-агента забезпечити схоронність коштів та передати їх бенефіціару за умов зазначених в договорі, а його об'єктом – грошові кошти. Таким чином, укладення ескроу-договорів дає змогу контрагентам перенести ризик здійснення платежу на ескроу-агента, як незалежну сторону з метою досягнення балансу інтересів сторін. Перевага договору ескроу полягає в тому, що майно або право на нього передається

тільки після виконання передбаченої в договорі ескроу умови або настання певної події. У цьому виражається забезпечувальна функція договору умовного зберігання (ескроу).

Договір умовного зберігання це тристоронній договір, який укладається між депонентом, бенефіціаром та ескроу-агентом. Стосовно суб'єктного складу депонентів та бенефіціарів ЦК України ніяких зауважень не містить, отже, ними можуть бути усі суб'єкти цивільного права, проте коло ескроу-агентів за законодавством України обмежено лише банками.

В зарубіжних країнах в статусі ескроу-агентів можуть виступати: нотаріус, кредитна організація, професійний учасник ринку цінних паперів (брокер, депозитарій, фондова біржа тощо), страхові організації, адвокати. У Великобританії ескроу-агентами найчастіше виступають адвокати, які у випадку неналежного виконання зобов'язань за договором ескроу, несе відповідальність у вигляді штрафів, повного відшкодування заподіяних збитків обом сторонам та відсторонення від юридичної практики. В зарубіжних правових порядках діяльність ескроу-агентів є ліцензованою, а однією з умов отримання ліцензії є обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності ескроу-агента.

Згідно із законом емірату Дубай, агентами можуть виступати банки або фінансові установи, які отримали ліцензію Центрального банку ОАЕ на залучення депозитів, а також які мають додаткову акредитацію та дозвіл Земельного департаменту Дубаї [2, с. 26].

Згідно зі ст. 1076-2 ЦК України за рахунком умовного зберігання (ескроу) виконуються виключно операції із зарахування банком отриманих від володільця рахунка та/або від третіх осіб грошових коштів, які за настання підстав, визначених договором рахунка умовного зберігання (ескроу), призначені для перерахування бенефіціару, а також операції з перерахування таких коштів бенефіціару або повернення їх володільцю рахунка відповідно до умов договору рахунка умовного зберігання (ескроу) [1, ст. 1076-2].

Вперше в Україні надав послугу з відкриття рахунку ескроу Перший український міжнародний банк (ПУМБ). На сьогодні таку послугу надають ще декілька українських банків, зокрема АТ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «МТБ банк», АТ «Райффайзен Банк Аваль» тощо. Рахунок ескроу використовується в основному для обслуговування процедури примусового викупу акцій (squeeze-out), яка дає можливість власнику 95% акцій акціонерного товариства викупити акції в інших акціонерів. Обумовлено це тим, що Закон України «Про акціонерні товариства» передбачив обов'язкове використання ескроу-рахунків під час продажу акцій на вимогу особи, яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій (95% + акцій) [3, ст. 652].

Ескроу також є ефективним механізмом забезпечення прав набувачів часток у статутному капіталі товариств з обмеженою відповідальністю через правову невизначеність на боці набувача між здійсненням оплати за договором купівлі-продажу частки у статутному капіталі та державною реєстрацією набувача як учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Ескроу-рахунок, як спосіб розрахунку між фізичними особами в разі купівлі-продажу нерухомості було вперше було передбачено Національним банком у Листі від 26.06.2018 № 57-0009/35264 «Про використання рахунку умовного зберігання (ескроу)». Так, в зазначеному Листі передбачалось, що «з метою надання альтернативної можливості для здійснення розрахунків між фізичними особами (резидентами, нерезидентами) за договорами купівлі-продажу об'єктів нерухомості, а також враховуючи світовий досвід використання рахунків умовного зберігання (ескроу) на ринку нерухомості, вважаємо, що рахунок умовного зберігання (ескроу) дає можливість здійснити такі розрахунки» [4]. Постановою Національного банку України № 23 від 28.01.2019 було внесено зміни до деяких нормативних актів, зокрема п. 9 глави 23 Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів доповнено положенням наступного змісту: «рахунок умовного зберігання (ескроу) використовується також для здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомості» [5]. Проте кардинальних змін у сфері розрахунків за договорами купівлі-продажу нерухомості не відбулося. На офіційних сайтах банків, які надають послуги з відкриття ескроу-рахунків, інформація щодо можливості використання рахунку-ескроу для здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомості відсутня, а предмет типового договору рахунку умовного зберігання обмежується лише процедурою обов'язкового продажу акцій.

На нашу думку, враховуючи те, що ескроу-рахунок передбачений у Цивільному кодексі України, який є загальним нормативним актом, що регулює цивільні правовідносини, існує можливість використання ескроу не тільки в корпоративних, а й в інших цивільних правочинах, зокрема, купівлі-продажу нерухомості, об'єктів інтелектуальної власності тощо.

В зарубіжній практиці рахунок ескроу використовується при укладанні договорів з нерухомістю, при укладанні договорів з цінними паперами, дорогавартісним рухомим майном, при іпотечному кредитуванні. Так, у Німеччині ескроу-рахунок активно застосовується при укладанні кредитних договорів, які забезпечуються іпотекою житла, що набувається. Після видачі іпотечного житлового кредиту позичальник вносить на банківський рахунок ескроу визначену грошову суму, яка використовується іпотечним банком, що видав кредит, для погашення основної суми боргу та відсотків по

іпотеці [2, с. 39]. В Об'єднаних Арабських Еміратах послуги ескроу-агента є обов'язковими для всіх договорів з нерухомістю [2, с. 26].

Аналіз окремих положень вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері регулювання відносини, які виникають внаслідок укладання договору умовного зберігання (ескроу) та відкриттям рахунку ескроу, дозволяє стверджувати, що сфера застосування інституту ескроу в Україні є досить обмеженою у порівнянні із зарубіжними правопорядками. Подальше вдосконалення інституту ескроу в Україні вбачається у деталізації правового регулювання договору умовного зберігання (ескроу), розширенні сфери його застосування та кола ескроу-агентів, закріплення обов'язкової умови щодо ліцензування діяльності ескроу-агентів та обов'язкового страхування їх відповідальності, розширення кола об'єктів депонування, що дозволить підвищити ефективність договору умовного зберігання.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Колодій І. М. Договір ескроу: зарубіжний досвід та специфіка вітчизняного правового регулювання. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1(3). С. 25–29.
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Про використання рахунку умовного зберігання (ескроу) : Лист Національного Банку України від 26.06.2018 № 57-0009/35264. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB18172.html (дата звернення: 01.11.2020).
5. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів : Постанова Національного банку України від 12.11.2003 № 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (дата звернення: 01.11.2020).

Розділ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

О. В. Горняк
д.е.н., проф.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ВПЛИВИ

Формування сучасної економічної політики відбувається у надскладних умовах під дією суперечливих чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних. Загалом, національна політика господарювання завжди базується на тих чи інших економічних концепціях, за допомогою яких розробляються економічні програми на різних рівнях. При цьому економічні концепції, в свою чергу, теж базуються на осмисленні практики господарювання. Трансформаційні зрушення, що відбуваються протягом останніх десятиліть, суттєвим чином змінюють інститут держави і відповідно впливають на формування її економічної політики.

Інституційні зміни викликані, з одного боку, глобалізаційними процесами, а з іншого, – формуванням мережевих структур на всіх рівнях економіки. У зв'язку з цим необхідно системне оновлення розуміння соціально-економічної суті держави [1, с. 275] і пов'язаних з цим процесів державного регулювання економічних процесів і формування наукових засад економічної політики. Інституційні зрушення, як відомо, відбуваються після того, як у реальній економіці ті чи інші явища вже затвердилися. В той же час дискусійним залишається питання щодо того, яким чином здійснюються інституційні перетворення: через диференціацію чи подальшу уніфікацію. В контексті вирішення даної проблеми особливого значення набуває відповідь щодо ролі держави, наскільки вона потрібна і чи дійсно в процесі глобалізації її інституційні основи поступово змінюються і знецінюються.

Інституційні зрушення в контексті державних перетворень мають також інші аспекти. Йдеться про зростання ролі людського капіталу в сучасному суспільстві взагалі та економіки, зокрема. Механізми державного регулювання повинні бути модифікованими в напрямі врахування динаміки та біфуркаційності процесів, що регулюються, оскільки неефективність інститутів державного регулювання в сучасних умовах пояснюється, зокрема, і недостатнім врахуванням змін, що відбуваються з людським фактором, з його новою якістю та роллю. Слід відзначити також, що у державному регулюванні необхідно поступово відходити від економічного детермінізму і починати

сприймати соціально-економічний простір як цілісність, де людина є не лише суб'єктом, але й об'єктом соціально-економічних змін і розвитку.

Оновлення парадигми державного регулювання тісно пов'язане, перш за все, зі змінами щодо зовнішніх впливів. В процесі історичного розвитку сформувалася модель державного управління з переважанням принципів євроцентризму. Це пояснювалося не лише логікою історичного розвитку, але й економічними результатами даної моделі. В процесі сучасних трансформацій чітко виявилася проблема обмеженості даної моделі, оскільки вона не може врахувати особливості таких цивілізацій як ісламська, азійська тощо. Але при цьому кожна з цих окремих цивілізацій ідентифікує відповідну культурну, релігійну, соціальну економічну спільноту людей та реальні суспільно-економічні процеси, в яких вона існує. Державне регулювання відповідним чином повинно враховувати цю ідентичність при формуванні інституційного забезпечення управління економічними процесами, що сприяє в кінцевому підсумку зростанню його ефективності.

Сучасний етап розвитку соціально-економічних процесів характеризується певним протистоянням західних і незахідних підходів щодо функціонування економічних систем різного типу і механізмів державного регулювання економіки. Як відзначає С. Гантінгтон, зіткнення цивілізацій пояснюється тим, що штучно уніфікуються засади суспільного розвитку [2, с. 96] на принципах євроцентризму, тому і концепція універсалізації сприймається як західний продукт. У зв'язку з такими суперечностями дослідники вважають, що розвиток і сучасні інституційні структури будуть формуватися на принципах нестандартності, конвергенції та різноманітності [1, с. 400; 3, ст. 20]. При цьому неформальні обмеження будуть відігравати зростаючу роль. Зростатиме також роль і значення безпекових механізмів. Підтвердженням цих процесів є практика останнього десятиліття розвитку України. Формування інституту волонтерства та форми боротьби з пандемією COVID-19 свідчать як про зростання ролі неформальних інституцій та врахування їх діяльності державою, так і про значення безпекових інструментів, функціонування яких пов'язано зі збереженням нації. В той же час слід усвідомлювати, що ці механізми та інститути можуть ефективно функціонувати перш за все в межах державних утворень, відображаючи специфіку національних утворень, тому йдеться не про зменшення ролі держави, чи про її заперечення, а про її якісно новий стан, про системну модернізацію усіх функцій держави, в тому числі і економічних. Ця модернізація повинна враховувати сутність сучасного суспільства (інформаційне постіндустріальне суспільство), суперечливу дію чинників як зовнішніх, так і внутрішніх, особливості сучасної економіки (мережевізація, віртуалізація, інтернетизація [4, с. 80]).

Зовнішні чинники впливу на державне регулювання і економічну політику пов'язані з глобалізацією та структурними зрушеннями у світовій економіці, які визначають відповідні структурні зміни в національній економіці, які в кінцевому підсумку забезпечать конкурентні переваги на світових ринках. Слід також зважати на те, що однополюсний світ поступово буде трансформуватися у поліцентричне співтовариство національних економік, і роль держави буде зростати. Розвиток держави пов'язаний з розвитком суспільства. В сучасних умовах йдеться про глобальні трансформації, під впливом яких держава переходить на новий етап свого розвитку, тобто зникає держава індустріального суспільства і формується держава постіндустріалізму [1, с. 289]. Новий етап розвитку держави, її ролі в економічних процесах пов'язаний з відмовою нею від деяких функцій, які традиційно вважалися її беззаперечною прерогативою (приплив і відплив капіталу, міграція робочої сили, інформаційні потоки, спеціалізація виробництва тощо). При цьому особливої ваги набувають функції, пов'язані з розвитком соціального капіталу, інформації, знань, носіями яких є люди. Держава повинна зосереджуватися на розширеному відтворенні людини, її особистості, на встановленні соціальної рівноваги, на розвитку духовності та нематеріальної сфери, інтелектуального капіталу. Зосередження на цих функціях поступово перетворює державу на виразницю загальнонаціональних інтересів, що відповідним чином відображає сучасні тенденції економічних реалій: держава починає реалізувати, в першу чергу, соціально-економічні функції, здійснюючи інвестиції в освіту і медицину, проводячи відповідну політику в сфері зайнятості, гармонізації відносин між роботодавцями і найманими працівниками, соціалізації та соціальної справедливості.

Трансформаційні зміни держави та її функцій регулювання економічних процесів зміщуються із суто економічної сфери у соціально-економічну, і ці зрушення відображають загальну логіку розвитку суспільства. Держава на даному етапі повертається до свого початкового призначення – виразника і захисника загальнонаціональних інтересів і цінностей, що в подальшому надасть нових імпульсів для її розвитку і для формування дієвої економічної політики, яка забезпечить конкурентоспроможність на світових ринках, зростання добробуту і розвитку особистості людини.

Список використаної літератури

1. Гальчинський А. Політична неоекономіка. Начала оновленої парадигми економічних знань. Київ : Либідь. 2013. 472 с.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
3. Неклесса О. Трансфинитная экономика. *Экономические стратегии*. 2010. № 3. С. 18–24.

4. Горняк О. В. Віртуалізація економічної діяльності в мережевій економіці. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Том 22. Вип. 7 (60). С. 78–81.

І. О. Залецька

ст. викл.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЇНИ

Завдяки впровадженню корпоративних інформаційних систем в економічні процеси, підприємство стає більш конкурентоспроможним внаслідок підвищення його керованості й адаптивності до змін економічної ситуації що склалася на ринку відносно рівня цін, пропозиції, попиту та товарних запасів.

Одержання повної інформації про актуальний стан бізнесу для керівництва залежить від багатьох факторів. Це пов'язано з автоматизацією обробки актуальних даних в системі та технології динамічного доступу до керування економічними процесами. Економічні процеси можуть стати більш стабільним і прибутковим при доцільному використанні управлінських інформаційних систем.

На сьогодні можна виділити таку проблему масового впровадження КІС для економічних процесів, як вартість програмного та апаратного забезпечення. Для того, щоб визначити співвідношення «ціна-якість» для визначеного продукту, необхідно чітко визначити вимоги для системи, тобто функціональні можливості, які необхідно враховувати комплексно, щоб забезпечити вірогідність і ефективність прийнятого рішення [1].

Ефективність вимог до корпоративних інформаційних систем можна проаналізувати за деякими показниками:

1. Пристосування системи до вирішення експлуатаційних завдань визначено її технічними характеристиками. Це функціональні параметри, що забезпечують надійність та повноту реалізації інформаційного процесу, тобто швидкість обробки, пошуку та цілісність передачі даних.

2. Створення та використання системи можна віднести до економічних, фінансових критеріїв. Основним економічним показником раціональних затрат є залежність індексу прибутковості, фінансових витрат та чистої поточної вартості від терміну окупності проекту.

3. Витрати основних і допоміжних матеріальних, енергетичних ресурсів які залежать від трудомісткості продукції, називають ресурсними показниками.

4. Соціальними показниками характеризуються умови та продуктивність праці користувачів, які залежать від рівня їх кваліфікації, так званого «інтелектуального капіталу підприємства».

5. Оперативні критерії – це характеристика результатів використання системи, обумовлена не тільки її технічним станом, але й протидіючими факторами.

Інформаційна система управління підприємством – це досить складний програмний продукт, який може бути впроваджений тільки спільними зусиллями підприємства і розробника. Слід також звернути увагу на професійну підготовку фахівців, які беруть участь у впровадженні з боку розробника або постачальника. В галузі інформаційних технологій успіх проекту багато в чому визначається професійною досвідченістю фахівців і менеджерів. Тому коли у впровадженні інформаційної системи беруть участь некомпетентні співробітники, це може привести до негативних наслідків [2, с. 40].

Сучасні реалії доводять, що чим більше ланок управління автоматизовано, тим ефективніше використовується технічне й програмне забезпечення, але в нашій країні для оптимізації роботи корпоративних інформаційних систем треба вирішити на державному рівні питання підтримки автоматизації та цифровізації економічних процесів.

В процесі впровадження сучасних інформаційних технологій в економічні процеси виділено ряд проблемних аспектів [3, с. 83]:

- висока собівартість впровадження систем;
- недостатність об'єктивної інформації про системи керування;
- несумлінність надання інформації про переваги програмних продуктів;
- замовчування інформації про недоліки;
- обмежена функціональність;
- відсутність сервісної підтримки;
- застарілі функціональні можливості;
- неактуальність нормативно-правових актів;
- неможливість швидкого налагодження устаткування;
- недостатнє забезпечення взаємодії всіх робочих обчислювальних платформ і операційних систем, що використовуються;
- необхідність додаткових непередбачених капіталовкладень для надання доступу к даним та оновленням;
- несвоєчасна адаптація системи до законодавства України;
- складність своєчасного оновлення апаратної та програмної складової системи.

Обґрунтований підхід до вибору методу впровадження корпоративних інформаційних систем на підприємстві дає змогу успішно реалізовувати рекомендовані заходи:

- експертиза проектів КІС;
- аналіз, проектування та реалізація КІС;
- комплексний аналіз стану підприємства та формулювання рекомендацій щодо реструктуризації фірми з поступовим впровадженням ІС;
- контроль реалізації КІС (відповідність вибраним стандартам, планам опрацювання, рекомендованим технологіям);
- взаємодія з розроблювачами ІТ-відділу;
- передпроектна аналітика;
- побудова інформаційно-функціональної моделі діяльності підприємства;
- адаптація КІС до потреб виробництва та введення в експлуатацію;
- експлуатація, аналіз ефективності, коректування функціональних потреб КІС та інше.

Визначення ефективності від впровадження залежить від того, чи вдалося адаптувати їх відповідно до наміченої мети максимально близько до суті виробничого процесу. Це можна викласти на основі використання таких показників як загальна вартість володіння, термін впровадження, загальна сума витрат, термін окупності інвестицій.

Список використаної літератури

1. Корпоративные системы. Справочник «Системы автоматизации в Украине. Бизнес-приложения – 36 КИС, 23 СЭД, 19 CRM». 2-е изд., объедин. и доп. Київ : ООО «Декабрь», 2006. 112 с.
2. Назаренко В. М., Кошулько А. А., Назаренко Н. В. Оценка критериев оптимальности КИС производственных предприятий. Корпоративные системы. 2007. № 2. С. 39–42.
3. Рибалко Л. П. Застосування сучасних корпоративних інформаційних систем в управлінні підприємствами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 82–85.

І. А. Ломачинська

к.е.н., доц.

МОНЕТАРНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Більшість економістів заперечують механічне слідування показникам зростання грошей. Окрім того, модернізація банківських систем і фінансові інновації з часом, а сьогодні глобалізація і діджиталізація [1, с. 365] обумовили

нестабільність та невизначеність швидкості обігу грошей. Втім роль монетарного регулювання в економічній політиці переосмислюється і особливо зростає у зв'язку із потребою подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр. У результаті більшість ЦБ посилюють монетарне регулювання для стимулювання економічного зростання на основі зміни монетарної парадигми. По-перше, визнано, що ринки самі по собі не обов'язково ефективні та мають ендogenous механізми дестабілізації. По-друге, інфляція – важливий цільовий показник монетарної політики, але недостатньо зосереджуватися лише на ньому, оскільки фінансова криза супроводжується економічною рецесією, а, отже, цілі та інструментарій повинні бути різноманітними. По-третє, фінансова криза потребує виконання від ЦБ функції кредитора останньої інстанції, що розвиває межі й потребує координації монетарної та фіскальної політики, підриває незалежність ЦБ, сприяє зростанню морального ризику. По-четверте, кризи дуже швидко інтернаціоналізуються й імпортуються, особливо швидко і з найбільш негативними наслідками в країни, що розвиваються, а, отже, транскордонні потоки можуть бути дестабілізуючими.

В результаті монетарні органи не лише контролюють грошову масу, як це було раніше, а, перш за все, спрямовують її у ті сфери господарювання, які в першу чергу стимулюють зростання реального сектору економіки. Таким чином, нова монетарна парадигма потребує переходу від «єдина ціль – єдиний інструмент» до режиму «кілька цілей – кілька інструментів». При цьому серед цілей виділяють економічне зростання, зайнятість, сприяння новій індустріалізації, цінова, валютно-курсова та фінансова стабільність.

Внаслідок зміни монетарної парадигми, а також розуміння впливу інфляції на економічне зростання та фінансову стабільність, виокремлюється нетрадиційна монетарна політика [2, с. 10; 3, с. 15], яка передбачає пряме керівництво, політику кількісного та якісного пом'якшення, від'ємні відсоткові ставки. На першому етапі передбачалося, що ці інструменти будуть використовуватися переважно для вирішення наслідків світової кризи 2007–2008 рр., втім з часом стало зрозумілим, що вони повинні стати постійними інструментами в реалізації монетарного регулювання і використовуватися поряд з іншими. Сьогодні можна узагальнити, що інструменти нетрадиційної монетарної політики не забезпечили очікуваного зростання сукупного попиту, зайнятості, виробництва. Зокрема, від'ємні відсоткові ставки, з одного боку, сприяють зростанню кредитування суб'єктів господарювання, що обумовлює економічне зростання, а, з іншого, можуть погіршувати баланси банків; розширювати доступність кредитних ресурсів для великих компаній й звужувати для малих і середніх; стимулювати компанії інвестувати в нові технології, що обумовлюватиме зменшення безробіття в короткостроковому

періоді, але зростання в довгостроковому; зменшувати відсоткові доходи людей похилого віку, що зменшує сукупний попит; спонукати до вкладень в більш ризикові активи; підтримувати моделі розвитку економіки, засновані на боргах; переміщувати кредитний ризик на баланси консервативних інвесторів; знижувати стимули до заощаджень й ін. Отже, економічне зростання в результаті від'ємних відсоткових ставок не завжди гарантує зростання зайнятості, заради чого вони застосовувалися. Поряд з цим, може зростати нерівність. Відповідно, монетарна влада повинна це врахувати і не допустити прояву негативних наслідків.

Криза 2007–2008 рр. також зруйнувала репутацію й інфляційного таргетування. В результаті, відбувається його модернізація. Вирішення проблеми «єдина ціль – єдиний інструмент» пов'язано з тим, що цільовий показник визначається на середньостроковий період, а це дозволяє в короткостроковому періоді приділяти увагу іншим цілям – гнучка форма інфляційного таргетування. Кількість країн, що використовує цей монетарний режим стрімко зростає, перш за все, за рахунок країн, що розвиваються. Серед основних переваг використання інфляційного таргетування доцільно визначити відповідність цілей і пріоритетів монетарного регулювання, достатньо швидке зниження рівня інфляції та створення умов для стійкого економічного зростання, зростання незалежності та відкритості ЦБ, зростання професіоналізму та публічної відповідальності монетарної влади, зростання рівня економічної аналітики та прогнозування й ін. Втім слід визнати, що інфляція може залежати не лише від монетарної політики, а й фіскальної, та інфляційне таргетування не може бути ефективним за умов одночасної наявності структурних проблем і стагфляції, системних ризиків, валютних шоків, а також не відображає структурні провали у динаміці грошових потоків.

Сьогодні зрозуміло, що вирішити проблеми нестабільності й невизначеності розвитку глобальної економіки у короткостроковому періоді неможливо. Пандемія COVID-19, нафтові війни і падіння цін на нафту, торговельні і монетарні війни ще більше посилюють структурні ризики та поглиблюють диспропорції розвитку глобальної економіки, яка в умовах сучасних технологічних змін, окрім того, змінює центри глобального лідерства. В контексті цього уваги заслуговує підхід А. Тернера [4], який пропонує для системного забезпечення цінової й фінансової стабільності та економічного зростання більш глибоке та системне управління кредитуванням. Це передбачає декомпозицію кредитування та виокремлення кредитних агрегатів в залежності від їх впливу на макроекономічне зростання; їх діагностику, яка дозволить виявити ключові монетарні диспропорції; вирішення диспропорції у грошових потоках на основі селективного управління та формування відповідної операційної системи монетарної політики на основі цифровізації [5].

Селективне управління кредитними агрегатами дозволить стимулювати продуктивне кредитування, тобто те, що позитивно впливає на економічне зростання, і обмежити непродуктивне, що його стримує в результаті появи фінансових бульбашок та фінансових дисбалансів. Це дозволяє забезпечити ЦБ оптимальну ліквідність на основі переорієнтування грошових потоків з фінансового сектору в реальний, зокрема у виробництво, пов'язане з новою індустріалізацією 4.0, розвитком високих технологій, малого і середнього бізнесу, а також збалансувати приватне кредитування зростання економіки та використання монетарного фінансування.

Втім слід визнати, що для підтримки та відновлення національної економіки у сучасних умовах, монетарних інструментів недостатньо, і вони повинні доповнюватися фіскальними. Пандемія прискорює структурні та інституційні зміни, які має підтримати держава, забезпечуючи мінімізацію економічних та соціальних втрат в період нестабільності, невизначеності в умовах побудови нової моделі соціально-економічного розвитку. На додаток до селективного кредитування слушною є пропозиція Р. Раджана [6] розподілити суб'єктів господарювання на три групи щодо державної підтримки, як інструментами монетарної, так і фіскальної політики: фірми з низьким фінансовим левериджем, але попит на продукцію яких, як і раніше, високий (допомога не потрібна); фірми з високим і зростаючим попитом, але й зростаючою борговою залежністю (пріоритетна підтримка держави); фірми, продукція яких перестає користуватися попитом, і вони вже не повернуться до нормального функціонування (допомога не доцільна).

Отже, монетарне регулювання сьогодні потребує структурного підходу ЦБ до оптимального управління ліквідністю та процесами продуктивного кредитування, що стимулюватиме економічне зростання разом із забезпеченням цінової, валютно-курсової і фінансової стабільності. При цьому важливо забезпечити ефективну координацію монетарної та фіскальної політики, що розширить стимули до зайнятості та зростання реального сектору економіки, враховуючи, що сьогодні лише стимулювати сукупний попит недостатньо. Зокрема, за рахунок державної підтримки у розширення інвестицій в інфраструктуру зеленої економіки та НДДКР, витрат на підвищення енергоефективності будівель, інвестицій в освіту та професійну підготовку, інвестицій у відновлення екосистем можна не лише створити нові робочі місця, а й забезпечити умови для вирішення екологічних проблем, сприяти технологічному розвитку національної економіки, а також уникнути непродуктивних кредитів, неефективних активів, не допустити створення непрацюючих робочих місць. При цьому важливим аспектом є розвиток освіченості суб'єктів господарювання і домогосподарств щодо дій держави і безпосередньо процесів трансформації національної економіки [7, с. 120].

Список використаної літератури

1. Lomachynska I. Modernization of structure of financial systems with the development of FinTech. *Scientific approaches to modernization of economic system: development trends*. Lviv-Toruń : LihaPres, 2020. P. 363–382.
2. Горняк О., Ломачинська І., Мумладзе А. Кредитне та кількісне пом'якшення в системі монетарного регулювання в умовах глобальної нестабільності: досвід розвинених країн. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 9–14.
3. Ломачинська І., Масленніков Є., Мумладзе А. Від'ємні відсоткові ставки як інструмент нетрадиційної монетарної політики та їх вплив на економіку та фінансові ринки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 4(78). С. 7–15.
4. Terner A. *Between debt and the devil. Money, credit and fixing global finance*. Princeton University Press, 2016. 320 p.
5. Lomachynska I., Maslennikov Y., Yakubovska M. Infocommunication tools of unconventional monetary policy. *2020 International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications. Science and Technology (PIC S&T)*, Kharkov, Ukraine, 6-9 October 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ukbOZ4nkT5Q&list=PLNNWMqAdrZzV3__cMK180n-KU_d-HzSjN&index=10 (дата звернення: 01.11.2020).
6. Feltri S. What Comes Next for Economic Policies to Combat Covid-19? A Conversation Between Six Booth Faculty. URL: <https://promarket.org/2020/07/01/what-comes-next-for-economic-policies-to-combat-covid-19-a-conversation-between-six-booth-faculty> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Ломачинська І. А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобальної трансформації. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2011. Вип. 20. Том 16. С. 115–125.

Ю. О. Максимова

викл.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджувана тема є актуальною, тому що поширення інформаційних технологій та нових методів ведення бізнесу в Україні привело до зародження і становлення такої сфери підприємництва, як електронна комерція.

З розвитком Web-технологій перед підприємствами відкриваються нові можливості, вони можуть зробити доступними для своїх партнерів внутрішні додатки підприємства. Стали розвиватися технології електронної комерції як між бізнес-структурами (вони отримали назву B2B-комерції), так і між бізнес-структурами і масовим споживачем (B2C5) [1, с. 120].

Інновації та інформаційні технології прискорюють діяльність усіх бізнес-процесів підприємств. Менеджери та керівники відділень можуть спрогнозувати та розробити візуальні модель майбутнього бізнес-процесу для його оптимізації. Розрахувати його вартість та доцільність його виконання з

мінімальними затратами. Таким чином час на впровадження та розробку нової продукції підприємства зменшується, а якість покращується.

Інновації та використання інформаційних технологій у роботі підприємств створили такі радикальні зміни [2]:

- Інтернет-покупки ефективніші, ніж покупки в магазині;
- цифровий маркетинг є більш ефективним, ніж реклама в газетах, на телебаченні та радіо;
- соціальні мережі ефективніші, ніж відвідування клубів;
- VoIP-зв'язок ефективніший, ніж застаріла телефонія;
- хмарні обчислення ефективніші, ніж приватна комп'ютерна мережа.

Також зазначимо, що бізнес, який прийняв інноваційну парадигму та використовує сучасні технології оптимізації, як правило, має такі характеристики:

- мають більш точне бізнес-планування;
- мають більш ефективний маркетинг;
- мають вищі світові продажі;
- мають більш систематичне управління;
- використовують моніторинг у реальному часі;
- пропонують миттєву підтримку клієнтів [2].

Насправді, важко досягти довгострокового зростання бізнесу без поштовху інформаційних технологій та оптимізації операційних бізнес-процесів.

Розширення функціональних можливостей сучасних підприємств зумовлює збільшення переліку послуг, доступних клієнтам через Internet, і це, у свою чергу, дозволяє оптимізувати діяльність усіх ключових бізнес-процесів підприємства. Обмеження функціональних можливостей Internet-сервісу (незалежно від причини обмеження) суттєво зменшує привабливість бізнесу.

Так, на нашу думку, при автоматизації підприємств необхідно звертати увагу на зручність і простоту в експлуатації – система має бути простою як у засвоєнні, так і у роботі, наочна, легка для сприйняття та інформативна. Для кожного рівня користувача система має бути простою саме на його рівні користування. Це забезпечує швидший, зручніший та ефективніший шлях здійснення ділових операцій.

Список використаної літератури

1. Шалева О. І. Електронна комерція : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
2. The Importance of Information Technology In Business Today. URL: <https://www.business2community.com/tech-gadgets/importance-information-technology-business-today-01393380> (дата звернення: 01.11.2020).

Ю. В. Пічугіна

к.е.н., доц.

СУЧАСНИЙ СТАН ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Тінізація економічних відносин є однією з найважливіших проблем сучасного розвитку будь-якої країни світу. Поширення цього явища поруч з макроекономічною нестабільністю і зростанням економічного протистояння між великими державами визнані Світовим економічним форумом ключовими глобальними ризиками [1].

Аналіз багатьох досліджень вчених дозволяє стверджувати, що як тільки розпочалась державна форма організації суспільного життя, а держава почала впливати на економічний розвиток країни, то з того часу та буде зберігатися і тіньова економіка. Істотно може змінюватися тільки питома вага тінізації економічних відносин, рівень впливу цього явища на суспільне життя, механізми її взаємодії з легальною економікою. Організація економічного співробітництва і розвитку відмічає, що особливо це явище поширене в країнах, що розвиваються, що пояснюється корупцією, надмірним та неефективним державним регулюванням, низьким економічним зростанням, нерівністю доходів та ін.

Одним з найсерйозніших наслідків тінізації економічних відносин є неотримання державою податків і як наслідок брак коштів на соціальні витрати, а також відтік капіталів в офшорні зони. З іншого боку, участь у тонізації є засобом виживання для багатьох громадян бо створює робочі місця, яких бракує в умовах офіційної економіки. Разом з тим, специфікою тінізації ринку праці в Україні є наявність комбінованих форм оплати праці, які передбачають часткову виплату заробітної плати «у конвертах». Проте, державі необхідно довести розмір тіньової економіки до такого рівня, який буде безпечним для суспільства.

Так, компанія Ernst&Young у ході дослідження можливості зниження рівня тіньової економіки України через використання електронних платежів, заявила, що 846 млрд. грн., перебуває в тіні, з них [2]: 19,7% ВВП (702 млрд. грн.) становить готівкова тіньова економіка, 4,1% ВВП (144 млрд. грн.) становить негрошова тіньова економіка (виробництво товарів на дому).

Аналітики компанії розділили «готівкову тіньову економіку» на «наслідкову» та «пасивну», залежно від того, хто від неї виграє. Дослідження в Україні свідчить, що 26,2% обсягу «готівкової тіньової економіки» – це «наслідкова тіньова економіка», де ініціаторами розрахунку готівкою є обидві сторони – і продавець, і покупець; а 73,8% загального обсягу української

тіньової економіки – це «пасивна тіньова економіка», ініціатором якої є продавець.

На думку аналітиків, стимулювання безготівкових електронних розрахунків має суттєво зменшити саме рівень «пасивної тіньової економіки». До цього висновку (щодо механізму зниження тінізації економічних відносин) прийшли й аналітики Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. За методом «витрати населення – роздрібний товарообіг» вони оцінили розмір тіньової економіки у 54%. Цей метод показує, наскільки більше витрачає населення, ніж продають офіційні точки роздрібною торгівлі. Даний метод стосується лише тіньових операцій, але не зачіпає незаконних видів діяльності, операцій у неформальному секторі і показників власного виробництва домогосподарств для особистих потреб.

Київський міжнародний інститут соціології в рамках проекту SHADOW, який фінансується Європейською Комісією за програмою HORIZON 2020, заявив, що рівень тіньової економіки склав 47,2%. За регіонами рівень тіньової економіки розподілився таким чином: Південь: 44,7%, Захід: 47,6%, Схід: 46,1%, Північ/Центр: 45,9%, м. Київ: 45,7%. За всіма регіонами спостерігається зростання рівня тіньової економіки в середньому на 1,5% за винятком Півночі та Центру, де спостерігається значне скорочення аж на 4,3% [4].

Найбільші відсотки тінізації економічних відносин в Україні показують наступні галузі: переробна промисловість (46,3%), оптова торгівля (43,6), роздрібна торгівля (50,2), послуги (48,1).

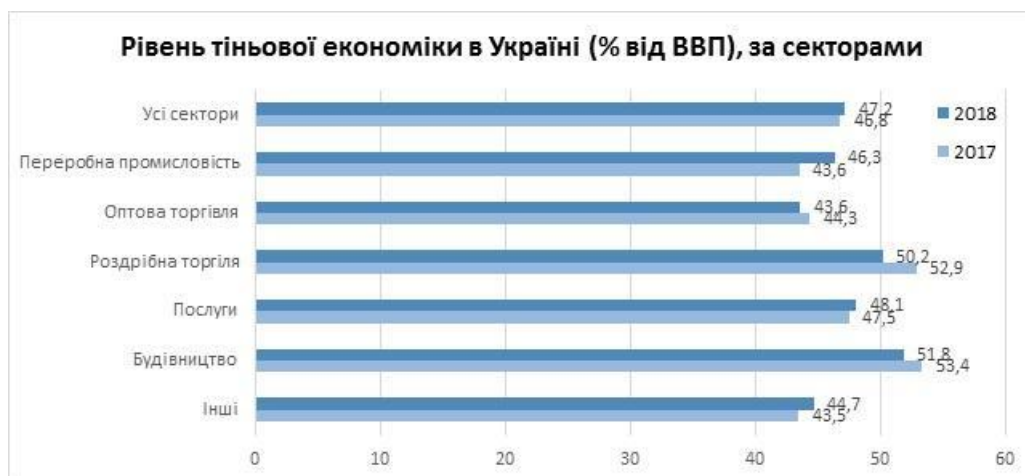

Рис.1. Рівень тіньової економіки за секторами в Україні [4].

Як бачимо, різні підходи дають зовсім різні розміри тінізації економічних відносин в Україні. Думаємо, що це пов'язане у різниці у визначенні поняття «тіньова» економіка, та відмінностями у розумінні її сутності та причин виникнення. Тому, оцінити рівень тінізації економіки в сучасних умовах досить

складно бо у науковій практиці відсутній єдиний метод, що давав би об'єктивну оцінку масштабам тонізації економічних відносин у конкретній країні. Для отримання достовірних оцінок тіньової економіки необхідне використання сукупності методів з урахуванням їх системного зв'язку.

Список використаної літератури

1. Global Risks Report 2019:14th Edition. *World Economic Forum*. 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
2. Тіньова економіка в Україні. *НБУ*. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoji-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaeye-v-tini> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Ладюк О. Д. Характеристика тіньової економіки в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 8. С. 32–34.
4. Тіньова економіка в Україні: результати дослідження 2019. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1> (дата звернення: 01.11.2020).

О. Г. Рудик

к.ф.-м.н., доц.

ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Невизначеність – це головна причина, по якій виникають труднощі при прийнятті рішень. Згідно з класичними підходами розподіл ймовірностей різних альтернативних результатів залишається незмінним протягом усього періоду, що досліджується. Навпаки, сучасні економічні системи мають досить високу динамічність і тому не можуть задовольняти вимогам класичного підходу. Параметри, що характеризують систему під час її функціонування, змінюються, а це призводить до перерозподілу ймовірностей альтернатив. Це обумовлює сильне обмеження сфери застосування традиційних методів прогнозування, заснованих на екстраполяції.

Сучасні вимоги до моделей складаються в відображенні змін в досліджуваних моделях, коли заздалегідь відсутня інформація про характер майбутніх змін.

Адаптивні методи дозволяють в цьому випадку отримувати прогнози, що задовольняють необхідній точності. Тобто адаптація для економічних систем – це процес пристосування соціально-економічних об'єктів до постійно змінюваних по невідомому закону внутрішнього і зовнішнього середовищ.

Адаптивні прогнозні методи дозволяють уточнювати структуру модельних процесів, що прогнозуються з метою отримання змістовної інтерпретації результатів.

В подальшому адаптивні методи отримали розвиток в стратегічному менеджменті, з'явилося поняття стратегічної архітектури фірми, що призвело до того, що поняття адаптації стало розглядатися як стратегія сучасного підприємства в конкурентному бізнесі [1, с. 90].

На практиці найбільш повно задовольняють умовам складності і динамічності моделі з адаптивним механізмом експоненціального згладжування. За допомогою цього механізму вдається проводити ефективне коригування коефіцієнтів прогнозної моделі в випадках, коли відсутня інформація про економічний розвиток системи, по якій можна було б визначати закономірність у розвитку змін моделі.

Розвиток інформаційних технологій дозволяє ефективно реалізувати адаптивні алгоритми на практиці. Це призвело до створення програмного продукту, який широко застосовується при моделюванні економічних процесів.

В [2] розглянуто застосування адаптивних моделей Брауна [3, с. 240], Хольта і поліноміальної моделі другого порядку [4, с. 252] для побудови прогнозних значень економічної діяльності комерційного банку. На підставі даних за чотири роки були отримані прогнозні значення економічної діяльності на наступне півріччя. Аналіз показав, що похибка прогнозу для різних показників знаходиться в межах 2,5%–5,1%, що говорить про достатню ефективність використовуваного інструментарію.

Застосування адаптивних моделей у практичній діяльності суттєво підвищує ефективність управління банківською установою, та покращує обґрунтованості управлінських рішень стосовно питань прогнозування фінансових показників банку.

Список використаної літератури

1. Цыганов В. В. Адаптивные механизмы формирования промышленных объединений. Москва. 2006. 97 с.
2. Рудик О. Г., Белік А. В. Використання адаптивних моделей для моделювання банківської діяльності *Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал*. 2018. Вип. 25. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr (дата звернення: 01.11.2020).
3. Brown R.G. Smoothing, Forecasting and Prediction of Discrete Time series. Englewood Cliffs–New Jersey : Prentice – Hall, 1963. 340 p.
4. Давнис В. В. Тинякова В. И. Адаптивные модели: Анализ и прогноз в экономических системах. Воронеж : Воронежский государственный университет. 2006. 380 с.

І. П. Скороход

к.е.н., доц.

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Соціальні підприємство покликано задовольнити потреби в сучасному світі, а саме в саморозвитку, самоідентифікації, самореалізації, тому дослідження цього питання є актуальним і важливим як в теоретичному, так і в практичному плані.

Тому в сучасних умовах розвиток соціального підприємництва є пріоритетом для України, що обумовлює, в свою чергу, певні зміни в законодавстві, розробку ряду нормативних актів, впровадження механізмів активізації відповідної системи інститутів та інституцій. Дослідженням питань розвитку соціального підприємництва займалися ряд вітчизняних та зарубіжних вчених сучасності, серед яких слід виділити: А. Арапетян, І. Березяк, Ю. Благон, Ю. Боднар, Д. Борнштейн, І. Босак, З. Варналій, З. Галушка, Г. Давидовська, Н. Добров, Л. Долуд, О. Кіреєву, В. Коваленко, І. Лебедева, Г. Матвієнко-Біляєва, О.А. Московська, М. Новікова, С. Сафарова, А. Свічук, І. Ткачук, А. Толстова, Є. Фахрутдінов, Л. Черчік та ін. [1].

Сьогодні близько 60% населення України бажало би займатися соціальним підприємництвом. Переважно важливість та актуальність соціального підприємництва в Україні розуміє, перш за все, молодь віком від 20 до 24 р. [2; 3, с. 40].

Більша частка респондентів вважає, що переважно необхідно розвивати соціальне підприємництво в таких сферах як: екологія, соціально незахищені верстви населення, освіта і кар'єра, інновації та технології. Це найбільш уразливі сфери. В сучасних умовах у цих сферах формується низка проблем, які держава, на жаль, не може вирішити самотійно.

Окрім заснування нових підприємств, побудованих за допомогою моделі функціонування соціальних підприємств, існує можливість звичайним підприємствам долучитися до вирішення суспільних проблем через так звану «корпоративну соціальну відповідальність». Вона представляє собою систему заходів, акцій чи принципів роботи організації. Важливо, що окрім соціального ефекту, втілення корпоративної соціальної відповідальності також сприяє побудові успішного іміджу компанії, адже цим заслуговує собі прихильність споживачів. Тому, все більше підприємців впроваджують цю філософію у бізнес, бо саме в такий спосіб вони вирішують ті чи інших соціальні проблеми, створюючи для цього, у великих компаніях посади з питань впровадження корпоративної відповідальності. Великі підприємства реалізують свою корпоративну соціальну відповідальність, підтримуючи чи інвестуючи в малі соціальні підприємства.

Сьогодні зареєстрували свою діяльність у каталозі соціальних підприємств України за 2016–2018 рр. близько 150 соціальних підприємств, коли в Німеччині їх близько 100 тис. соціальних підприємств, де працює 2,5 млн. осіб, у Великій Британії – 60 тис., на яких зайнято 2 млн. осіб. Але, якщо згадати, що перший каталог 2013 р. містив інформацію лише про 41 соціальне підприємство, то позитивні тенденції очевидні [4].

Більшість зареєстрованих в Україні як соціальні підприємці, мають одну з трьох організаційно-правових форм: індивідуальний підприємець, індивідуальний підприємець, зареєстрований як НУО, та неурядова організація. Тому виникають юридичні казуси з чинним законодавством України стосовно визначення таких категорій. Однак, незважаючи на цей правовий антагонізм, перераховані форми (моделі) є визначальними для класифікації вітчизняних соціальних підприємств.

Соціального підприємництва в Україні все ще знаходяться на початкових етапах їх формування і не завжди можуть оцінюватися як повноцінні соціальні підприємства. Проблемою при цьому є відсутність інструментарію емпіричного оцінювання процесів становлення та функціонування соціального підприємництва через нерозробленість методології статистичного оцінювання і спостереження цих економічних процесів. Окремого дослідження потребує проблематика, пов'язана з адаптацією ефективних моделей соціального підприємництва в регіонах України, що різняться між собою за рівнем розвитку соціально-гуманітарної сфери та рівнем економічного розвитку [5, с. 47].

Розвиток соціального підприємництва є пріоритетом для України, що потребує, в свою чергу, певні зміни в законодавстві, розробку низки нормативних актів, впровадження механізмів активізації даної моделі, відповідної системи інститутів. Наразі соціальне підприємництво знаходиться на етапі розвитку в Україні, але спостерігається позитивна тенденція його розвитку.

Список використаної літератури

1. Сперклі Ф. Посібник з планування соціального підприємництва. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/britishcouncil.ua/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriiemstva.pdf (дата звернення: 01.11.2020).
2. Социальное предпринимательство в Украине: Европейское исследование. Обмен опытом. URL: <http://sesp.org.ua> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Скороход І. П., Черноус Д.І. Розвиток соціального підприємництва в умовах соціалізації економіки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Вип. 8(61). С. 39–42.
4. Результати соціального опитування. U-Report. URL: <https://ukraine.ureport.in/v2/opinion/3090> (дата звернення: 30.10.2020).
5. Бондарь А.В., Рижов О.А., Скороход І.П. Особливості соціального підприємництва в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2020. Вип. 1 (80). С. 45–51.

РОЗДІЛ 7

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ І БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Ю. С. Воротнюк

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. О. В. Садченко

ПОЗИТИВНІ І ДЕСТРУКТИВНІ СТОРОНИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТОМ

Для багатьох людей конфлікти асоціюються з суто негативними явищами: війнами і революціями, міжусобицями і кризами. А сам термін конфлікт вже довгий час знаходиться в центрі уваги вчених різних напрямків і не має однозначного визначення.

Поняття конфлікту сьогодні не належить якійсь одній певній галузі науки чи практики, воно є міждисциплінарним.

Більшість економістів визначають конфлікт як зіткнення, або протиріччя, що виникає між різними суб'єктами господарської діяльності з приводу кращих умов господарювання, що характеризується нанесенням взаємного збитку обом сторонам чи хоча б одній із них (психологічного, фізичного, матеріального тощо).

В сучасній конфліктології фактично склалися два досить різні підходи до розуміння природи конфлікту, які знаходять прояв у різних науках.

Прихильники діяльнісного підходу трактують конфлікт як відкриту боротьбу. Представники мотиваційного підходу розуміють конфлікт як процес, що включає не лише ситуацію відкритої боротьби, а й те, що передує цій боротьбі, увесь процес взаємодії сторін конфлікту [1, с. 22–24]. Сама вони дійшли до висновку, що конфлікт, попри усі свої негативні риси, відіграє і позитивну роль.

Конфлікт довгий час визнавався виключно шкідливим явищем. Одна з перших спроб обґрунтувати позитивну роль боротьби в процесі суспільного розвитку належить Гераклітові і його вислову «Війна – батько всього і цар всього». Далі Л. Козер в чималому ступені змінив погляд науки на конфлікти [2, с. 25–26]. Він проаналізував функції конфлікту. Результати його аналізу і понині залишаються класичним зразком опису цих функцій.

До найважливіших негативних функцій конфлікту в організації належать:

- погіршення соціального клімату, зниження виробничої сфери праці, звільнення частини працівників з метою розв'язання конфлікту;
- зменшення співробітництва між конфліктуючими сторонами в ході конфлікту і після нього;

– матеріальні та емоційні витрати на вирішення конфлікту.

Головними позитивними функціями конфлікту в організації є:

– конфлікт не дає сформованій системі відносин застигнути, окостеніти, він штовхає її до зміни і розвитку, відкриває дорогу інноваціям, здатним її вдосконалити;

– він грає інформаційну та сполучну роль, оскільки в ході конфлікту його учасники краще пізнають один одного;

– стимулює розвиток особистості, зростання у людей почуття відповідальності, усвідомлення ними своєї значущості;

– в виникають при конфлікті критичних ситуаціях виявляються непомітні до того чесноти та вади людей, створюються умови для оцінки людей, для висунення та формування лідерів;

– конфлікт виконує діагностичну функцію [3, с. 23–24].

Оцінка конфлікту як конструктивного або деструктивного виходить передусім з його наслідків. До конструктивних наслідків конфлікту належать:

– розв'язання проблеми або комплексу проблем, що спричинили конфлікт;

– повернення до конфлікту уваги громадської думки;

– зменшення емоційної напруги та стресу;

– розвиток почуття причетності та відповідальності за прийняте рішення;

– усвідомлення пріоритетних цілей і задач.

Негативними наслідками конфлікту на учасників та їх оточення є:

– змарнований час, ресурси;

– зниження ефективності та погіршення якості індивідуальної та колективної трудової діяльності, негативний вплив на розвиток особистості;

– порушення соціально-психологічного клімату;

– негативні переживання, стрес;

– зростання плинності кадрів в організації [4, с. 216].

Розглядаючи наслідки і роль конфліктів, виходячи з можливих варіантів їх результату, а саме «виграш/програш», «програш/виграш», «програш/програш», «виграш/виграш» розглянемо чотири наступні варіанти конструктивного чи деструктивного розвитку конфлікту [5, с. 189–191].

На нашу думку, позитивний (1+1=3) наслідок, чи наслідки, як ефект синергії, коли результат конфлікту призводить до об'єднання зусиль, що є більш продуктивним, ніж від сукупності результатів кожного учасника за відсутності конфлікту чи уникненні його. Наприклад, ми маємо позитивний вплив конфлікту, а також вирішуємо проблеми, вперше побачені під час конфлікту, але раніше існуючі. Це співробітництво у вирішенні конфлікту та пошук взаємовигідних рішень.

Нейтральний ($1+1=2$) наслідок конфлікту отримуємо, коли за допомогою конфлікту вирішується певна проблема і зусиль затрачено однаково з сукупністю результатів кожного окремо за відсутності конфлікту чи уникненні його.

Нульовий ($1+1=0$) результат – зусиль затрачених на конфлікт не вистачило на вирішення проблеми, був марно витрачений час. Однак напевно був отримано виграв в чомусь іншому однією із сторін. Варіантом такого результату конфлікту є компроміс – тимчасове вирішення проблеми, що умовно задовольняє всі сторони, які беруть участь у конфлікті, однак не приносить бажаного результату.

Негативний ($1+1=-1$) наслідок – конфлікт посилив проблему, мета не була досягнута, ресурси розтрачені неефективно, можливий новий конфлікт. Буває, що конфліктує сторона, усвідомлюючи неможливість домогтися своїх цілей, робить все, щоб, «птопаючи», захопити з собою і свого супротивника. Тим самим збільшує негативні сторони конфлікту.

У наш час теоретики і практики управління все частіше схиляються до тієї точки зору, що деякі конфлікти навіть в самій ефективній організації за найкращих взаєминах не тільки можливі, але і бажані. Треба тільки вміло управляти конфліктом.

Список використаної літератури

1. Постоловський С. Р., Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів : підручник. Рівне : Перспектива, 2007. 389 с.
2. Мороз С. А., Питюков В. Ю. Позитивная роль конфликта. *Вестник Московского университета МВД России. Сер. Педагогические науки*. 2011. № 5. С. 25–27.
3. Стазаева И. В., Юсупова С. М. Управление конфликтами : учеб. пособ. Саратов : СГУ им. Н. Г. Чернышевского, 2015. 106 с.
4. Андріянова Ю. Деструктивність наслідків конфліктів серед посадових осіб місцевого самоврядування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. № 1. С. 214–223.
5. Король Л. Г., Малимонов И. В., Рахинский Д. В. Конфликтология : учеб. пособ. Ульяновск : Зебра, 2015. 248 с.

І. В. Гайворонська

ст. викл.

МАРКЕТИНГ ВЗАЄМВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки успіх підприємств туристичної дестинації на ринку, багато в чому залежить від базових маркетингових концепцій і своєчасного впровадження нових підходів, орієнтованих на формування і підтримання довгострокових взаємовідносин на різних рівнях:

між фірмою і споживачем, фірмами і їх бізнес-партнерами, іншими організаціями, а також взаємовідносин всередині організації [1, с. 600]. При чому особливої уваги заслуговує система відносин підприємства туристичної дестинації зі співробітниками і партнерами, що є основою концепції маркетингу взаємовідносин.

З огляду на основні положення концепції маркетингу взаємовідносин було проведено дослідження туристичного ринку Одеської області. На ринку якої працює 310 ліцензованих підприємств, що надають рекреаційно-туристичні послуги, та функціонує близько 100 туристичних екскурсійних маршрутів [2]. Для дослідження було обрано 50 найбільш успішних, з економічної точки зору, підприємств туристичної дестинації, а саме туристичні агенти і туроператори.

На самперед, для успішної, ефективної роботи підприємств туристичної дестинації, є дуже важливим розвиток взаємовідносин з так званими внутрішніми клієнтами – співробітниками, адже задоволеність персоналу має значний вплив на якість туристичних послуг та лояльність клієнтів. Результати оцінки основних характеристик внутрішніх відносин досліджуваних підприємств туристичної дестинації представлено у табл. 1.

Таблиця 1.

Оцінка внутрішньої атмосфери підприємств туристичної дестинації

Фактори впливу	не важливий	важливий	дуже важливий	середня оцінка, балів, (0-5)
Ефективність роботи	0	100	0	4,7
Дотримання правил ділової етики, створення Кодексу професійної етики	0	100	0	2,2
Усвідомлення важливості своєї роботи	0	96	4	4,7
Імідж компанії	0	91	9	4,3
Задоволеність своєю роботою	0	87	13	4,2
Особистісний розвиток, навчання, досвід	0	86	14	4,5
Стабільність	0	81	19	2,4
Традиції компанії	13	81	6	2,6
Довірчі/дружні відносини в компанії	14	72	14	3,1
Допомога/готовність прийти на допомогу колег	5	60	35	3,1
Ввічливість/доброзичливість колег	0	55	45	3,6

Джерело: [складено автором]

Опитування показало, що керівний персонал вважає, що внутрішня атмосфера компанії має значний вплив на результативність діяльності, а отже, чинники впливу на атмосферу визначені як важливі і дуже важливі. Проте оцінка внутрішньої атмосфери своїх фірм за такими чинниками визначена як невисока. Чисельність персоналу фірми в основному невисока – від 5 до 12 осіб. Тому дуже важливим є людський фактор і для успішної роботи необхідно створити команду однодумців, колектив зі своїми традиціями і правилами. Крім того, важливим є створення Кодексу професійної етики і дотримання етичних правил поведінки у колективі.

За результатами опитування керівників підприємств туристичної дестинації найважливішими факторами впливу на взаємовідносини із бізнес-партнерами є: професіоналізм, ділова репутація, пунктуальність, чіткість і оперативність в роботі, дотримання усіх домовленостей і строків виконання робіт, навички співпраці с партнерами (табл. 2).

Таблиця 2.

Оцінка якісних характеристик бізнес-партнерів підприємства туристичної дестинації за ступенем важливості

Якісні характеристики бізнес-партнерів	не важливо	важливо	дуже важливо
Професіоналізм	0	65	35
Ділова репутація	5	80	15
Позитивний попередній досвід взаємовідносин	0	79	21
Ввічливість / доброзичливість колег	3	78	19
Чесність / ділова надійність	5	75	20
Чіткість / оперативність / пунктуальність	0	66	34
Стабільність, вигідна цінова політика	15	67	18
Позитивний досвід вирішення конфліктів	33	51	16
Особистісні / дружні неформальні відносини	55	32	13
Інформаційна відкритість	65	30	5

Джерело: [складено автором]

При оцінці якісних характеристик бізнес-партнерів більшість респондентів відзначили важливість ввічливості їх партнерів, чесності, ділової надійності. Не дуже важливим фактором менеджери вважають проведення стабільної цінової політики з боку своїх партнерів. З приводу позитивного досвіду щодо вирішення конфліктних ситуацій думки розділилися, проте 51% цей фактор вважає важливим, а 16% – дуже важливим. Також важливим виділено фактор встановлення особистих неформальних зв'язків, що дає можливість в туристичному бізнесі вирішувати конкретні питання в найкоротші терміни. Інформаційну відкритість бізнес-партнерів більшість опитаних вважають другорядним фактором.

Таким чином, за даними проведеного аналітичного дослідження, для підприємств туристичної дестинації особливо важливим є маркетинг взаємовідносин за виділеними напрямками взаємодії, що формує на кожному рівні ланцюги цінності і, відповідно, потребує управляючого впливу.

Список використаної літератури

1. Kotler P., Bowen J. T., Baloglu S., Makens J. Marketing for Hospitality and Tourism. 7th Global ed. Pearson, 2016. 688 p.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2020).

Ю. Л. Грінченко

к.е.н., доц.

ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КОНЦЕПЦІЇ «ІНДУСТРІЯ 4.0»

Індустрія 4.0, відома як «Інтернет речей» – це термін, пов'язаний з високими технологіями та інноваціями. Після суттєвих змін в промисловому секторі, країнам довелося пристосуватись до глобальних змін та проводити нову політику, щоб зберегти стійкість своєї конкурентної сили за умови посилення конкуренції. Концепція «Індустрія 4.0» спрямована на зменшення часу виробництва, скорочення витрат та потрібної для виробництва енергії, при одночасному збільшенні обсяг виробництва та якості продукції. Концепція «Індустрія 4.0» вперше була оприлюднена на Ганноверському промисловому ярмарку в 2011 р. з метою підвищення рівня виробництва завдяки застосуванню нових технологій, таких як Інтернет речей. У 2013 р. Доповідь Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO) та Виробничо-дослідницький інститут Кембриджського університету «Нові тенденції у світовій виробничій галузі» вказували, що майбутнє глобального виробництва зіткнеться з величезними проблемами [1]. З точки зору структури населення, через зниження тривалість життя населення, зниження народжуваності та наслідки демографічної тенденції старіння суспільства, зміни вікової структуру робочої сили вплинуть на конкурентоспроможність національного виробництва. Тому багато країн висунули відповідні плани активізації виробничих галузей. Інші країни також розробили подібні політики, наприклад Advanced Manufacturing Partnership (AMP) в США, Industrial 4.1J в Японії, Стратегія інновацій у виробничій галузі 3.0 у Республіки Корея, Made in China 2025 в Китаї та Productivity 4.0 у Тайвані. Деталі національних політики в контексті концепції «Індустрія 4.0» відрізняються від країни до країни, однак

загальні принципи щодо нових підходів до організації промисловості залишаються подібними.

Концепція «Індустрія 4.0» матиме суттєвий вплив на динаміку розвитку промислових секторів економіки через суцільну зміну технологічної бази виробництва й тісної інтеграції виробництва в ринкові структури. Важливість виробничого сектору в цифровій революції демонструє промисловий сектор Німеччини, який був серед найперших із втілення цієї концепції. Протягом наступних 5–10 років очікується, що вплив Індустрії 4.0 буде дедалі більше впливати на промислові компанії та збільшити продуктивність у німецькому виробничому секторі загалом приблизно на 60%. Якщо врахувати витрати на сировину, то продуктивність зростатиме в середньому на 5%–8% [2]. Зі збільшенням продуктивності виробники вимагають більш досконалого обладнання, тоді як замовники вимагають більшої гнучкості у виготовленні продукції на замовлення. Сукупне зростання попиту двох сторін забезпечить Німеччині додаткове збільшення доходів на 1% національного доходу на рік. Дивлячись на зайнятість, здається, що існує загроза робочим місцям в сфері промисловості, але очікується, що зайнятість зросте в довгостроковій перспективі. Такі сектори, як мехатроніка, обробка інформації та програмне забезпечення, потребують значної кількості нових фахівців. Тому зайнятість у короткостроковій перспективі може знизитись, але в довгостроковій перспективі попит на кваліфікованих працівників в нових сферах бізнесу значно зросте. Впровадження новітніх форм виробничих систем за вимогами концепції «Індустрія 4.0» тільки в Німеччині потребує інвестицій в розмірі близько 250 млрд. євро.

Індустрія 4.0 запроваджує виробничий процес, заснований на Інтернеті та кіберфізичній системі об'єктів. У новий період, який також називають цифровою революцією, передбачається створення виробничої системи, заснованої на інтелектуальних виробництвах та інтелектуальних продуктах. Розвинені країни, особливо Німеччина, яка передувала у впровадженні цієї концепції, почали працювати з метою адаптації до цієї нової майбутньої структури та збереження своєї конкурентної сили. Країни, що розвиваються та з перехідною економікою, повинні швидко змінювати підходи до виробництва аби зберегти та зміцнити свої позиції на світовому ринку.

Для використання технологій Індустрії 4.0 у країні необхідна кваліфікована робоча сила. Кваліфікована робоча сила є загальним фактором як для правильного використання існуючої технології, так і для її розвитку [3]. Країна може забезпечити себе кваліфікованою робочою через систему освіти, яка може підготувати достатню кількість потрібних фахівців. Підвищення продуктивності робочої сили в першу чергу залежить від якості системи освіти. Україні потрібна система освіти, яка заохочує гнучке мислення та розвиток

прикладних навичок. На додаток до академічної освіти, університет повинен забезпечити пошук нових ідей, створити умови для безперервного навчання. Співробітництво освіти та виробництва мають велике значення при впровадженні концепції «Індустрія 4.0». Співробітники, які працюють у промисловості, можуть читати курси, пов'язані з галуззю та ринком в університетах. Студент, який проходить курс, може працювати у фірмі, щоб отримати можливість побачити практичні аспекти сучасного виробництва та отримати можливість знайти місце роботи. Для університетів важливо підтримувати зв'язок із працівниками та компаніями.

Список використаної літератури

1. UNIDO, Emerging Trends in Global Manufacturing Industries. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2013-07/Emerging_Trends_UNIDO_2013_0.PDF (дата звернення: 01.11.2020).
2. The Boston Consulting Group, The Shifting Economics of Global Manufacturing: How Cost Competitiveness Is Changing Worldwide. URL: https://www.bcgperspectives.com/content/articles/lean_manufacturing_globalization_shifting_economics_global_manufacturing (дата звернення: 01.11.2020).
3. Юрчак О. Українська стратегія Індустрії 4.0 – 7 напрямів розвитку. Індустрія 4.0 в Україні. URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvtuku> (дата звернення: 01.11.2020).

Т. І. Єгорова-Гудкова

к.е.н., доц.

ПРИРОДОПОДІБНІ МОДЕЛІ ТА ПРОЕКТУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Все естественные живые системы являются целостными, сложными, открытыми, нелинейными, диссипативными и рекурсивными. Также им присущи такие характеристики как неопределённость и необратимость, самоорганизация и самогармонизация. В условиях постоянных угроз возникновения кризисных явлений в период сингулярности актуализируется тема инициации новых методологий, нового мировоззрения минимизирующего диссонанс интересов Природы и техносферы или переход к природоподобному проектированию искусственных систем. Главной причиной несовершенства искусственных систем является структурно-функциональная неустойчивость систем, т.е. недостатки, заложенные при проектировании сложной системы вследствие неучёта специфики сложных систем и её вышеупомянутых свойств.

Система экономической безопасности государства является основой для устойчивого развития социальной суперсистемы государства. Проблемы в

обеспечении экономической безопасности государства формируют цепь недостатков в плане структурно-функциональной устойчивости.

Основой разработки методологии природоподобного управления являются всеобщие принципы и их логическое следствие – трансдисциплинарный подход.

В целях профилактики возникновения подобных ситуаций необходимо разработать метод структурно-функциональной нормализации сложных систем, в котором общее, инвариантное по отношению к предметным спецификациям отраслей или секторов, где может возникнуть кризисная или чрезвычайная ситуация, составит основу разрабатываемой методологии

Исследование свойств динамического формообразования живых объектов, изучение математических пропорций и процессов динамического формообразования может быть использовано при проектировании искусственных систем с заданными свойствами самоорганизации, в т.ч. экономических, как совокупности нелинейных процессов с положительной обратной связью. Проектирование искусственных систем как целостных распределённых систем со сложной динамикой должно осуществляться подобно естественным системам, модели которых представлены в Природе и основаны на математических константах Мироздания, наделяющих систему свойствами самоорганизации, самогармонизации и оптимального расходования ресурсов.

Переход на использование природоподобных моделей требует разработки теории и методологии природоподобного проектирования с целью достижения «предустановленной гармонии» по Г. В. Лейбницу.

Алгоритм разработки теоретико-методологического обеспечения природоподобного проектирования искусственных систем, в том числе и системы экономической безопасности государства может быть следующим:

1. Применение ценологического подхода, как вероятностного метода, характеризующего структурные составляющие системы и их иерархичность.

2. Исследование качества существующих систем управления экономическими объектами. При этом следует основываться на таких законах и принципах как:

- системогенеза;
- неравновесной динамики;
- устойчивого функционирования самоорганизующихся систем;
- самосогласованного строения сложных структур;
- принципом самовстряхивания сложных структур в ходе приобретения ими устойчивого функционального режима и системного качества;
- законами гармонизации действия малых факторов и микровключений.

3. Для тестирования качества системы может использоваться энтропийное тестирование систем – на основе расчёта относительной информационной энтропии. Согласно теореме Лебега: если на одном и том же множестве заданы две меры, то они кратны [1, с. 155].

Меру количества информации события определяют логарифм вероятности этого события, взятый с противоположным знаком: $-\log p$ и логарифм невероятности этого события: $-\log (1-p)$. Из кратности этих мер $\log (1-p) = k \log p$ следует уравнение: $p^k + p - 1 = 0$. Его корни: 0,500; 0,618...; 0,682..., когда $k = 1, 2, 3, \dots$ и есть узлы меры p – обобщенные золотые сечения (ОЗС) [2, с. 177].

Они имеют онтологическое значение и играют фундаментальную роль как в содержании информационной картины мира, так и при разработке модели экономической системы. Под информацией понимается структурная информация, – как ограниченное разнообразие, подлежащее гармонизации [3, с. 87–89].

Обобщенные числа Фибоначчи и обобщенные золотые сечения и их соотношения – это основа всех структур природы и основа проектирования всех искусственных систем. В этом заключается одно из главных направлений формирования нового мировоззренческо-методологического уклада.

Список використаної літератури

1. Лебег А. Об измерении величин. 2-е изд. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство, 1960. 255 с.
2. Сороко, Э. М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем: введение в общую теории гармонии систем. Изд. 6-е. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2019. 264 с.
3. Сороко Э. М. Процессы самоорганизации систем: противоречат ли друг другу принципы Пригожина и Циглера. Великие преобразователи естествознания: Мария Складовская-Кюри : Материалы XXIII Междунар. чтений. Минск, 2011. 177 с.

М. А. Кіріліна

ст. викл.

МЕТОДОЛОГІЯ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

В сучасному світі освіта визнається пріоритетною сферою соціально-економічного, інтелектуального, духовного і культурного розвитку суспільства і держави. В Україні це положення визнано на законодавчому рівні, проте міжнародні порівняння й рейтинги показують, що рівень освітніх послуг в Україні є недостатнім, а сама система неефективною [1].

Серед негативних факторів розвитку сучасної системи освіти України на перший план виходять нерегульований попит на освітні послуги та значний часовий проміжок між виникненням попиту на певних фахівців і його задоволенням. Принципова зміна економічного господарювання в умовах ринкових відносин значно унеможливила функціонування системи державної відповідальності за забезпечення галузей економіки кваліфікованими кадрами. Основним фактором цього явища став системний дефіцит бюджетних коштів. Планування в системі освіти в Україні нерозривно пов'язано з фінансуванням. Фінансування сфери освіти, так само як і системи охорони здоров'я, найчастіше відбувається за принципом залишку грошей в Державному бюджеті. Законодавство України закріплює, що держава має забезпечити загальні асигнування на освіту в розмірі не менше 7% ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [2].

Аналізуючи цей факт, приходимо до висновків про те, що планування державного замовлення на підготовку кадрів відбувається формально, не враховуючи перспективні потреби економіки та наявні обсяги підготовлених раніше кадрів у розрізі професій і спеціальностей. Наслідком цього стає неефективне використання коштів Державного бюджету України.

Задля досягнення сталого економічного зростання особливе значення повинно набувати вдосконалення механізму державного планування регулювання процесів відтворення робітників і фахівців, який би, з одного боку, дав можливість поєднувати світові надбання в цьому напрямі з національними особливостями, а з іншого – регулювати обсяги підготовки робітників та фахівців у відповідності до попиту ринку праці і ринку освітніх послуг. Вагомим ланцюгом такого механізму є формування державного замовлення на підготовку фахівців. Його кількісні параметри повинні визначатися цільовими установками держави. Згідно Закону України «Про вищу освіту» було визначено, що у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, має становити не менше 51 % загальної кількості студентів, зарахованих на навчання на перший [3, ст. 72].

Незважаючи на дію чинних законодавчих і нормативно-правових актів, має місце ситуація, коли формування державного замовлення відбувається без відповідної координації між навчальними закладами, роботодавцями та іншими соціальними партнерами, що унеможлиблює досягнення рівноваги на ринку праці.

Необхідність покращення моделі планування системи освіти пов'язана, перш за все, з тим, що діючі на даний момент часу методи планування та механізм формування державного замовлення на підготовку фахівців і

робітників не забезпечують ефективність витрат освітніх закладів. Ефективність освітньої сфери значною мірою залежить від її фінансування.

Погіршення показників розвитку освіти в Україні є свідченням не лише політичної нестабільності, зменшення приросту показників ВВП, а й неефективного використання ресурсів, що виділяються державою на розвиток соціальної інфраструктури, та важелів впливу держави на функціонування і розвиток національної економіки, зокрема й на систему освіти [4, с. 35–38]. Така ситуація пов'язана передусім із відсутністю методики планування в системі освіти.

Підсумовуючи вищесказане, слід зробити висновки, що можливими шляхами досягнення економічного росту України є розвиток системи національної освіти, який ґрунтується на збільшенні асигнувань в саму систему. Розв'язанню поставлених завдань сприяє розробка методології планування в системі освіти.

Список використаної літератури

1. Дослідження сфери освіти в Україні: до більшої результативності, справедливості та ефективності (РЕЗЮМЕ). ОГЛЯД. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1088. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Горячук В. Ф. Інвестиції у людський капітал та віддача від них. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 1. С. 34–39.

Д. С. Кригін

асп.

науковий керівник: к.е.н., доц. Т. І. Єгорова-Гудкова

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На досягнення властивостей стійкості має бути орієнтовано соціально-економічну систему держави та її складові, у т.ч. систему економічної безпеки. Тема забезпечення стійкості системи є актуальною, оскільки з точки зору класичної теорії систем та теорії самоорганізації систем ці трактуються по різному і існує дискусія між різними науковцями щодо доцільності та ефективності практичних результатів обох підходів.

На наш погляд, теорія самоорганізації дає можливість найбільш детально підійти до аналізу чинників забезпечення властивостей стійкості.

Також саме теорія самоорганізації найближче співвідноситься із найсучаснішим напрямком еволюції теорії систем – теорією складності (Complexity). Система економічної безпеки держави є цілісною, складною, відкритою, емерджентною та дисипативною, і як управління такою системою, так і формування властивостей стійкості передбачають використання принципів самоорганізації, що присутні саме теорії складності. Стійка система може проходити у своєму існуванні та розвитку точки біфуркації, що дозволяють системі перейти в новий, в еволюційному аспекті стан системи. Якщо система якісно зростає, то вона не тільки є адаптивною до інновацій, але й сама здібна породжувати інновації внаслідок власних емерджентних властивостей.

Іншими словами, теоретико-методологічний підхід до формування стійкості системи економічної безпеки держави має бути піднятим на якісно інший рівень як важливий елемент стратегії забезпечення економічної безпеки та підґрунтя впровадження стратегії економічного росту та переходу на умови нового технологічного укладу.

Порушення умов економічної безпеки має наслідком зростання рівня тіньової економіки, зловживання у сфері використання державних фінансів, відсутність інноваційного розвитку, деіндустріалізацію, депопуляцію та інші проявлення диспропорцій та кризових явищ у соціальній, економічній та політичній сферах суспільства.

Економічна безпека як здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних інтересів формується під впливом внутрішніх і зовнішніх умов, що на теперішній час не є сприятливими для динамічного зростання національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоздатність на зовнішніх і внутрішніх ринках та створенню підприємств 5-го та 6-го технологічних укладів в Україні.

Економічна безпека держави як система та в той же час – складова ієрархічної національної суперсистеми має забезпечувати структурно-функціональну відповідність та направлений розвиток держави як системи що самоорганізуються, відповідно теорії самоорганізації та гармонізації систем [1, с. 37; 2; 3, с. 7]. Такою системою є система з найбільшою свободою усіх її складових і при розробці економічної політики та стратегії економічного розвитку взагалі та стратегії забезпечення економічної безпеки держави як складової суперсистеми слід диференціювати: що має бути незмінним але може коректуватись (інваріанти), а що слід змінювати (варіації) [1, с. 77]. Із цього логічно слідує необхідність зміни парадигми ставлення до питань теоретичного обґрунтування та практичного впровадження заходів щодо

забезпечення стану економічної безпеки як інваріанти держави як соціальної суперсистеми.

Властивості стійкості мають забезпечувати структурно-функціональну відповідність та направлений розвиток системи економічної безпеки що самоорганізується відповідно варіаційно-інваріантної структури [1, с. 42]. При розробці економічної політики та стратегії економічного розвитку взагалі та стратегії забезпечення економічної безпеки держави як складової складної системи слід диференціювати: що має бути незмінним але може коректуватись – інваріанта, а що слід змінювати для забезпечення дотримання принципу самоорганізації – варіація [4, с. 41].

Ми дотримуємося точки зору, що в аспекті теорії складності економічні системи є штучними, але іманентно присутніми складовими в системі Природи, тому вони мають проектуватись та керуватись згідно принципів самоорганізації і бути у відповідності математичним константам Світобуду.

Список використаної літератури

1. Сороко Э. М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем: Введение в общую теорию гармонии систем. Изд 6-е. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2019. 264 с.
2. Хиценко В. Е. Несколько шагов к новой системной методологии. URL: <http://www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Харитонов А. С. Структурное описание сложных систем. *Прикладная физика*. 2007. № 1. С. 5–10.
4. Yegorova-Gudkova T. Projecting of steady complexity economic systems on self-organizing principles as a component of anti-crisis strategy. *Trends and Cycles in Global Dynamics and Perspectives of World Development* : Abstract of International Conference (Chengdu, China, October 13–15, 2012). SWEFU. 2012. P. 40–41.

К. О. Литвиненко

к.е.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНИМИ КОМАНДАМИ

Менеджери, що працюють у транснаціональних компаніях, виконують свої організаційні цілі за допомогою мультикультурних команд. Діяльність мультикультурних команд можна дослідити з точки зору міжкультурного спілкування. Керівники, менеджери, консультанти з управління та коучі, які зацікавлені в поліпшенні результатів роботи мультикультурної команди, повинні знати про міжкультурну компетентність оскільки це впливає на ефективність роботи команди [1, с. 104].

Метою роботи є визначення характеристик високоефективних мультикультурних команд, загальних викликів для них та джерел цих викликів.

У компаніях, які працюють над глобальним розширенням, ефективність роботи команди стає вразливою до проблем міжкультурної взаємодії. Управління культурним різноманіттям, культурними відмінностями та міжкультурними конфліктами стають досить частими проблемами для мультикультурних команд. Через їх різноманітне сприйняття менеджери частіше трактують і по-різному реагують на подібні стратегічні проблеми або командні завдання. Таким чином, компетенція міжкультурного спілкування є важливою складовою здатності менеджера вирішувати будь-які проблеми, пов'язані з продуктивністю.

У мультикультуральному робочому середовищі отримання інформації від колеги вимагає високого рівня компетенції міжкультурного спілкування. Крім того, Матвеев та Нельсон [2, с. 253–270] стверджують, що висока компетентність безпосередньо і позитивно впливає на здатність менеджерів приймати рішення та вирішувати проблеми. Минулі дослідження [3, с. 74] виявили різні характеристики, що становлять компетенцію міжкультурного спілкування, включаючи навички взаємовідносин, комунікативні навички та особисті риси, такі як допитливість. Компетентність міжкультурного спілкування передбачає не лише знання культури та мови, але також афективні та поведінкові навички, такі як емпатія, людська теплота, харизма та здатність керувати тривогою та невизначеністю.

Ряд теоретиків [4, с. 10] висунули моделі та спробували осмислити, що робить команди ефективними. Побудувати модель, що фіксує складні поведінкові та психологічні явища, такі як робота в команді та її ефективність всебічно та змістовно – дуже складне завдання. На додаток до адекватного відображення поведінкової та психологічної динаміки на рівні команди, такі моделі повинні включати змінні вищого рівня, пов'язані з організаційною та соціальною динамікою. Однак, незважаючи на ці труднощі, важливо розробити такі моделі, щоб забезпечити в побудові поєднання теорії та практики. На рис. 1 модель, що пропонується до розгляду як спроба інтегрувати наявні всебічні знання про колективну роботу та процеси через зручну структуру, що полегшує перехід до практики.

На рис. 1 представлені фактори, що впливають на ефективність команди. Складові моделі: соціетальні/інституційні фактори, організаційні фактори, фактори команди (структура, членство та процеси), клімат команди та критерії ефективності команди. Загалом, модель пропонує, щоб структура команди, членство та процеси визначали ефективність команди.

Дана модель стверджує, що взаємозв'язок між ефективністю команди та факторами на рівні команди опосередковується рівнем довіри, згуртованості, ефективності та прихильності, які присутні в команді. Ці фактори згруповані в моделі в якості факторів командного клімату. Крім того, на ефективність

команди та її детермінанти впливають змінні в організаційному та соціальному контексті. Тож дана модель представляє інтегрований підхід до розуміння та ефективної роботи з мультикультуральними командами. Хоча багато дослідників досліджували компетенцію міжкультурного спілкування та мультикультуральну ефективність, розуміння взаємозв'язку між компетенцією міжкультурного спілкування та продуктивністю мультикультуральної команди недостатньо розвинена. Крім того, минулі дослідження [4, с. 10] виявили, що взаємозв'язок між етнокультурним різноманіттям та продуктивністю часто може бути дуже складним.

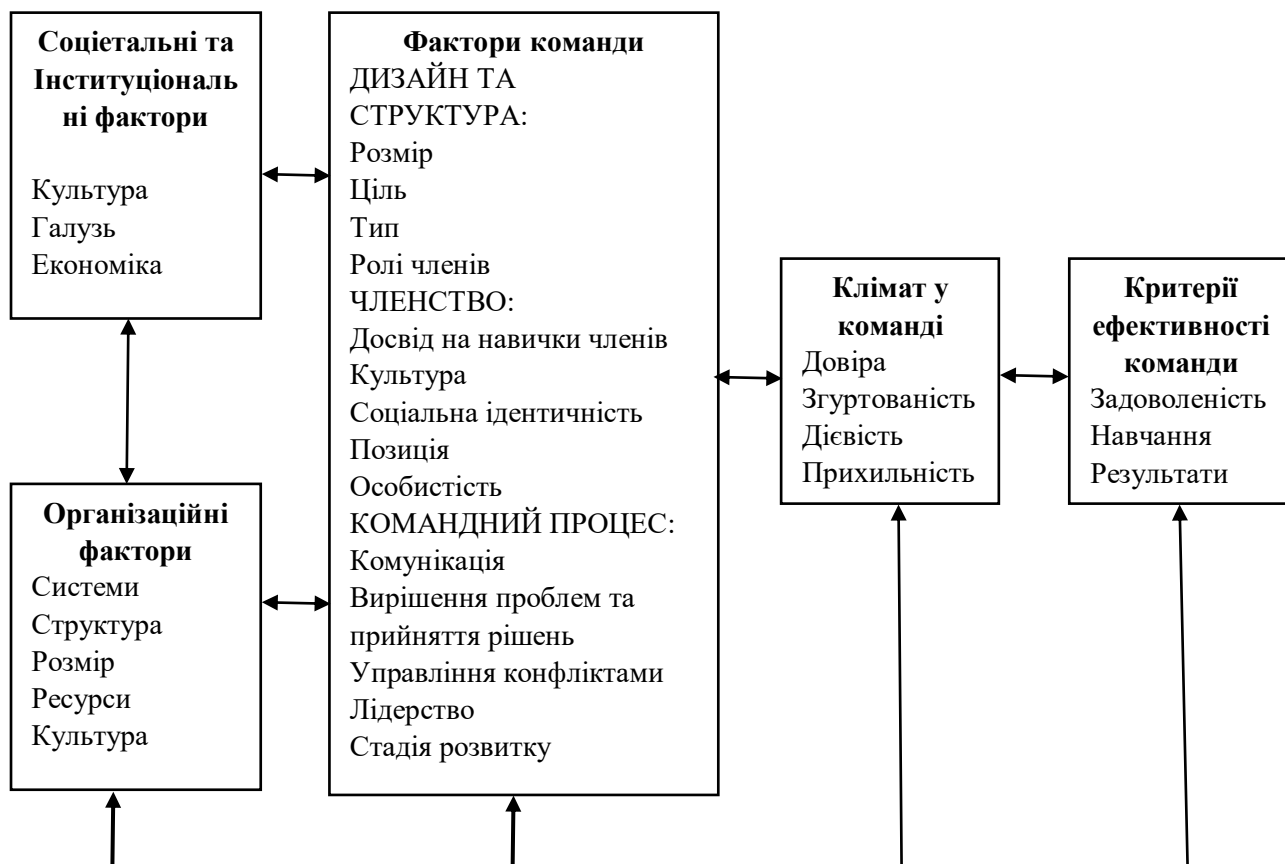

Рис. 1. Модель ефективності мультикультуральної команди [4, с. 10].

Комбінований аналіз продуктивності мультикультурних команд, компетенції міжкультурного спілкування та національних культурних орієнтацій членів команди може пояснити, як комунікативна компетентність впливає на ефективність роботи багатокультурних команд.

В роботі представлено фактори, що відіграють певну роль у розумінні та підвищенні ефективності мультикультуральних команд, використовуючи знання, засновані на дослідженнях та практиці. Представлена модель надає концептуальну основу для обговорень, які слід продовжувати у подальших дослідженнях. У ній перераховані найбільш відповідні фактори, які відіграють важливу роль на різних рівнях у визначенні ефективності мультикультурних

команд. Крім того, модель формулює деякі ключові причинно-наслідкові зв'язки між різними факторами та змінними. Особливо цікавим видається дослідження культурних рамок, найбільш актуальних для команд. Окремі фактори мають бути більш детально розглянуті: особистість, ідентичність, розвиток команди, груповий процес, динаміка лідерства, динаміка спілкування, управління конфліктами та вирішення проблем та прийняття рішень, – і становити предмет вже подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Matveev A. V., Milter R. G. The value of intercultural competence for performance of multicultural team. *Team Performance Management*. 2004. Vol. 10(5/6). P. 104–111.
2. Matveev, A. V., Nelson, P. E. Cross cultural communication competence and multicultural team performance: Perceptions of American and Russian Managers. *International Journal of Cross Cultural Management*. 2004. Vol. 4(2). P. 253–270.
3. Congden S. W., Matveev A. V., Desplaces D. E. Cross-cultural Communication and Multicultural Team Performance: A German and American Comparison. *Journal of Comparative International Management*. 2009. Vol. 12. № 2. P. 73–89.
4. Halverson C. B., Tirmizi A. S. *Effective Multicultural Teams: Theory and Practice*. Springer Science + Business Media, 2008. 290 p.

О. В. Садченко

д.е.н., проф.

СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ДОСВІДУ

Одним із головних напрямків інклюзії економіки досвіду є вивчення поєднань інтелектуальних і екологічних потреб суспільства та їх прискорене впровадження. Інтелектуальні технології, впровадження 5G визнано ключовим фактором ефективності сталого розвитку. Розумні, екологічно стійкі будинки, міста потребуватимуть впровадження емоційних, екологічних товарів і послуг, на основі застосування новітніх еко-інновацій, що дозволяють скоротити енергоспоживання і поліпшити всі аспекти людського життя. Водночас соціальні інновації повинні бути спрямовані на підтримку економіки досвіду, яка зможе вирішити за допомогою науково-технічного прогресу протиріччя між економікою і екологічними проблемами, що виникають в результаті її діяльності.

Сучасні техніка і технологія вимагає від працівника не лише досвіду, кваліфікації, вміння і вправності, а певної системи наукових знань, високої загальноосвітньої підготовки, що дозволяють орієнтуватися в цілому виробництві, задоволення вимог зростаючої професійної мобільності, швидкості освоєння технічних нововведень і наукових відкриттів.

Критеріями переходу суспільства до економіки досвіду і до трансформаційної економіки можна вважати: тенденції щодо чисельності і питомої ваги зайнятих в сфері послуг, зокрема перевищення абсолютної і відносної зайнятості в усіх сферах матеріального виробництва; зміни відсотку сфери послуг у валовому внутрішньому продукті (перевищення 70%); зростання темпів виробництва і продажу нематеріальних благ та перевищення їх над темпами зростання виробництва і продажу фізичних товарів; інвестиції в нематеріальні сфери господарства що за обсягами і темпами більше, ніж інвестиції в матеріальні тощо.

На Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) в Давосі (2018 р.), було запропоновано альтернативну систему оцінювання економічного розвитку країн. Її презентували як більш сучасний аналог валового внутрішнього продукту (ВВП) – головного економічного показника, за яким визначається становище країни в світі [1]. За новою системою має враховуватись не тільки ВВП, але ще 11 параметрів, що більш повно відображатиме реальну ситуацію у країні, тобто не тільки виробничі її потужності.

З усіх цих показників складаються спочатку групові індекси, а потім виходить підсумковий – їх середнє арифметичне.

Завдяки прискоренню технологічного розвитку, суспільство отримало перетин за часом низки хвиль науково-технічної революції. З 80-х рр. ХХ ст. кардинальні зміни відбулись у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, а також у сфері біотехнологій, найсучаснішими є нанотехнологій. Впродовж останнього десятиріччя спостерігається вибух у розвитку когнітивної науки, яка вбачається вченими початком наукової революції.

Технологія 5G вважається найбільш перспективною. Згідно висновків Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies у серпні 2019 р. [2] вона має найвищий рівень очікувань. На тлі безлічі суб'єктивних оцінок і фрагментарних відомостей можна структурувати розуміння 5G з точки зору цілей, технологічних параметрів і користувацького досвіду.

На сучасному етапі розвитку суспільства масштаби господарської діяльності людини можна порівняти із обсягами природних явищ і процесів. Мета політики розвитку національного господарства полягає у забезпеченні найбільш сприятливих природних умов життєдіяльності населення, ефективного і раціонального використання і відтворення природних ресурсів за рахунок економічної, технічної, структурної, соціально-економіко-екологічної та організаційної перебудови виробничо-господарської діяльності. Відповідно є суспільний запит на дослідження щодо забезпечення зростаючих потреб людини за рахунок природних умов і ресурсів як в реальному так і віртуальному ринковому просторі.

На даний час маркетингова діяльність потужно впливає на теоретичні

підходи до управління природокористуванням, особливого значення при цьому набувають дослідження, що спрямовані на стимулювання розвитку менеджменту віртуального ринкового простору в умовах інклюзії економіки досвіду [3].

Природні ресурси вважаються тільки одним із засобів для виробництва предметів споживання, проте не враховується того, що значення лісів, озер, ландшафтів, морів для людини може бути значно ширше простого джерела тих або інших видів сировини, а економіка досвіду, саме, і стає захисником навколишнього природного середовища, адже реалізація цих умов є економічно вигідною для бізнесу. Використовуючи базові концептуальні положення про те, що виробництво і споживання є єдиною метою економічної діяльності, модель виявляється занадто спрощеною (адже існують і інші нематеріальні фактори, яким немає аналогів: краса природи, спокій і радість від перебування у «диких» місцях, показники фізичного і морального комфорту, гармонія взаємовідносин людини і навколишнього природного середовища та ін.) [4, с. 197–207].

Тому, на наш погляд, слід в сучасній економіко-екологічній моделі розглядати не взаємодію природи і суспільства, а визначати навколишнє природне середовище з елементами можливих змін в результаті впливів на нього.

Економічний індикатор стану природного середовища може базуватися на концепції загальної економічної цінності (вартості) (ОЕЦ) [5].

При аналізі та розрахунку ефективності використання природних ресурсів слід враховувати індикатори або показники вимірювання ресурсного дефіциту, зростання дефіциту ресурсу автоматично стимулює інноваційно-дослідницьку активність. Це дозволить в певній мірі простимулювати правильне і своєчасне реагування економіки досвіду на зміни, що відбуваються в майбутньому.

Недосконалість розробки та реалізації регіональних та інших інформаційних систем з природокористування суттєво знижує їхню результативність і ефективність інноваційних маркетингових моделей формування поведінки суб'єктів еколого-економічної діяльності в контексті інклюзивної економіки вражень [6, с. 101–112].

Список використаної літератури

1. В Давосе придумали альтернативу показателю ВВП. 2018. URL: <https://meduza.io/cards/v-davose-pridumali-alternativu-pokazatelyu-vvp-i-kto-teper-mirovoyu-lider> (дата звернення: 01.11.2020).
2. David Smith, Brian Burke Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies. URL: <https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Теоретико-методичні основи управління соціальними системами в умовах інноваційно-екологічного розвитку: маркетингові аспекти : монографія / під ред. Робула Ю. В., Садченко О. В. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 99 с.

4. Sadchenko E. Odpowiedzialność biznesu za środowisko jako instrument kształtowania gospodarki marketingowej na Ukrainie. *Innowacje a dobrostan społeczeństwa, gospodarki i przedsiębiorstw Próba pomiaru*. Wrocław : Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2019. С. 197–207.
5. Тоффлер Э. Шок будущего. Пер. с англ. Москва : «Изд-во АСТ», 2002. 557 с.
6. Sadchenko O. V. Basic directions of experience economy marketing development In conditions of sustainable development. *Економічні інновації : зб. наук. праць*. Одеса, 2020. Т. 22. Вип. 2(75). С. 101–112.

О. О. Селезньова

д.е.н., доц.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У міру розвитку торгового підприємства і зростання кількості його торгових точок, набуває все більшої важливості завдання автоматизації ціноутворення. Оскільки торгові націнки варіюються по різних групах товарів і кінцева ціна залежить від вхідної ціни постачальника, то встановлення ціни реалізації на весь асортимент товарів забирає значну частину часу у керівництва (директора) підприємства, відволікаючи його від більш важливих стратегічних завдань. Тим самим рішення цього завдання дозволить направити цінний часовий ресурс на розвиток бізнесу, диверсифікації ризиків і забезпечення його рентабельності [1, 2].

Проблема автоматизації ціноутворення особливо гостро звучить для мережевих інтернет-магазинів, які пропонують досить солідний перелік товарів у різних географічних зонах і мають зважати на цінову політику конкурентів. Великі масиви інформації, їх збір та аналіз займають багато часу у фахівців з питань ціноутворення. Тому автоматизація ціноутворення покликана скоротити витрати часу і відповідно людських ресурсів у вирішенні даного завдання. Звичайно, як і будь-яка автоматизована система, вона має низку переваг і недоліків.

У разі впровадження автоматизації ціноутворення в роздрібну мережу магазинів директор отримує такі вигоди.

1) вільний час. Директор може проводити процедуру ціноутворення в десятки разів швидше. Якщо виходити з того, що робочий день складається з 8 годин, то в разі використання інструментів автоматизації це в 48–96 разів швидше. Очевидно, що звільнений час, може бути направлено на розвиток роздрібною мережі, що принесе свої позитивні плоди у вигляді зростання продажів;

2) скорочення кількості помилок в процесі ціноутворення. Оскільки ціни розраховуються автоматично за заданими формулами і алгоритмами, то виключається людський фактор, коли ймовірність допущення помилок при

ручній калькуляції значно вище. Ця вигода також відбивається на рентабельності, тому що торгова націнка покриває усі витрати підприємства і цільовий прибуток;

3) зростання прибутку. Збільшення обороту і можливість контролювати інші ділянки роботи торгової мережі відображаються на зростанні виручки і прибутку;

4) мотивація. Можна припустити, що вільний час директора також відіб'ється і на його мотивації. Адже зі скороченням рутинних завдань, у людини з'являється більше часу на більш творчі і різноманітні напрямки. Так, директор може переглянути у той час, що звільнився динаміку рентабельності як окремих асортиментних ліній, так і торгових магазинів в цілому. Продумати можливі варіанти перестановок товарів, змін в асортименті, питання просування своєї мережі.

Що стосується ризиків, що виникають у разі автоматизації ціноутворення роздрібною мережею магазинів, слід назвати наступні.

1) Головний ризик при автоматизації – це можливі помилки або недоробки в самому програмуванні. Неправильно прописані алгоритми, не враховані формули або помилкова ідентифікація товарів, віднесення їх не до тих товарних ліній, до яких вони повинні відноситись. Все це може відбитися на некоректному ціноутворенні, невідповідним цілям підприємства. Цей ризик майже повністю усувається в процесі тестування програми. Директор має допрацьовувати систему разом з ІТ-фахівцями.

2) Автоматизація того, що автоматизувати не потрібно. Чи не бажаним може бути автоматичний переклад товару в групу з більшою торговою націнкою у разі частої зміни закупівельної ціни. І відсутність поправки системою роздрібною ціни може призвести до недоотримання цільового прибутку. У зв'язку з цим фахівці зобов'язані перевіряти роздрібні ціни і сумарне зміна цін за місяць.

3) Ще одним ризиком є усереднення цін реалізації при отриманні поставок за різними закупівельними цінами. Замість коливань кінцевої ціни і усереднення, можливо слід залишати фінальну ціну, орієнтуючись на більшу закупівельну. Оскільки в разі зростання цін (а це відбувається регулярно у зв'язку з інфляцією та іншими факторами) для закупівлі товару в подальшому може бути витрачено усю усереднену системою націнку і тоді підприємство недоотримає цільову прибуток з товару. Цю формулу повинен обирати для себе кожен директор індивідуально, виходячи з особистого досвіду.

4) Також ризиком є вихід з ладу системи автоматизації в разі поломки жорсткого диску або інших елементів комп'ютерної техніки. Дані можуть бути повністю або частково втрачені, можливий збій системи. Повторне введення даних по всьому товарному асортименту та по всіх торгових точках вручну

може зажадати стільки часу, скільки було зекономлено від системи автоматизації, наприклад, за цілий місяць. Якись дані можуть взагалі бути невідновні. Цього ризику можна уникнути, зберігаючи щодня або навіть щогодини дублікат бази даних підприємства на змінних носіях, що теж вимагає часу.

5) Ризиком можна вважати залежність торгового підприємства від підприємства-постачальника системи автоматизації. У разі закриття цього постачальника, обслуговувати систему доведеться іншому підприємству. А про те, що система універсальна і її зможуть обслуговувати у інших постачальників систем автоматизації, в кейсі не сказано. Тому вважаю даний фактор також ризиком.

Автоматизація в торгівлі покликана прискорювати різноманітні процеси, і позитивний ефект від неї найчастіше зустрічається там, де завдання можна типізувати і стандартизувати, розбивши на чіткі функції і алгоритми з мінімальним різночитанням результатів.

Перспективи автоматизації у сфері торгівлі досить великі, особливо, якщо враховувати дедалі зростаючу тенденцію торгівлі в мережі інтернет. Безліч підприємств створюють для себе віртуальний аналог, щоб не втратити клієнтів, орієнтованих на онлайн покупки. Тому вважаю, що працювати в даному напрямку досить перспективно і цей ринковий сегмент (сегмент продуктів автоматизації) є досить привабливим не тільки сьогодні, але і в найближчому майбутньому.

Список використаної літератури

1. Герасименко В. В. Ценообразование. Москва : ИНФРА-М, 2014. 224 с.
2. Салимжанов И. Ценообразование. Москва : КноРус, 2008. 304 с.

М. П. Чайковська

к.е.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ ПОРТАЛЬНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ МАРКЕТИНГОВИМИ ПРОЕКТАМИ

Сучасні глобальні трансформації бізнес-середовища суттєво впливають на формування причинно-наслідкового погляду на концептуальну логіку еволюції етапів розвитку маркетингу ХХІ та необхідність пошуку й впровадження ефективних підходів до управління маркетинговими проектами.

Аналіз наукових досліджень виявив існування різноманітних підходів до вибору класифікаційної ознаки етапів еволюції розвитку концепцій маркетингу.

1. Класичний об'єктний підхід за Котлером Ф. від маркетингу 1.0 до маркетингу 5.0. Котлер Ф. виділяє товарний, клієнторієнтований, ціннісний, цифровий, гнучкий етапи еволюції розвитку маркетингу [1, с. 42].

2. За ранжуванням факторів конкурентоспроможності товарів (товарна епоха, сервісна епоха, ціннісна епоха, технологічна епоха) [2, с. 7].

3. За синергетичним впливом (виробнича, продуктова, продажів, соціального маркетингу, маркетингу відносин, холістичного маркетингу). Саме холістичний підхід відповідає концепції сталого розвитку та вимогам екоєфективності суспільства завдяки об'єднанню внутрішнього та зовнішнього маркетингу, підтримки партнерських стосунків та обслуговування окремих потреб споживчих груп, інтеграцію у місцеві спільноти та суспільство в цілому, реалізацію концепції економіки обслуговування [3, с. 39].

4. За формуванням маркетингових моделей товару виділяють [4, с. 370]: структурно-статичний (за В. Благоєвим), структурно-динамічний (за Т. Левіттом), перцепційний (за Ж. Ж. Ламбенем), ресурсно-споживчий (за П. Барейром), процесно-технологічний (за О. В. Зозульовим, Т. О. Царьовій), що акцентує увагу на технологічному аспекті задоволення споживачем власної потреби та здійснювати аналіз технології задоволення потреб споживачів.

Підходи різні, проте напрям вектору розвитку єдиний – необхідність гнучкої технологічної омніканальної багатовимірності, що ставить низку питань щодо практичної реалізації в діяльності сучасного підприємства.

Серед головних проблем слід відокремити передусім наступні.

1. Інформаційну неінтегрованість (розрізненість, відокремлення, детермінованість необхідної для реалізації маркетингових проєктів інформації з різних джерел таких як електронна пошта, Інтернет-контент, CRM-системи, тощо), що призводить до дублювання та суттєвих затримок реалізації проєктів.

2. Функціональну несинхронізованість маркетингових інструментів (кожен з маркетингових інструментів має певну мету, проте лише застосування їх у структуровану комплексі сприяє досягненню загальної мети маркетингу).

3. Традиційне протиставлення процесного та проєктного підходів в управлінні маркетингом. Якщо процесний підхід відображає втілення інжинірингового погляду, то проєктний є позадачним та пов'язаним з цілями та функціями управління в межах функціональної матричної моделі управління.

4. Зниження ефективності маркетингових заходів внаслідок масової індивідуалізації та перефрагментації ринків.

5. Вимоги революційних цифрових змін в діяльності організацій внаслідок пандемії COVID-19. Це і прискорена трансформація комунікацій в он-лайн (як завдяки переходу на дистанційні форми праці співробітників, так і зростання ваги взаємодії відділів маркетингу з потенційними клієнтами через Інтернет), і зростання частки мобільного трафіку, і зміни моделей лояльності

споживачів до товарів через перебої в ланцюзі постачань, зниження купівельної спроможності через економічні кризи.

Задля подолання проблем, що сформульовано, та підвищення ефективності реалізації сучасних маркетингових проектів слід забезпечити:

– доступ до агрегованої інформації за маркетинговими проектами в умовах омніканальності зовнішнього маркетингу та децентралізованості внутрішніх взаємодій;

– оперативне відслідкування та детальний аналіз запитів споживача з різних джерел (блогів, електронної пошти, соціальних мереж, тощо);

– ефективне управління часом та якістю щодо запуску проектів;

– своєчасне узгоджене управлінських маркетингових рішень та координовану комунікацію маркетингових команд.

Портальний підхід до управління маркетинговими проектами на базі сучасного технологічного інструментарію Cloud Computing [5, с. 94] дозволяє об'єднати розрізнені інструменти автоматизації та змодельовати налагоджену наскрізну інформаційну систему щодо підтримки ефективного управління маркетинговими проектами. Стандартизовані бізнес-процеси моделюють регулярні маркетингові активності, в той час як модулі управління завданнями і проектами застосовуються для реалізації унікальних проектних завдань.

Таким чином дуальність проектно-процесної моделі організації маркетингової діяльності сприяє вирішенню завдань внутрішнього маркетингу та персоніфікованих взаємодій зовнішнього для оперативної координованої комунікації усіх зацікавлених сторін в напрямку створення споживчої цінності для клієнта та гнучкої сервісної адаптації за мінливими потребами споживачів.

Список використаної літератури

1. Котлер Ф., Картаджая Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2018. 208 с.
2. Marketing Technologies of Business Development: monograph / Ed. by M. Oklander, M. Wierzbik-Strońska. Katowice : Wydaw. Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2020. 236 p.
3. Теоретико-методичні основи управління соціетальними системами в умовах інноваційно-екологічного розвитку: маркетингові аспекти : монографія / під ред. О. В. Садченко. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 99 с.
4. Зозульов О. В., Царьова Т. О. Процесно-технологічний підхід до формування маркетингової моделі товару. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2016. № 13. С. 369–376.
5. Чайковська М. П. Моделювання маркетингових бізнес-процесів в сучасних CRM-системах. Маркетинг і цифрові технології : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 вересня 2020 р.). Одеса : ТЕС, 2020. С. 93–94.

А. А. Шкеда

асп.

научный руководитель: к.э.н. доц. М. П. Чайковская

МАРКЕТИНГ ВЛИЯНИЯ КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ ГРОУЗ-ХАКИНГА

С появлением в Кремниевой долине, а следом и в коммерческих компаниях должности гроуз-хакера, маркетинговая деятельность, направленная на рост организации за счет увеличения количества потребителей без применения модели Игоря Ансоффа, стала актуальным течением не только для монетизации стартапов, но и для развития уже влиятельных игроков рынка. Современные источники не предоставляют единого определения дефиниции гроуз-хакинга. Это связано с тем фактом, что термин «гроуз-хакинг» стал общеупотребляемым после введения в 2010 г. Шоном Эллисом понятия гроуз-хакеров – людей, чей вектор деятельности направлен на увеличение охвата. Все действия хакеров тщательно изучаются с точки зрения потенциального воздействия на масштабируемый рост [1]. Маркетинговое b2b агентство «MLT CREATIVE» определяет гроуз-хакинг как маркетинговую стратегию, цель которой заключается в вовлечении как можно большего количества пользователей/потребителей [2]. Мы же склонны рассматривать гроуз-хакинг как процесс проведения гроуз-хаков. «GrowthHackers» – компания, функционирующая в сфере b2b, чьи услуги заключаются в содействии компаниям-клиентам в переосмыслении и трансформировании подходов, направленных на рост организации, и генеральным директором которой является Шон Эллис, определяет понятие гроуз-хака как особый эксперимент, который способен увеличить, активировать, удержать и монетизировать пользователей и потребителей [3].

Как и в любом аспекте маркетинга, в гроуз-хакинге нет универсальной стратегии увеличения охвата аудитории, количества потребителей или пользователей. Однако, основываясь на кейсы успешных гроуз-хаков, можно выделить несколько приемов, которые будут юзабельными в зависимости от характеристик целевой аудитории бренда, типа продукта/услуги или финансового подспорья компании.

Первый способ, направленный на стремительный рост, напрямую зависит от затрат на привлечение новых потребителей (в том числе гибкая система скидок или вовсе бесплатное предоставление услуг/продукции). Нередко основывается на использовании реферального маркетинга – бизнес-практики, которая поощряет клиентов, успешно побуждающих людей из списка своих социальных контактов стать потребителями бренда [4, с. 373]. Гроуз-хак Dropbox заключался именно в реферальной стратегии. Эксперимент подтвердил

теорию, согласно которой пользователи начнут промоутировать сервис за вознаграждение в 500 МБ дополнительного пространства за каждого нового пользователя, подключенного по партнерской программе [5]. Другой пример – монетизация видео-контента на видео-хостингах. Но стоит отметить, что, не смотря на то, что основная доля взлома роста YouTube заключалась в финансовом стимулировании, видео-хостинг регулярно внедряет новые хаки – за лето 2020 г. на сервис добавлено пять экспериментальных функций [6]. Однако, отдельным идиолом гроуз-хакинга, основанного на материальном или финансовом стимулировании роста, возвышается хак PayPal, который заключался в том, чтобы давать \$10 каждому новому пользователю, а также тому, чьим рефералом он оказался [7]. Основная суть таких методов – это убытки в краткосрочной перспективе и возможная прибыль в долгосрочной.

Второй подход к формированию стратегии гроуз-хакинга завязан на дизайне продукта. Он отличим от первой концепции отсутствием финансового стимулирования (как непосредственно прямых выплат за рефералы, так и экономии средств при бесплатном доступе, использовании, получении продукции компании). Джона Бергер описывает такой подход как наделение продукции саморекламирующими опциями, которые будут генерировать поведенческий остаток, сохраняющийся даже после того, как люди ее приобрели [8, с. 24]. Такой подход свойственен в первую очередь социальным it-продуктам (маркетплейсы, гейминг, социальные сети). Один из самых упоминаемых гроуз-хаков – добавление функции «отметить человека на фото» в Facebook. Данная функция не только увеличивает вовлеченность пользователей, но также и форсирует желание потенциальных юзеров зарегистрироваться в социальной сети. Следующий пример связан с развитием Instagram, а именно добавлением кросс-платформенной функции размещения оригинальных «инстаграмных» фотографий в других социальных сетях. Автоматизированный социальный оверлеппинг не только сопровождается метассылкой на фото в социальной сети, но также при переходе по ней открывает приложение на смартфоне либо предлагает установить его из App-Store (Google Play для пользователей Android) в случае неиспользования программы. Очевидный минус данного подхода – его нишевость, а именно отсутствие социального фактора у большинства предлагаемых продуктов или услуг.

Третий прием, также как и второй, отличается своей бескорыстностью для потребителей, исполняющих роль промоутеров. При этом его виральность, которая имеет критическое значение для гроуз-хакинга [9, с. 31], не уступает аналогичному показателю первых двух подходов. Речь идет о маркетинге влияния, однако не только о лидерах мнений, с которыми он напрямую ассоциируется в эру блогинга. Общепринятое понимание инфлюенсеров, а именно людей, обладающих высоким уровнем влияния, которое дает

возможность советовать потребителям определенный бренд [10, с. 12], не раскрывает потенциал маркетинга влияния на 100%. Мы склонны утверждать, что понятие «инфлюенсер» шире понятия «лидер мнений», введенного в 1957 г. [11, с. 26].

Первой причиной, спровоцировавшей отрицание этого тождества, можно определить рост самосознания людей (потенциального рынка), способных получить информацию о товаре или бренде не только от инфлюенсера, но и из других источников (форумы с отзывами, социальные сети, видео-обзоры), которые не преследуют цель продавать. В данном случае независимый отзыв будет в большей степени инфлюенсер, чем лидер мнений.

Вторая причина связана с фактом того, что высоким уровнем влияния на потребителей может обладать не только популярный человек, но и популярная идея, явление, комьюнити, географическая точка на карте. То есть абсолютно все, у чего есть массовая аудитория.

Первый пример использования стратегии маркетинга инфлюенсеров для гроуз-хакинга вписывается в общепринятую концепцию использования лидеров мнений. В 1970 г. во время финала чемпионата мира по футболу за несколько секунд до свистка судьи, который означал бы начало матча, Эдсон Арантис ду Насименту более известный как Пеле (единственный футболист за всю историю футбола, три раза становившийся чемпионом мира как игрок) попросил отложить матч в связи с тем, что его форма не была готова к игре. Все камеры направили на него, и весь мир увидел, как Пеле завязывает шнурки на своих бутсах Puma King. Спортсмены по сей день востребованы как инфлюенсеры в сфере товаров, связанных со спортом, однако сегодня это уже не считается гроуз-хаком.

Другой пример связан с сериалом, который обладает 269 наградами из 738 номинаций, а также удерживает шесть мировых рекордов из Книги рекордов Гиннеса [12]. В 2019 г. в четвертом эпизоде финального сезона «Игры престолов» был показан стакан кофе, что вызвало всплеск активности в социальных сетях: посты с заявлением, что в Вестеросе открылся Starbucks или с полным именем посетительницы кофейни, «Дейенерис Бурерожденная, разрушительница оков, мать драконов, королева андалов и первых людей ...», написанном на стакане. Стейси Джонс, генеральный директор маркетинговой компании Hollywood Branded, оценила предполагаемую прибыль сети кофеен в 2,3 миллиарда долларов. Джонс процитировала PR-службу подписки Critical Mention, которая насчитала 10 627 одновременных упоминаний Starbucks и «Игры престолов» в интернете, а также на телевидении и радио по всему миру [13]. Данный инцидент будет считаться гроуз-хаком только при условии, что это была спланированная кампания, включающая продакт-плейсмент, что не доказано, поскольку ни HBO (студия-производитель), ни Starbucks данное не

подтвердили. Однако, факт того, что двухмиллиардная прибыль была следствием ошибки, а не действий маркетологов, не отменяет потенциал стратегии инфлюенсинга в рамках проведения гроуз-хаков.

Резюмируя: маркетинг влияния может быть альтернативной стратегией гроуз-хакинга, не включающей финансовое стимулирование потребителей. В роли инфлюенсера может выступать не только лидер мнений (спортсмен), а абсолютно любое явление (спорт как таковой), обладающее влиянием на массовую аудиторию.

Список использованной литературы

1. STARTUP MARKETING – a blog about unlocking startup growth. BY SEAN ELLIS
URL: <https://www.startup-marketing.com/where-are-all-the-growth-hackers> (дата звернения: 01.11.2020).
2. MLT CREATIVE – B2B Marketing Buzzwords: Growth Hacking Vs. Inbound Marketing URL: <https://www.mltcreative.com/blog/b2b-marketing-buzzwords-growth-hacking-vs-inbound-marketing> (дата звернения: 01.11.2020).
3. GrowthHackers – Growth Boulevard, Inc.
URL: <https://growthhackers.com/tags/growth-hacks> (дата звернения: 01.11.2020).
4. Zhiling Guo. Optimal decision making for online referral marketing. *Decision Support Systems*. 2012. Volume 52. Issue 2. P. 373–383.
5. Справочный центр Dropbox – пригласите друзей и заработайте дополнительное место URL: <https://help.dropbox.com/ru-ru/accounts-billing/space-storage/earn-space-referring-friends> (дата звернения: 01.11.2020).
6. YouTube Справочный центр – Экспериментальные функции на YouTube URL: <https://support.google.com/youtube/thread/27853284> (дата звернения: 01.11.2020).
7. WayBackMachine – Wall Street Folly: eBay: Conference call transcript – 1/18/06 URL: https://web.archive.org/web/20061116122051/http://wallstfolly.typepad.com/wallstfolly2006/01/intel_conferenc.html (дата звернения: 01.11.2020).
8. Jonah Berger. *Contagious*. New York, 2013. 256 p.
9. Ryan Holiday. *GROWTH HACKER MARKETING A Primer on the Future of PR, Marketing, and Advertising*. London, 2018. 144 p.
10. Duncan Brown, Nick Hayes. *Influencer Marketing Who Really Influences Your Customers?* Amsterdam, 2008. 251 p.
11. Elihu Katz. COMMUNICATIONS RESEARCH SINCE LAZARSELD. *Public Opinion Quarterly*. 1987. Vol. 51, Issue 4, Part 2. P. 25–45.
12. Список наград и номинаций, полученных Игрой престолов.
URL: https://wikipedia.org/wiki/List_of_awards_and_nominations_received_by_Game_of_Thrones (дата звернения: 01.11.2020).
13. CNBC – Starbucks got an estimated \$2.3 billion
URL: <https://www.cnbc.com/2019/05/07/starbucks-got-2point3-billion-in-free-advertising-from-game-of-thrones-gaffe.html> (дата звернения: 01.11.2020).

Розділ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

В. І. Борщ

к.е.н., доц.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Персонал в сучасних соціально-економічних умовах розвитку світової економіки виступає як ключовий чинник конкурентоспроможності будь-якої організації незалежно від форми її власності та розміру, галузі, в якій вона здійснює свою діяльність. В охороні здоров'я виключно важлива роль відведена медичному персоналу, а особливо – лікарям, – через те, що вони є найважливішими суб'єктами процесу надання медичної послуги громадянам країни. Відтак, на майбутнє національної системи охорони здоров'я і її висхідний розвиток здійснює вплив медичний персонал, використовуючи свої здібності і набуті компетентності, прагнучи до самовдосконалення і вмотивовані до плідної професійної діяльності. Все це і постає як основне завдання системи управління персоналом сучасного закладу охорони здоров'я.

Особливу роль у сукупному капіталі закладу відіграє людський капітал, який, на нашу думку, є інтегральним відображенням взаємозв'язку біологічних, соціальних і економічних властивостей людини, що представляє собою сукупність знань, вмінь, енергій та мотивів до праці персоналу організації. Відповідно, у межах сучасної парадигми управління закладами охорони здоров'я медичний менеджмент має акцентувати увагу не на окремих питаннях управління персоналом, як відбувається це сьогодні у закладах охорони здоров'я, а на стратегії формування людського капіталу закладу. Це підтверджується тим фактом, що ефективно кадрове управління слугує розв'язанню комплексного завдання щодо покращення рівня якості надання медичних послуг громадянам країни, що і є основною метою існування національної системи охорони здоров'я.

Сьогодні відбувається зміна парадигми управління персоналом охорони здоров'я, оскільки змінюється система цінностей управління, ускладнюється система взаємодії в галузі охорони здоров'я. З іншої сторони, трансформація категорії здоров'я із соціально-економічного в соціально-ринковий ресурс суспільного відтворення залежить не тільки від макроекономічних перетворень, але й від змін на мікрорівні, у т.ч. зміни позицій менеджменту в закладах охорони здоров'я в умовах прийняття ними ринкової орієнтації діяльності та

переходу до ринкових відносин у сфері охорони здоров'я. Трансформації на макрорівні, що зумовлені ринковим механізмом господарювання, не можуть не впливати на зміни у позиції медичного менеджменту, його структурі, якості та ефективності управління. Розвиток бізнес-середовища, підприємництва та ринку охорони здоров'я, необхідність переходу до страхової моделі організації національної системи охорони здоров'я визначає перед керівництвом закладів цієї сфери завдання здійснення докорінних перетворень якості управління, що особливо стосується управління людськими ресурсами. Вирішення всіх цих питань неможливо без якісної організації системи управління, що є адекватною розвитку ринкових відносин в галузі.

Особливої актуальності набуває питання стратегічного управління персоналом, створення системи (саме системи) управління персоналом закладу охорони здоров'я, що будується на якісному процесі його формування та професійного розвитку, системі мотивації та стимулювання з метою забезпечення ефективності процесу управління персоналом.

При формуванні стратегічного управління персоналом у закладах охорони здоров'я слід враховувати низку характеристик, які властиві системі управління цієї галузі, що здійснюють безпосередній вплив на реалізацію функцій управління персоналом, зокрема: (1) монополізм МОЗ як центрального органу виконавчої влади в охороні здоров'я; (2) жорстка система підпорядкування; (3) бюрократизм управління, у т.ч. в розподілі праці; (4) жорстка ієрархічна структура; (5) жорстка спеціалізація діяльності; (6) направленість діяльності закладу, найперше, на споживача медичної послуги; (7) різноманітність кадрового складу закладу [1, с. 320–327].

Усі ці чинники призводять до уповільнення процесів модернізації системи управління персоналом галузі. З метою формування ефективної системи стратегічного управління персоналом, закладу необхідно враховувати надані вище чинники, а також специфіку управління персоналом галузі як складної, неоднорідної професійної групи. Для цього необхідною передумовою є формування філософії управління кадрами, зважаючи на національний та світовий досвід управління персоналом.

Як зазначалося раніше необхідною умовою якісного процесу формування системи стратегічного управління персоналом закладу охорони здоров'я є інтегрований підхід, що означає інтегрування управління персоналом у загальну стратегію розвитку закладу [2, с. 105–106].

Аналізуючи світовий досвід управління персоналом, ми можемо виділити наступні ключові принципи побудови кадрової політики у сфері охорони здоров'я, а саме: (1) орієнтація на стратегічний підхід; (2) визначення персоналу як основного чинника конкурентоспроможності та ефективності; (3) надання пріоритету демократичності та партнерству в соціальних

відносинах; (4) інвестування в навчання та професійний розвиток людських ресурсів закладу; (5) підвищення професійної компетентності керівних кадрів; (6) підвищення рівня психологічного комфорту при здійсненні трудової діяльності.

Список використаної літератури

1. Борщ В. І. Управління закладами охорони здоров'я : монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 392 с.
2. Ошкордина А. А. Оценка использования трудовых ресурсов в медицинских учреждениях. *Новое слово в науке и практике: гипотезы и апробация результатов исследований*. 2016. № 27–2. С. 104–108.

І. М. Ненно

д.е.н., проф.

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ INDUSTRY 4.0

Основними ключовими трендами та процесами Industry 4.0 є: аналітика Big Data; автономні роботи; моделювання; горизонтальна та вертикальна інтеграція; промисловий інтернет речей; кібербезпека; хмари; аддитивне виробництво та віртуальна реальність. Саме вони визначають основні особливості укладу Industry 4.0. Тому для управлінців першочерговим стає необхідність розуміння: взаємодії, як здатності кіберфізичних систем до самостійної інтеграції та взаємодії між собою через Інтернет речей та Інтернет сервісів, де кіберфізичні системи – це промислове обладнання, роботи, машини з ЧПУ та діагностичні модулі, поєднані з інформаційними системами, в яких відбувається моделювання та контроль технологічних процесів [1].

Це стосується також появи так званих цифрових фабрик (розумних фабрик чи розумних заводів), які будуються на основі кіберфізичних систем. Визначальними стають процеси віртуалізація, які розуміємо як результат інтеграції імітаційних та віртуальних інформаційних моделей з реальними технологічними процесами, як на етапі проектування процесів, так і під час їх реалізації. Децентралізація управління відбувається в умовах здатності кіберфізичних систем самостійно приймати рішення на основі технологій штучного інтелекту. Операції прийняття рішень проходять в режимі реального часу. Причина – в здатності кіберфізичних систем аналізувати технологічні та виробничі дані та надавати їх до загальної промислової мережі, що вимагає обробки Big Data [2]. В контексті впливу четвертої промислової революції, трансформація управлінської освіти має відповідати економіко – промислового укладу, який має назву Industry 4.0 (див. рис. 1).

Управлінській освіті необхідний контекстний супровід у формі сучасних інженерних та інформаційних технологій, а наразі, після загроз пандемії, і біотехнологій. Така інтеграція переслідує цілі ефективної комбінації усіх видів ресурсів та стимулює управлінських механізм впровадження інновацій. Доцільне використання спеціалізованих тестових платформ для визначення рівня діджиталізації проєктів та підприємств, зокрема за допомогою програмного продукту «SMEART». Необхідно вміти будувати архітектуру і моделювання інформаційних систем менеджменту, одним з прикладів якої є програмне забезпечення «BusinessStudio». Вміти здійснювати моделювання та симуляцію промислових процесів. Розуміти процес використання розумних систем дистрибуції та гібридні системи контролю.

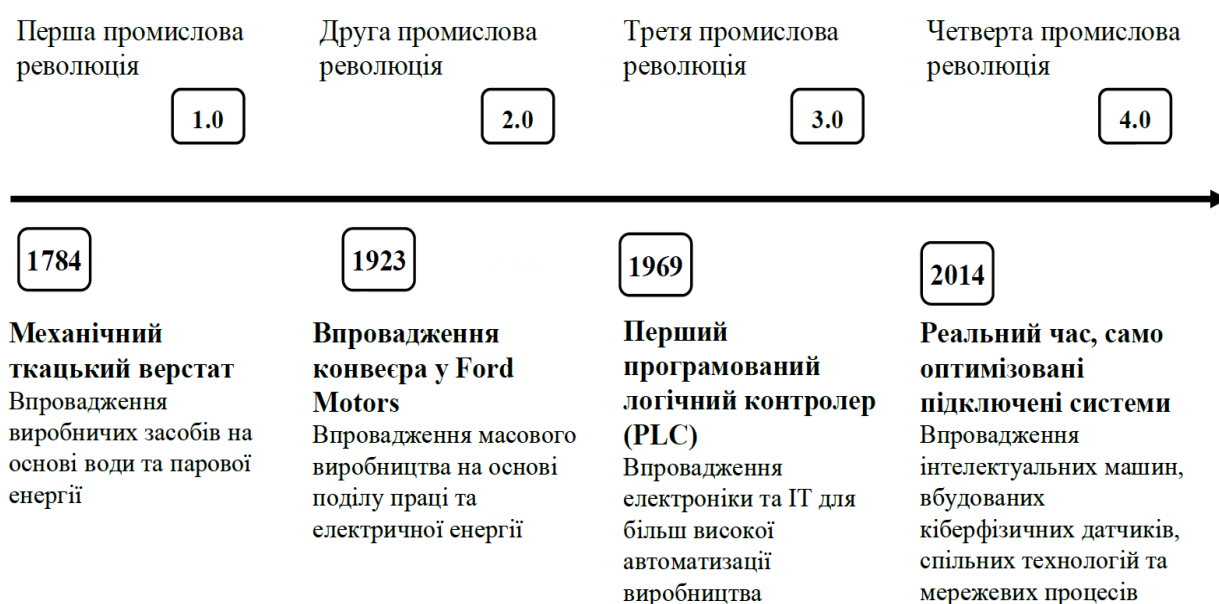

Рис. 1. Етапи розвитку промислового виробництва

*розроблено авторкою з використанням [3].

Передові технології Industry 4.0 у змісті та засобах сучасної освіти за допомогою спеціально створених Навчальних фабрик Learning Factories мають стати засобами провадження інтернет. Розуміти процес аддитивного виробництва можливо за допомогою 3D-принтерів у навчальних майстернях; 3D-моделювання. Необхідно застосовувати методичні засади використання штучного інтелекту, машинного навчання та робототехніки – використання аватарів та чатів-ботів у навчальному процесі для консультацій, тестування та проектування індивідуальних навчальних маршрутів для студентів. Такі можливості активно втілюються в рамках проєкту програми ERASMUS+ «Посилення ролі ЗВО у сприянні трансформації промисловості в контексті парадигми Industry 4.0» [4].

Список використаної літератури

1. Cotteleer, Mark, and Brenna Sniderman. 2017. «Forces of Change: Industry 4.0.» Deloitte Insights, 1–20. URL: <https://doi.org/10.1007/s11947-009-0181-3> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Deloitte Development. 2018. «The Fourth Industrial Revolution Is Here – Are You Ready?» Deloitte Insights, no. January 22. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/manufacturing/Industry4-0_Are-you-ready_Report.pdf.
3. Hoff P. Industry 4.0 – Challenge for the F&B industry in Greece, advantage or competitive disadvantage? Siemens F&B Day (Thessaloniki, June 7th, 2016). URL: <http://docplayer.net/30678857-Industry-4-0-challenge-for-the-f-b-industry-in-greece-advantage-or-competitive-disadvantage.html> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Посилення ролі ЗВО у промисловій трансформації до парадигми «Індустрія 4.0» у Грузії та Україні (Boosting the role of HEIs in the industrial transformation towards the Industry 4.0 paradigm in Georgia and Ukraine (HEIn4) проєкт програми ERASMUS+). URL: www.hein4.net (дата звернення: 01.11.2020).

Н. М. Столбуненко

к.е.н., доц.

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Пріоритетним завданням інноваційно-інвестиційної стратегії України на сучасному етапі є підвищення конкурентоспроможності національної економіки і досягнення пріоритетів розвитку науки і техніки. Слід зазначити, що реалізація інноваційно-інвестиційної стратегії призведе не тільки до змін у динаміці інноваційних та інвестиційних процесів, а й до змін їхніх принципів, методів, механізмів реалізації, критеріїв прийняття управлінських рішень. Сукупність змін, які з'являться у результаті реалізації стратегії, створять нову якісну визначеність з характерними, якісно новими властивостями. Практична реалізація Стратегії інноваційного розвитку економіки потребує, насамперед, підвищення інноваційної активності на всіх рівнях: держава – галузь – регіон – підприємство.

Найбільш важлива роль в реалізації інноваційної Стратегії належить промисловому комплексу України. В Україні співпраця промислових підприємств у виробничій та інноваційній діяльності перебуває на низькому рівні. Найактуальнішими проблемами є низький рівень співпраці інноваційно активних промислових підприємств з сектором науки; недостатній рівень інтеграції МСП у ланцюги доданої вартості; низький рівень інтернаціоналізації ланцюгів доданої вартості; недостатнє використання промисловими підприємствами цифрових технологій. За більшістю провідних позицій Україна зосереджена в посередницькій та сировинних сферах діяльності, що призводить до отримання готової продукції з низькою доданою вартістю. Як і раніше, у

структурі капітальних інвестицій привалюють інвестиції в матеріальні активи, а питома вага інвестицій у нематеріальні активи низька, тобто навіть ті підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, надають перевагу придбанню готових проектів, а не розробленню власних.

Доля підприємств, які запроваджують інновації, складає 16,6% від загального обсягу промислових підприємств. У той же час доля інноваційної продукції усього 1,4% [1].

В цілому інноваційна діяльність країн визначається Глобальним інноваційним індексом, який складається з зведених показників дослідження: місце у рейтингу серед країн, інституційний рівень, використання знань та технологій, людський капітал і дослідження, творчий потенціал, розвиток ринку, розвиток бізнесу, інфраструктура, індекс ефективності і інновацій. Звітно «Глобальному інноваційному індексу 2020» Україна зайняла 45 місце і одержала 36,3 бали із 100 можливих, тим самим покращила показник 2019 р. на дві позиції. Наша країна також зайняла друге місце серед країн з доходами нижче середнього, випередив її лише В'єтнам. По показнику «формування знань» країна знаходиться на 39-му місці, з розвитку вищої освіти – на 32-му, з легкості отримання кредитів – на 34-му, в дослідженні та розвитку – 44-те, в конкуренції і масштабах ринку – 45-те [2].

З слів экс-міністра фінансів Оксани Маркарової, Україна одержала оцінки, які перевищили очікування інновацій відносно загального розвитку економіки і це, на її думку, відбулося у зв'язку з активізацією інновацій у бізнес, з створенням Фонду стартапів та активної цифровізації [3].

Особливий вплив на ефективність функціонування підприємств має розвиток інституціональних процесів, що забезпечує зниження ризиків, гарантує виконання певних очікувань задоволення потреб, отримання певних результатів. Отже, для технологічного прориву України за стратегічно важливими напрямками в нашій країні необхідні передумови, як матеріальні, інтелектуальні та виробничі ресурси, проте існує брак фінансових коштів підтримки цих проектів.

На сьогодні ж основним джерелом фінансування інновацій у промисловості України залишаються власні кошти підприємств. Їх питома вага дорівнює майже 70% у загальному обсязі фінансування. Крім того, в Україні фінансування інноваційної діяльності підприємств характеризується і низьким використанням кредитних важелів його розширення.

Необхідним механізмом, що забезпечує інноваційні процеси інвестиційними ресурсами, є державна підтримка венчурного фінансування. Про цей аспект також було зазначено в доповіді экс-міністра фінансів України: «...дуже низький рівень венчурного фінансування і низький доступ до фінансування інноваторів – те, що потрібно виправити» [2].

На сучасному етапі більшість венчурних фондів в Україні не виконує своїх економічних функцій. Здебільшого венчурні фонди використовуються для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження. Часто в Україні венчурні фонди виключають ідею спільного інвестування, причинами чого являються непрозоре й недосконале законодавство, обмеженість фінансування та не вигідність за таких умов здійснювати чисте інвестування в інновації.

Правове регулювання венчурного бізнесу в Україні не враховує специфічних чинників впливу, у взаємодії з економічними та політичними чинниками, значно обмежує та скасовує можливості такого роду діяльності. До деструктивних чинників розвитку венчурної діяльності в Україні можна також віднести:

- слабкість інституту захисту інтелектуальної власності;
- незначний капітал венчурних фондів, яким вони оперують;
- високий ступінь ризику та недовіра до розроблених інноваційних проектів;
- відсутність сприятливого й стабільного інвестиційного клімату в країні;
- незначна кількість інвесторів, готових здійснювати вклади у високоризикові проекти.

Отже, інститут венчурного фінансування забезпечує основу для поєднання інвестицій з високим рівнем ризику та технологічних новацій, що дає можливість одержати надприбуток.

Велике значення на оперативний вплив поточних змін в діяльності підприємства має контролінг як підсистема системи управління підприємством, але в Україні на сучасному етапі він займає ще незначне місце. На погляд автора, контролінг – один з найважливіших чинників, здатних підтримувати фінансову стабільність підприємства, а тим самим зберігати платоспроможність, неперервність виробничих процесів та реалізації продукції, своєчасне та повне фінансування витрат на розширення розвитку підприємств.

Таким чином, незважаючи на те, що інноваційний шлях розвитку вважається одним із найскладніших, в той же час успішна реалізація поставлених завдань інноваційного розвитку дає можливість країні досягнути стабільність економічного устрою та піднесення життєвого рівня населення.

Список використаної літератури

1. Шутенко В. Инновационная экономика в Украине: миссия невыполнима?. URL: <https://economistua.com/innovatsionnaya-ekonomika-v-ukraine-missiya-nevypolnima> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Диана П. Украина поднялась в «Глобальном и инновационном индексе 2020» : какие страны в топе. – 4 сентября 2020. URL: <https://thepage.ua/news/ukraina-v-globalnom-innovacionnom-indekse-2020> (дата звернення: 01.11.2020).

3. Как на «Глобальный инновационный индекс 2020» отреагировали в Украине?
URL: <https://thepage.ua/news/ukraina-v-globalnom-innovacionnom-indekse-2020> (дата звернення: 01.11.2020).

О. М. Столбуненко-Волошина

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Є. І. Масленніков

КАРДИНАЛЬНЕ РЕФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У сучасних умовах, коли Україна опинилася в такій історичній точці розвитку, в якій внутрішні процеси реформування і оптимізації політичної системи держави поєдналися з різким прискоренням глобальних трансформаційних процесів необхідне поглиблене реформування промислового комплексу країни, який займає 32% у обсязі ВВП у напрямку зменшення сировинних секторів промисловості, удосконалення енергоємності промислового виробництва [1, с. 120–121]. Ця проблема стає ще більш актуальною, оскільки економічний розвиток промисловості України характеризується посиленням міжнародної конкуренції, наростаючою структурно-технологічною відсталістю виробничих процесів, ліквідацією значної кількості суб'єктів промислової галузі. У зв'язку з цим необхідно забезпечення сталого розвитку промислових підприємств. На основі реалізації стратегії розвитку інноваційної діяльності, яка визначається слідуючими напрямками: розвиток інноваційної діяльності і навчання персоналу; бізнес-процеси інноваційної діяльності; маркетингова складова взаємовідносин з клієнтами в розрізі інноваційної діяльності підприємства; фінансова складова ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Маючи на увазі той факт, що на світовому ринку продукти інтелектуальної праці мають більш високу вартість, українська економіка потребує розробки нової моделі розвитку, орієнтованої на підтримку інновацій. Як було відзначено на засіданні Комітету з промислової модернізації при Торгово-промисловій палаті України 27 червня, Україна нарощує експорт сировини та кадрів, забезпечує цим розвиток інших світових економік, а не своєї економіки. Отже, нам необхідно реалізувати нову індустріалізацію та створення конкурентних підприємств.

Сьогодні свідчить про кризу в промисловості яка переросла в її падіння. По результатам 2019 р. падіння складало 1,8% [2].

6 березня Президент України В.Зеленський заявив на брифінгу, що уряду необхідно розробити програму підтримки української промисловості, в якій були визначені першочергові кроки для поліпшення ситуації у промисловості:

- налагодження комунікації з бізнесом для вироблення майбутніх ідей поліпшення ситуації;

- робота на зовнішніх ринках для лобювання інтересів українських експортерів;

- створення стимулюючих бізнес-умов у податковій сфері.

В Кабміні В.Гройсмана була розроблена Стратегія розвитку промислового комплексу України на період до 2025 р., але фінансова підтримка урядом була зосереджена на агропромисловому комплексі (на його розвиток було закладено в бюджет 6,3 млрд. грн.), а промисловість виступила у ролі «пасинка держави», за виключенням вугільної промисловості [2].

Експерти, опитані 112.ua, висловлюють різні точки зору про конкретні форми державної підтримки промисловості. Так, наприклад, Д.Монін стверджує, що необхідно розробляти «секторальні стратегії» трансформації галузей економіки до зростання та по аналогії «розбити» промисловість на сектори і кластери. За думкою експерта, найбільш корисним було б використання сінгапурського досвіду, в умовах якого держава, сумісно з бізнесом розробляє та впроваджує стратегії підвищення додаткової вартості для основних секторів економіки. Кожна стратегія складається з чотирьох напрямів: інновації як нові технології, глобалізацію як розвиток експортних можливостей кожного сектора і цифрові канали залучення, робочі навички як підвищення якості робочої сили та умінь співробітників і продуктивність як переорієнтацію бізнесів і робочої сили на заняття, створюючи підвищену додаткову вартість [3].

За думкою фінансового аналітика В.Невмержицького, механізми державної підтримки промисловості давно відомі, однак в Україні чомусь не застосовуються. Це підтримка важкої промисловості, ВПК, машинобудування, чий розвиток в усіх країнах є драйвером економічного зростання.

Особливу увагу слід звернути на галузі, продукцію яких ми імпортуємо в сучасних умовах, але можемо виробляти самі. У цьому випадку необхідно використовувати гарантований держзаказ з компетентним контролем якості.

Окрім зростання галузей промисловості, позитивний ефект від розвитку промисловості зможе відчути на собі і фінансовий сектор, наприклад, фондовий ринок.

На думку фінансового аналітика Б.Кушнірука, в майбутній програмі розвитку української промисловості слід зосередитися на тих галузях, які дають найбільшу додану вартість, як, наприклад, переробну промисловість з високою наукоємністю [4].

Таким чином, в умовах сьогодення, українські підприємства повинні своєчасно реагувати на зміни глобального світу, тобто необхідна діджиталізація промисловості як перетворення виробничих процесів та створення нових бізнес-моделей за допомогою інформаційних технологій. Світові організації та підприємства активно переходять на сторону ІТ з метою відповідати високим темпам росту бізнесу.

Згідно Reports and Data, світовий ринок цифрових трансформацій до 2026 р. оцінюється приблизно в 1,051 трлн. доларів. Аналітики консалтингової компанії PwC прогнозують до 14% приросту світового ВВП у 2030 р. [5]. Використання digital у промисловості передбачає цифровізацію та автоматизацію виробництва, продаж та маркетинг, а також комунікації зі споживачами та партнерами.

Ці напрямки найбільш перспективні для реалізації технологічних стартапів. Однак, теперішній сектор української економіки ще неповноцінно асоціюється с digital, а промислові «гіганти» недостатньо активні. В той же час промислова галузь достатньо гнучка для впровадження сучасних технологій. Україна – на шляху Четвертої промислової революції. Діджиталізація промисловості допоможе вивести вітчизняну економіку на топові позиції.

Список використаної літератури

1. Піхоцький А. Стратегічні пріоритети зміцнення фінансової безпеки. *Формування ринкової економіки держави в Україні*. 2018. Вип. 40. С. 120–121.
2. Как спасти украинскую промышленность: рецепт уже создан, но есть ли политическая воля? URL: <https://112.ua/statji/kak-spasti-ukrainskuuyu-promyshlennost-recept-uzhe-sozdan-no-est-li-politicheskaya-volya-528671.html> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Господдержка промышленности: механизмы известны, дело за реализацией. URL: <https://112.ua/statji/kak-spasti-ukrainskuuyu-promyshlennost-recept-uzhe-sozdan-no-est-li-politicheskaya-volya-528671.html> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Синицин Н. Украине нужна высокая добавленная стоимость. URL: <https://112.ua/statji/kak-spasti-ukrainskuuyu-promyshlennost-recept-uzhe-sozdan-no-est-li-politicheskaya-volya-528671.html> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Диджитализация промышленности. Мир и Украина. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2020/02/14/657039> (дата звернення: 01.11.2020).

А. В. Церковна

к.е.н., ст. викл.

РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В АВТОТРАНСПОРТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Транспорт є однією з основних галузей матеріального виробництва, є важливою ланкою у сфері економічних відносин. Саме завдяки транспорту

здійснюється виробництво продукції, постачання її споживачам. Транспорт дозволяє поєднати різні галузі, території, навіть країни та континенти.

Продукцією транспортних підприємств, у тому числі, і автотранспортних, є сам процес переміщення сировини та готової продукції. Підприємства транспортної галузі самі не виробляють продукцію, а беруть участь у її створенні, забезпечують виробництво та сферу послуг обладнанням, сировиною, матеріалами, доставляють готову продукцію до кінцевого споживача. Транспортні витрати включаються до собівартості продукції та послуг, тому так важливо побудувати на автотранспортному підприємстві ефективну систему податкового менеджменту, яка дозволить підприємству безпечно працювати в рамках податкового законодавства, ефективно взаємодіяти з податковими державними органами і, у той же час, легально оптимізувати податкові платежі для збільшення розміру чистого прибутку підприємства.

Податковий менеджмент є важливою складовою фінансової діяльності підприємства. Фінансові результати діяльності підприємств, а можливо, й саме існування підприємства, безпосередньо залежать від ефективно організованого податкового менеджменту. Адже, тільки «зароджуючись», підприємство одразу стає суб'єктом податкових відносин, і весь час існування знаходиться під пильним наглядом податкових органів.

Податковий менеджмент підприємства – це система управління податками підприємства – платника податків, яка регулює його фінансові взаємовідносини з державою у процесі перерозподілу видатків і формування доходів. Очевидно, що цілі державного та корпоративного податкового менеджменту є відмінними. Держава зацікавлена у зростанні податкових надходжень від підприємств, а підприємства, навпаки, – у зменшенні податкових платежів. Проте спільна мета податкового менеджменту, незважаючи на його рівень, має бути направлена забезпечення зростання економічного статку держави, підвищення соціального захисту та добробуту населення. При розробці системи податкового менеджменту на автотранспортному підприємстві необхідно пам'ятати, що з 01.01.2017 Україна приєдналася до Програми розширеного співробітництва у рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та взяла на себе зобов'язання імплементувати мінімальний стандарт Плану дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування та виведенням прибутку з-під оподаткування (англ. – Base Erosion and Profit Shifting, далі – BEPS). І так як транспортні підприємства є активними учасниками зовнішніх та внутрішніх торгівельних операцій, то вони повинні розуміти, що їх діяльність також буде відчувати значний вплив від впровадження плану BEPS.

Так, держава постійно удосконалює методи по боротьбі із ухилянням сплати податків, тому автотранспортному підприємству, як активному учаснику у ланцюгу «постачальник» – «автотранспортне підприємство» – «покупець» дуже важливо знати критерії та виконувати всі вимоги податкових органів щодо відповідності цим критеріям: основних фондів підприємства, офіційно працевлаштованих працівників, правильно оформлених документів та інше, тому що у разі невідповідності таким критеріям, операція може бути визнана податківцями «фіктивною», що приведе до донарахування штрафних санкцій. Як результат, це приведе до фінансових втрат та негативно відзначиться на діловій репутації підприємства, можлива втрата клієнта та, навіть, зупинка роботи всього бізнесу.

Податківці розуміють, що «якщо бізнес бачить, що він програє у рентабельності іншому бізнесу, який використовує схеми ухилення від оподаткування і за рахунок цього підвищує свою рентабельність, він також почне застосувати ці схеми. Просто для того, щоб залишатися в рівних конкурентних умовах. І відповідальність держави – зупинити такі схеми, руйнувати їх, не дозволяти створюватися, а тим більше існувати тим злочинним групам, які зробили побудову таких схем бізнесом, – наголосив заступник Голови ДПС. Ті кошти, які акумулюють злочинні угруповання, несуть не лише втрати держбюджету, а й загрозу національній безпеці» [1].

Як правило, автотранспортні підприємства, які працюють «по білому», є платниками ПДВ. Це означає, що податкові накладні, які вони реєструють, підлягають перевірці СМ КОР. СМ КОР – це система моніторингу відповідності податкових накладних/розрахунків коригування критеріям оцінки ступеня ризиків. СМ КОР має сприяти детінізації економіки, створенню рівних конкурентних умов діяльності для суб'єктів господарювання, збільшенню надходжень до бюджету. СМ КОР функціонує на підставі аналізу даних звітних показників платника ПДВ, наявної податкової інформації, а також інформації, поданої платником ПДВ, яка відображає специфіку його господарської діяльності окремо по кожному виду економічної діяльності. СМ КОР побудована таким чином, щоб превентивно реагувати на зловживання недобросовісних платників ПДВ вже на стадії реєстрації податкової накладної.

У травні – червні 2020 р. завдяки ефективній роботі СМКОР у державний бюджет додатково надійшло 9,1 млрд. грн. [1].

Розуміючи всю складність та необхідність побудови ефективної системи податкового менеджменту на підприємстві, до її формування мають бути причетні такі відділи та посадові особи автотранспортного підприємства: юридичний відділ, бухгалтерія, керівник підприємства, фінансова служба, податкові менеджери.

Ефективна система податкового менеджменту на автотранспортному підприємстві має вирішувати наступні задачі:

- розробка загальної політики оподаткування для підприємства;
- визначення податкових пільг і можливостей їх застосування на підприємстві;
- розрахунок можливої виробничої диверсифікації підприємства та зміни при цьому податкових платежів;
- прогнозування обсягів податкових платежів на середньострокову перспективу на основі прогнозних розрахунків зміни економічних оборотів;
- розробка планів податкових платежів у цілому по підприємству;
- розробка податкового календаря;
- вибір найбільш вигідних варіантів оподаткування.

Корпоративний податковий менеджмент на чільне місце повинен ставити не тактику мінімізації податків, а стратегію оптимального управління податковими потоками і підприємством у цілому.

Результатом впровадження ефективного корпоративного менеджменту на підприємстві буде:

- зниження податкових ризиків;
- забезпечення оптимального рівня податкового навантаження [2, с. 148].

Таким чином, ми можемо підвести підсумки, що сучасна система податкового менеджменту на автотранспортному підприємстві має бути розроблена кваліфікованими спеціалістами підприємства, можливо, із залученням податкових консультантів, аудиторів, що дозволить досягти оптимального податкового навантаження, мати мінімальні податкові ризики, при цьому будуть дотримуватись всі вимоги чинного податкового законодавства. Це дозволить підприємству бути конкурентоспроможним, мати гарну ділову репутацію, бути надійним бізнес-партнером для контрагентів та відчувати себе «соціально відповідальним» підприємством.

Список використаної літератури

1. Як працює СМКОР та як виявляють схемні операції з ПДВ? – презентація від ДПС. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/pdv/63678> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Дубовик О. Ю. Податковий менеджмент у схемах і таблицях: навч. посібник. Харків : ПромАрт, 2018. 248 с.

Розділ 9

ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Е. С. Бєлєва

асп.

науковий керівник: к.е.н., доц. Н. Л. Кусик

УКРАЇНСЬКА МЕДИЦИНА: ПЕРСПЕКТИВНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Досліджувана тема є актуальною, оскільки спалах коронавірусу змінив спосіб життя і роботу багатьох галузей. Охорона здоров'я – це величезний бізнес. Саме цей сектор повинен вирішити безліч проблем сучасності – від створення вакцини проти коронавірусу до підтримки старіючих суспільств. Світові витрати на охорону здоров'я, за прогнозами Deloitte, досягнуть \$10,059 трлн. до 2022 р. Шерідан Адманс, директор з інвестицій «The Share Center», стверджує, що люди продовжують купувати товари для здоров'я навіть в нестабільні часи, про що явно свідчать недавні закупівлі ліків під час пандемії. На її думку, очікується, що інновації допоможуть підвищити якість медичного обслуговування та знизити витрати на нього. Акції, що відстежують в рамках MSCI Europe Health Care Index, в 2020 р. зросли на 2,4%. В цей індекс також входять компанії, які намагаються лікувати коронавірус: Roche Holding, GlaxoSmithKline та AstraZeneca [1].

Україна має найгірші показники серед систем охорони здоров'я в європейському регіоні, і знаходиться на другому місці за рівнем смертності (14,9 на 1000 населення), яка збільшилась на 12,7% за останні 20 років, тоді як у Європейському Союзі цей показник знизився на 6,7%. До того ж, одну чверть від загальної смертності складає смертність серед працездатного населення (для чоловіків – це третина всіх смертей). Основними причинами смертності є неінфекційні захворювання, такі як: серцево-судинні та цереброваскулярні захворювання, рак, хвороби обміну речовин. Ці показники залишаються незмінними за останні роки [2].

На сьогоднішній день більше половини капітальних інвестицій в охорону здоров'я фінансується з місцевих бюджетів, в той час як вклад іноземних інвесторів не досягає навіть 1%. Останні кілька років напрямки інвестицій в охорону здоров'я в усьому світі залишаються незмінними: високі технології (все, що стоїть на стику ІТ і медицини); онкозахворювання і методи їх ранньої діагностики та лікування; пошук ліків від хвороб Паркінсона й Альцгеймера.

Перспективним інвестуванням в охороні здоров'я в Україні є наступні

напрямки.

Технології в мікрохірургії досягли такого рівня, що за її допомогою пацієнт може отримати швидку та якісну медичну допомогу і вже за декілька днів залишити медичний заклад. Сьогодні медицина стоїть на межі впровадження декількох захопливих технічних інновацій. Нові мініатюрні S.M.A.R.T. технології відкривають якісно новий рівень діагностики та лікування багатьох захворювань. Тому, вважається, що вклад в мікрохірургію та її розвиток є одним із найперспективніших в Україні.

Також сьогодні неабиякий розвиток демонструє галузь інформатизації медичної сфери. Наприклад, у світовій практиці, електронна реєстратура від ZocDoc (рік створення – 2007), як система, на сьогодні об'єднує більше 5 млн. пропозицій для прийому в лікаря у 14 містах США. На візит до лікаря щомісяця записується 800 тисяч пацієнтів. Сервіс є безкоштовним для пацієнтів, доктор платить \$250 в місяць. Крім того, пацієнти діляться досвідом один з одним, формуючи рейтинги лікарів із загальних рекомендацій, способу лікарняного догляду та часу очікування. Інвесторами є «Goldman Sachs», фонд «DST Global Алішера Усманова та Юрія Мільнера», загальний обсяг залучених інвестицій становить \$95 млн.

Сьогодні важко знайти сучасний госпіталь або медичний центр, який не використовує для своїх потреб госпітальні інформаційні системи, електронні медичні картки та загалом, електронний документообіг. Але, нажаль, мова йде про сучасні медичні установи на Заході, а не в Україні, де існує дисбаланс інтелектуальних і матеріальних ресурсів охорони здоров'я між великими містами та іншими територіями проживання громадян [3].

На сьогодні відсутня комплексна повноцінна та своєчасна статистична інформації про діяльність системи охорони здоров'я (на всіх рівнях), необхідна для аналізу, прогнозування та подальшого її планування. Як наслідок – відсутність реальних можливостей для ефективного контролю за якістю медичних послуг, споживанням ресурсів в системі охорони здоров'я на всіх рівнях надання медичної допомоги [4, с. 372–387].

Для поліпшення керованості станом здоров'я населення та управління охороною здоров'я сьогодні, передусім, необхідно впровадити таку основну групу інформаційних систем:

1. Інформаційні системи, які забезпечать процес управління охорони здоров'я регіону (області, міста, району) та самим медичним закладом.
2. Інформаційну систему, яка зможе забезпечити супровід лікування, профілактику та діагностично-лікувальні процеси конкретної особи. Це має бути єдина база, де кожен пацієнт мав би змогу увійти у свій власний кабінет та стежити за історією своєї хвороби, де кожен лікар, до якого приходить хворий, мав би змогу в електронному вигляді переглянути всі минулі аналізи та

консультації.

Реалізація цих стратегічних планів можлива за умови вирішення таких конкретних завдань:

1. Створення галузевої програми для охорони здоров'я, враховуючи всі реалії та стратегії розвитку країни, та основних напрямів розвитку інформатизації в державі.

2. Створення сучасної галузевої інфраструктури інформатизації охорони здоров'я, у складі якої передаватиметься постійне вдосконалення та модернізація галузевої комп'ютерної мережі на основі застосування сучасних телекомунікаційних технологій, галузевої системи баз даних, створення опорних зон інформатизації охорони здоров'я в окремих, найбільш підготовлених регіонах країни.

3. Розробка комп'ютерної мережі, яка б об'єднувала Міністерство охорони здоров'я України з усіма обласними центрами.

4. Розробка сервісів за спеціалізованими напрямами медицини, які надаватимуть інформаційну підтримку роботи науковців, лікарів, студентів медичних навчальних закладів, а також населення.

5. Розробка засобів інформатизації діагностичного процесу.

6. Створення сучасної інформаційно-аналітичної системи моніторингу стану здоров'я населення та демографічної ситуації в Україні.

Усі ці кроки істотно удосконалять роботу системи охорони здоров'я, зроблять медицину більш доступнішою для населення та більш ефективнішою. Облік пацієнтів, контроль за лікуванням та призначення препаратів буде автоматизованим.

Медичні технології – це динамічний сектор, в якому нові технології та продукти з'являються практично щороку. Багато інвесторів уникають його, тому що вони помилково думають, що це занадто складна галузь, і тому часто не беруть до уваги інвестиційні можливості. Не доводиться сумніватися в тому, що для того, щоб швидко вникнути в медичні компанії та їх акції, потрібна робота, але не в більшому обсязі, ніж для будь-якої іншої галузі. Якщо інвестори застосовують методичний підхід до дослідження та оцінки акцій в цьому секторі, вони повинні виявити, що інвестиції в медичні технології, безумовно, знаходяться в межах можливостей окремого інвестора.

Список використаної літератури

1. У що вкладати після пандемії: 10 перспективних секторів для інвестицій. URL: <https://uaspectr.com/2020/07/06/sektory-dlya-investitsij-pislya-pandemiyi> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Концепція побудови нової національної системи охорони здоров'я України. URL: <http://oblzdrav.mk.gov.ua/index.php/publiczna-informaciya/gromadski-obgovorennya/6220-kontseptsiya-pobudovi-novoji-natsionalnoji-sistemi-okhoroni-zdorov-ya-ukrajini> (дата звернення: 01.11.2020).

3. Бойко О., Чабан О. Огляд світової практики щодо впровадження медичних інформаційних систем та проблеми створення єдиного медико-інформаційного простору. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. 2013. № 771. С. 365–370.
4. Бусласва Г. В., Гузь Д. О., Кусик Н. Л. Індустрія охорони здоров'я: міжнародний досвід створення медичних туристичних кластерів. *Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти* : монографія. Вип. 4. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. С. 372–387.

М. М. Гоголь

к. е. н, доц.

С. В. Багдікян

ст. викл.

СУЧАСНІ ЕЛЕМЕНТИ ВЗАЄМОДІЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Управління підприємством в сучасних економічних умовах є процесом складним та багатогранним. Вже не є новиною, що бухгалтерський облік є інформаційним джерелом для прийняття управлінських рішень. Достовірна і своєчасна інформованість керівників підприємства дозволяє запобігти можливим негативним ситуаціям та їх наслідкам, а для сучасного підприємства є поштовхом для зародження нових процесів стабілізуючих його функціонування. Готове управлінське рішення є фінальною стадією у цілому процесі розгляду різних варіантів, альтернатив вирішення того чи іншого питання, щодо досягнення цілей фінансово-господарської діяльності підприємства. Процес прийняття управлінських рішень можна характеризувати, як комплекс взаємопов'язаних дій персоналу управлінської ланки підприємства, механізм і упорядкованість котрих залежить від складності завдання, строків виконання, ринкових коливань та інших факторів прямого впливу на економічну діяльність підприємства.

Важливим сучасним елементом взаємодії системи обліку та управління підприємством є облікові комунікації. Рівень налагодження облікових комунікацій прямо пропорційно впливає на ефективність системи управління підприємством та на його вартість в цілому. Процес організації облікової комунікації повинен бути зорієнтований на забезпечення належного рівня якості інформаційного потоку, як сукупності облікових повідомлень, що забезпечують реалізацію функцій управління та впливають на ступінь ефективності даного процесу. Безперечним є і той факт, що ефективність функціонування підприємства ґрунтується на якісній системі розрахунків, яку може забезпечити бухгалтерський облік, а точніше навіть його складова – управлінський облік, який вже за своєю навіть назвою свідчить про

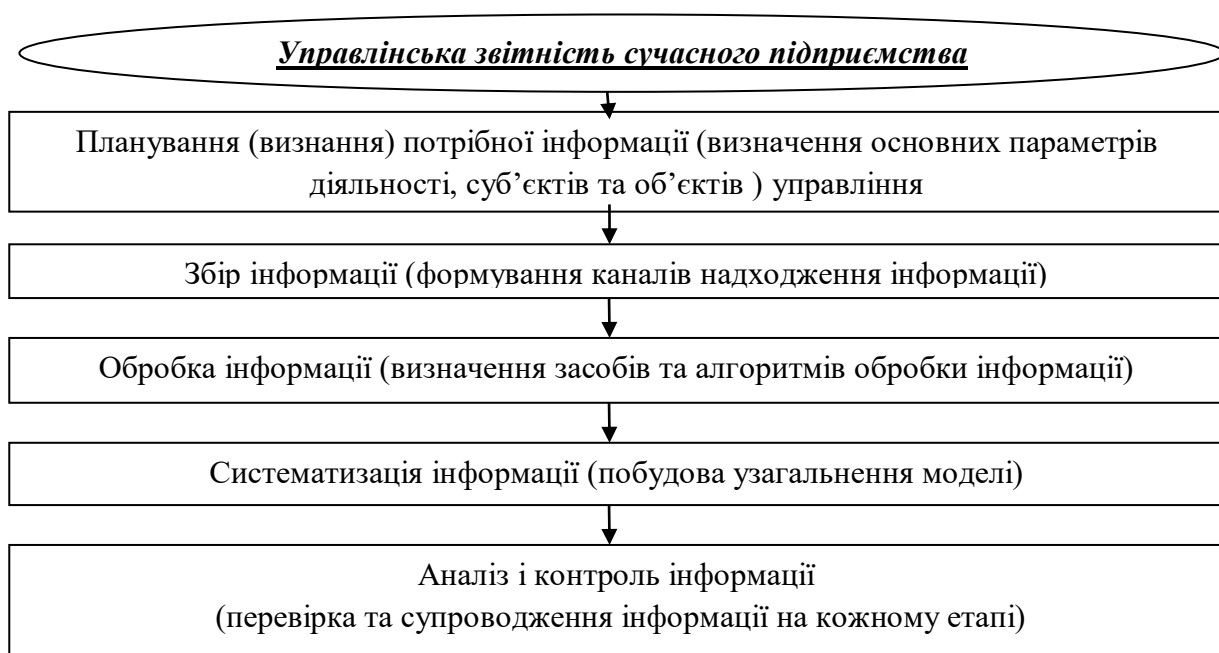
взаємообмін із іншими складовими діяльності підприємства.

Зміни у законодавчій базі нашої країни підтверджують безпосередній взаємозв'язок і цінність бухгалтерського обліку для системи управління підприємством, про це свідчить підписаний Президентом України Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень. Відповідно до нього «великі» та «середні» підприємства разом із фінансовою звітністю (включаючи консолідовану) зобов'язані подавати «Звіт про управління». Даний звіт містить фінансову і не фінансову інформацію, що характеризує стан і перспективи розвитку підприємства [1].

Сучасна система управління підприємством базується на даних бухгалтерського обліку. Базовою інформаційною і ресурсною складовою у побудові системи управління підприємством можна відзначити і бухгалтерський облік виокремлюючи його, як процес ідентифікації релевантної інформації у певній кількості і використання її користувачами, що дозволяє їм формувати управлінські рішення у відповідності до фактичних вимог чи ситуацій. Усе це спонукає до необхідності більш серйозного відношення керівниками підприємств до формування управлінської звітності, основними вимогами якої у сучасному розвитку підприємств мають бути: універсальність, сумісність із іншими інформаційними системами підприємства, достовірність, своєчасність та послідовність викладення обліково-аналітичної інформації. Дана звітність має формуватись щоквартально та щорічно для запобігання критичних, форс мажорних ситуацій або зменшення їх негативних наслідків.

Алгоритм формування управлінської звітності, як сучасного елементу взаємодії бухгалтерського обліку та процесу управління підприємством проілюстровано на рис. 1.

Рис.1

Варто відмітити, що необхідність взаємодії системи обліку та управління підприємством виявилась «кричуще» необхідною саме за умов форс-мажорних обставин, під час всесвітньої пандемії – 2020, коли пересування стали проблематичними, а прийняття управлінських рішень «негайно» необхідними. За таких умов, керівники підприємств відчули необхідність саме у наявності управлінської звітності і у більшості сучасних підприємств нашої країни був втрачений час на її формування, а ефективність прийнятих управлінських рішень значно знизилась у подальшому.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» : Закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (дата звернення: 01.11.2020).

Д. О. Гузь
к.е.н., доц.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ

В сучасних нестабільних умовах господарювання на діяльність туристичних підприємств впливають багаточисленні ризики зовнішнього середовища, які загрожують їх розвитку. Як наслідок, головне завдання туристичних підприємств – це пристосування до мінливих зовнішніх факторів та забезпечення стійкого економічного розвитку. Ефективним вирішенням даного завдання є реалізація стратегії інтегрованого розвитку туристичними підприємствами. Враховуючи важливу роль туризму в розвитку економіки досліджувана тема є актуальною.

В науковій літературі вивченню питань формування та реалізації стратегій підприємств присвячені праці таких вчених, як: І. Ансофф, І. О. Бланк, К. Ендрюс, Д. Дж. Колліс, Г. Мінцберг, М. Портер, А. А. Томпсон, А. Дж. Стрікленд, Б. І. Шелегеда та інші. Однак, дослідження вказаних джерел свідчить про відсутність чіткої послідовності дій щодо формування та реалізації стратегії підприємства.

Більша частина туристичних підприємств є суб'єктами малого бізнесу та в значній мірі піддається негативному впливу деструктивних факторів зовнішнього середовища. Це пояснюється тим, що малим підприємствам притаманне недостатнє фінансове забезпечення їх господарської діяльності та підвищена чутливість до коливань економічної кон'юнктури. Ефективним

вирішенням зазначених проблем є реалізація стратегії інтегрованого розвитку туристичних підприємств.

Стратегія інтегрованого розвитку туристичних підприємств – це стратегія забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств туристичної сфери, яка реалізується за допомогою об'єднання туристичних підприємств в кластер.

Метою стратегії інтегрованого розвитку є забезпечення стійкого економічного розвитку туристичних підприємств [1, с. 248].

Реалізація стратегії інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери повинна ґрунтуватися: по-перше, на належним чином організованих та скоординованих заходах; по-друге, на комплексному підході до вивчення різноманітних процесів і явищ, а також факторів і характеристик.

Кожне підприємство унікальне і процес реалізації стратегії для кожного підприємства унікальний, тому що він залежить від позиції підприємства на ринку, динаміки його розвитку, його конкурентів тощо [2, с. 271]. Отже, розглядаючи процес реалізації стратегії інтегрованого розвитку туристичних підприємств необхідно сформулювати пріоритетні принципи реалізації стратегії як однорідної групи підприємств по наступним причинам:

- підприємства є учасниками однієї сфери;
- підприємства функціонують в одному регіоні, тобто в рамках єдиної ринкової інфраструктури;
- підприємства малого бізнесу мають однакові особливості діяльності;
- основна загроза функціонуванню таких підприємств – жорстока конкуренція з боку великих підприємств даної галузі;
- головна мета таких підприємств – виживання на ринку та збільшення ринкової частки.

До пріоритетних принципів реалізації стратегії інтегрованого розвитку доцільно віднести наступні: узгодженість; взаємозалежність; принцип кінцевої мети; принцип сумісності; принцип самоорганізації [3, с. 318].

Туристична сфера поєднує діяльність всіх суб'єктів туристичного бізнесу і сторонніх організацій, які залучаються до реалізації програми туру та представляє собою інтегровану систему галузей, виробництв і видів діяльності, об'єднаних загальною метою. Відсутність координації діяльності є суттєвим недоліком функціонування такого міжгалузевого комплексу підприємницьких структур. Вирішення проблем відсутності координації діяльності усіх учасників туристичного ринку можливе за рахунок формування стратегії інтегрованого розвитку за допомогою впровадження галузевих інтеграційних та партнерських об'єднань, які б враховували інтереси всіх учасників туристичного ринку.

В результаті дослідження наукової літератури встановлено, що ефективною формою об'єднання підприємств виступає їх кластеризація. Створення кластеру підприємств туристичної сфери забезпечить можливість

підвищення рівня їх економічної безпеки, як основного інструменту забезпечення стійкого економічного розвитку [5, с. 138].

Головною умовою ефективної організації кластеру підприємств туристичної сфери є однорідність групи учасників, які об'єднуються. Так як, розглядаються малі підприємства, яким в свою чергу характерні специфічні недоліки в діяльності, як наслідок, виникає необхідність узгодженого врахування їх інтересів.

Однорідна група учасників кластеру – це група учасників з однорідними пріоритетними економічними інтересами, які об'єднують свої зусилля з метою забезпечення максимально ефективної їх реалізації та забезпечення стійкого економічного розвитку [4, с. 234].

Враховуючи негативний вплив постійних змін зовнішнього середовища на функціонування туристичних підприємств та особливості їх діяльності стратегію інтегрованого розвитку доцільно реалізувати за допомогою створення туристичних кластерів. Кластеризація підприємств туристичної сфери виступає найбільш ефективним та доцільним способом ліквідації загрози жорстокої конкуренції з боку великих підприємств галузі. Об'єднуючись в кластер туристичні підприємства отримують значні переваги, підвищують рівень своєї економічної безпеки та створюють необхідні умови для забезпечення стійкого економічного розвитку кожного із учасників кластеру.

Список використаної літератури

1. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. Пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревского. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 330 с.
2. Коллис Д. Дж., Монтгомери С. А. Корпоративная стратегия. Ресурсный подход. Пер. с англ. под ред. Ю. Кострубова. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. 400 с.
3. Эндрюс К., Ирвин Р. Концепция корпоративной стратегии. Пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревского. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 688 с.
4. Денисов В. Т., Грищенко О. В., Слюсарев А. В. Управление адаптивным развитием промышленных предприятий : монография. Донецк : ИЭП НАН Украины, 2007. 276 с.
5. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монография. Луганськ : Глобус, 2010. 512 с.

Н. Л. Кусик

к.е.н, доц.

Д. А. Ільченко

к.е.н., викл.

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Процес контролю та регулювання аудиторської діяльності має певні особливості. Сьогодні можна визначити дві основні концепції до регулювання аудиторської діяльності:

- (1) державна ініціатива і державне регулювання;
- (2) ініціатива громадських професійних організацій і спільне громадсько-державне регулювання.

Регулювання професійної аудиторської діяльності можна здійснювати через: встановлення випадків обов'язкового аудиту; запровадження стандартів аудиторської роботи та кодексу професійної етики; запровадження вимог до аудиторських фірм і т.п.

Регуляторами аудиторської діяльності виступають як державні органи виконавчої влади, так і саморегульовані професійні об'єднання фахівців. Західна практика свідчить, що такі питання, як: вимоги до аудиторських фірм, розробка та запровадження стандартів перевірки, запровадження етичних норм роботи, сертифікація та підвищення кваліфікації, перевірка внутрішньої системи контролю за якістю аудиторських послуг у межах аудиторської фірми, мають вирішуватися на рівні громадських професійних організацій бухгалтерів та аудиторів [1, с. 39–42].

В Україні сьогодні використовується друга концепція регулювання аудиторської діяльності, тобто превалює професійне регулювання аудиторської діяльності на базі громадсько-орієнтованого підходу. Однією із характерних рис професії аудитора є прийняття відповідальності перед громадськістю. Громадські інтереси визначаються як колективний добробут співтовариства людей та організацій, яким аудитори надають свої послуги.

Максимальне задоволення інформаційних потреб користувачів результатами аудиторських послуг та відповідність цих результатів до інтересів власників (замовників) та суспільства (громадськості) в рамках вимог чинного законодавства, стандартів аудиту, кодексу професійної етики – все це питання забезпечення високої якості в аудиторській практиці.

Для забезпечення якісного виконання аудиторських перевірок необхідно використовувати відповідну систему заходів та процедур контролю якості роботи аудиторів та аудиторських фірм.

Контроль якості роботи аудиторів та аудиторських фірм може бути двох

видів:

(1) зовнішній контроль – здійснюється відповідними державними та/або громадськими професійними організаціями;

(2) внутрішній контроль – здійснюється керівництвом та персоналом самої аудиторської фірми.

В Україні, на рівні зовнішнього контролю якості аудиторської діяльності, можна виділити двох основних контролерів:

(1) на державному рівні – це національний (державний) контроль, який організується та здійснюється таким органом аудиторського самоврядування, як Аудиторська палата України;

(2) на суспільному рівні – це суспільний (громадський) контроль, який організується та здійснюється Державною установою «Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю».

Внутрішній контроль якості роботи аудиторів та аудиторських фірм організується та здійснюється самими аудиторськими фірмами, тому що в сучасних конкурентних умовах визначальним при наданні аудиторських послуг є їх якість.

Згідно із Міжнародним стандартом контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» та Міжнародним стандартом аудиту 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту», система контролю якості аудиторських послуг має складатися з таких елементів як: відповідальність керівництва за організацію контролю якості на фірмі; етичні вимоги; прийняття завдання та продовження співпраці з клієнтом; людські ресурси; виконання завдання; моніторинг політик і процедур контролю якості фірми [2; 3].

Таким чином, середовище контролю якості аудиторських послуг всередині фірми має включати основні аспекти, які умовно можна поділити на три групи: організаційна, етична та методична.

Перша група – це організаційні складові якості аудиторських послуг, а саме: підхід керівництва фірми до питань внутрішнього контролю якості; політика й методи керівництва на фірмі (наприклад, політика призначення виконавців, політика делегування повноважень); формалізована організаційна структура фірми; внутрішня система комунікацій між персоналом; положення про структурні підрозділи; посадові інструкції; кадрова політика, в т.ч. політика прийняття на роботу; система заохочення підвищення якості (наприклад, система службового зростання аудиторів).

Друга група – це етичні складові якості аудиторських послуг, а саме: внутрішня культура на фірмі, в т.ч. професійна поведінка; компетентність персоналу, який здійснює контроль; незалежність, чесність, об'єктивність,

належна ретельність, конфіденційність, професійна компетентність персоналу аудиторської фірми.

Третя група – це методичні складові якості аудиторських послуг, а саме: політика відбору, прийняття й збереження клієнтів; політика консультування та підвищення кваліфікації співробітників (наприклад, консультування межами фірми із фахівцями, що володіють належними експертними знаннями); планування роботи та ведення документації; політика дотримання внутрішньо-фірмових професійних стандартів.

Для забезпечення одноманітності аудиторської практики, в т.ч. й у сфері контролю якості аудиторських послуг, використовуються Міжнародні стандарти аудиту, які є універсальними, гнучкими та визнаються більшістю міжнародних організацій.

Для врахування особливостей діяльності кожної конкретної аудиторської фірми при наданні аудиторських послуг, використовуються внутрішньофірмові стандарти аудиту, які є сукупністю принципів, методів, прийомів і способів щодо індивідуальної розробки доповнень, пояснень, розшифрувань та узагальнень існуючих нормативних документів та/або діючих стандартів. В діяльності аудиторських фірм застосування внутрішньо-фірмових стандартів аудиту є базою для професійного росту фірми, адже саме вони здатні забезпечити високу якість аудиторських послуг, що підвищує рейтинг та конкурентоздатність фірми та її послуг.

Аспекти контролю якості професійних аудиторських послуг на рівні аудиторської фірми, також є суто індивідуальними. Політика та процедури контролю якості, прийнятні для конкретної аудиторської фірми, залежать від багатьох чинників (наприклад, організаційна структура фірми, кількість працівників) та завжди будуть різними. Саме тому, застосування систематичного та дієвого підходу для забезпечення якості аудиторських послуг потребує використання відповідних внутрішньо-фірмових стандартів аудиту. Все це потребує від сучасного аудитора високого рівня професійної освіти та досвіду роботи (наприклад, аудитор повинен дотримуватися вимоги щодо безперервного професійного навчання), беззаперечного застосування етичних норм професійної поведінки.

Список використаної літератури

1. Жидєєва Л. І., Колісник О. П., Салямон-Міхєєва К. Д. Аудит : навч. посібник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 312 с.
2. Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги : Міжнародний стандарт контролю якості 1. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf) (дата звернення: 01.11.2020).

3. Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту : Міжнародний стандарт аудиту 200. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf) (дата звернення: 01.11.2020).

Л. О. Масіна

к.е.н., доц.

В. М. Масін

к.ю.н., доц.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Існування фермерства в Україні пов'язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а відповідно – зі зміною юридичної природи майнових відносин в агропромисловому комплексі, що підкреслює актуальність дослідження.

Фермерське господарство є «формою підприємницької діяльності громадян» [1, ст. 1] та однією із перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи.

Особливість фермерських господарств, порівняно з іншими суб'єктами аграрного підприємництва, полягає у таких головних ознаках: фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець; членство засноване виключно на родинних та/або сімейних зв'язках; можливість створення господарства однією особою; право на створення такого господарства має «кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство» [1, ст. 5].

Фінансова діяльність фермерського господарства – це процес, спрямований на забезпечення виробничо-господарської діяльності коштами (грошима, фінансовими ресурсами), а фінансові відносини є частиною грошових відносин, щодо формування та використання грошових фондів з метою забезпечення розширеного відтворення, задоволення інших потреб фермерського господарства.

Фінансова діяльність фермерського господарства охоплює внутрішні та зовнішні фінансові відносини. Метою внутрішніх фінансових відносин є створення необхідної фінансової бази для виробництва сільськогосподарської продукції, а метою зовнішніх – сприяння фермерським господарствам (через надання їм кредитів, страхування врожаю тощо) в їхній статутній діяльності, а

також у реалізації виробленої ними продукції.

Правове регулювання фінансової діяльності фермерського господарства здійснюється згідно із загальними та спеціальними законодавчими актами. До загальних законодавчих актів належать Цивільний [2] та Господарський [3] кодекси України, Закон України «Про фермерське господарство» [1], які визначають загальні правові засади спеціальної правосуб'єктності фермерського господарства у сфері фінансової діяльності. До спеціальних законодавчих актів, які регулюють фінансові відносини, належать закони України «Про банки і банківську діяльність» [4], «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [6], «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» [7].

Джерелами формування майна (в тому числі й фінансових ресурсів) суб'єктів господарювання є: «грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом» [3, ст. 140].

Фермерському господарству притаманний свій особливий режим формування фінансів. Так, фермерське господарство, формує свої фінанси за рахунок власних доходів, тобто прибуткової господарської діяльності, грошових коштів, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу. Крім того, фермерське господарство може отримувати кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі [1, ст. 11]. На безповоротній основі кошти надаються на такі цілі: «відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання одного трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень, включаючи вартість проектно-кошторисних документів, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень з проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах, видання рекомендацій з питань використання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фермерських господарств» [1, ст. 11]. На поворотній основі допомога надається для «виробництва, переробки і збуту

виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років» [1, ст. 11].

Фермерське господарство зобов'язане вести бухгалтерський облік власної господарської діяльності [5, ст. 28]. Особливості бухгалтерського обліку фермерських господарств полягають у тому, що його веде голова або один із членів господарства. З огляду на це бухгалтерський облік у фермерському господарстві має бути максимально спрощеним. Крім того, фермерському господарству властиве здійснення окремих специфічних господарських операцій, які на інших підприємствах проводяться рідко (засновники фермерського господарства здебільшого вносять до складеного капіталу не майно, а лише права користування ним; членам господарства виплачується не заробітна плата, а певна частка з отриманого господарством доходу; при веденні бухгалтерського обліку фермерське господарство повинно враховувати облікову специфіку сільськогосподарського виробництва). Зазначені принципові особливості формують облікову специфіку, властиву саме фермерським господарствам. Усі інші, неспецифічні операції відображаються у загальновстановленому порядку [9, с. 46].

Фермерське господарство може застосовувати наступні форми організації бухгалтерського обліку: просту, спрощену скорочену, спрощену повну та автоматизовану. Із застосуванням простої, спрощеної скороченої і спрощеної повної систем бухгалтерського обліку і звітності фермерське господарство має складати та подавати лише дві форми фінансової звітності – спрощені Баланс (ф. № 1-м) та Звіт про фінансові результати (ф. № 2-м) [10].

Фермерське господарство є суб'єктом податкових відносин, які регулюються Податковим кодексом України. Фермерське господарство може обрати загальну систему оподаткування або бути платником єдиного податку. Самостійно обрати спрощену систему оподаткування може юридична особа або ФОП за умови, що вона відповідає критеріям та реєструється платником єдиного податку [8, ст. 291].

Платниками єдиного податку групи 4 можуть бути тільки підприємства – сільськогосподарські товаровиробники. При цьому частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий рік у них має дорівнювати або перевищувати 75% [8, ст. 291].

Об'єкт оподаткування єдиним податком – площа власних та орендованих сільгоспугідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду [8, ст. 292]. Ставки єдиного податку встановлені у відсотках до бази оподаткування, тобто до нормативної грошової оцінки одного гектара відповідних категорій земель [8, ст. 293].

На підставі наведеного слід зазначити наступне:

1) фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян та однією із перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, що відрізняється певними особливостями;

2) фінансова діяльність фермерського господарства охоплює внутрішні та зовнішні фінансові відносини;

3) правове регулювання фінансової діяльності фермерського господарства здійснюється згідно із загальними та спеціальними законодавчими актами;

4) фермерському господарству притаманні особливості формування фінансів, ведення обліку, звітності та оподаткування.

Список використаної літератури

1. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2121-14> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 01.11.2020).
7. Про платіжні системи і переказ грошей в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення: 01.11.2020).
9. Бабіч І. І., Нагірська К. Є., Садовська І. Б. Організація обліку і оподаткування у фермерських господарствах в контексті професійного бухгалтерського судження. *Облік і фінанси*. 2019. № 4 (86). С. 45–53.
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0161-00> (дата звернення: 01.11.2020).

М. В. Новікова

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. О. В. Побережець

ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки розвиток є однією з конфігурацій руху, яка характеризується позитивним значенням. Концепція соціально-економічного розвитку включає елементи перманентного зростання

та чинників, які впливають на відповідні процеси. Саме системне дослідження факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, ступеню та якості їх впливу забезпечує формування стратегії соціально-економічного розвитку національної економіки.

Економічний розвиток є фундаментом для стійкого зростання позитивних індикаторів соціально-економічних процесів, враховуючи трансформаційні та інтеграційні процеси на мезо- та макрорівнях.

Питання впливу факторів на соціально-економічний розвиток національної економіки досліджувались у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: П. Дугласа, В. Гейця, Й. Шумпетера, З. Герасимчука, С. Єрохіна, А. Льюїса, С. Мочерного, А. Гальчинського, В. Росту, Р. Солоу, П. Ромера, Р. Харрода, Д. Сакса, В. Томаса, Л. Федулової, В. Малиновського, Б. Пасхавера, Ю. Пахомова, Ю. Сафонова та інших. Незважаючи на значний науковий внесок дослідників, залишаються деякі напрямки, які потребують додаткової оцінки в межах визначеної проблематики.

Аналіз сучасних досліджень підтверджує той факт, що своєчасна діагностика та оцінка факторів соціально-економічного зростання надає можливість побудови адаптивної моделі розвитку національної економіки, контролюючи при цьому базові макроекономічні показники. Виокремлення та систематизація певних факторів, поділ їх на групи та моніторинг за їх зміною надає можливість своєчасного реагування на негативні явища з метою мінімізації їх впливу або повної нейтралізації. Враховуючи, що побудова сучасних економічних відносин та процесів залежить від стабільного середовища, у тому числі, ефективної державної політики, положення країни на зовнішніх ринках, системне моделювання з елементами факторного аналізу функціонування національної економіки є ключовим завданням щодо стратегії розвитку держави.

Підходи до виявлення та оцінки факторів соціально-економічного розвитку першочергово охоплюють питання визначення базової категорії та її складових. Зазначимо, що поняття соціально-економічного розвитку повинно розглядатись з кількох сторін та підкреслювати особливості та ознаки як соціального, так й економічного сегментів з урахуванням наукових напрацювань та сучасних тенденцій.

Зазначимо, що на думку деяких авторів соціально-економічний розвиток представляє собою економічні відносини між суб'єктами економіки з приводу розбудови економічних засад забезпечення перманентного переходу до якісно кращих характеристик життєвого рівня населення через впровадження переваг нових етапних інститутів, які сприяють формуванню синергетичної взаємодії чинників соціалізації та економізації [1, с. 70].

При цьому взаємозв'язок людини і виробництва, виробничих відносин і

продуктивних сил підкреслює синтез соціального й економічного розвитку в межах національної системи. Крім того, оцінка рівня соціально-економічного розвитку за допомогою якісних та кількісних параметрів з одного боку підтверджує їх залежність, з іншого – говорить про індивідуальність та особисту значущість.

В свою чергу, політика керованої соціально-економічної динаміки припускає як вирішення поточних завдань, так і формування стратегічних цілей, набір факторів, керуючись їх наповненням, то в принципі дозволяє їх використати в інформаційному контексті на певні цілі. Саме тому, методологічно важливо при оцінюванні рівня та формуванні програм соціально-економічного розвитку поступово охоплювати та досліджувати факторні аспекти.

Процес виявлення та систематизації факторів, які впливають на розвиток національної економіки, базується на визначенні критеріїв та ознак, що уможлиблює якість оцінки та ступеню впливу.

Саме так можна виділити фактори, які стримують або стимулюють соціально-економічне зростання та розвиток держави. До першої групи відносять:

- низький рівень інвестиційно-інноваційної активності;
- демографічна криза;
- падіння конкурентоспроможності значної частини переробних виробництв;
- незадовільний стан фінансового ринку;
- рівень грошово-кредитного регулювання в державі;
- політична нестабільність;
- стан податкового регулювання;
- виведення обороту капітальних активів на зовнішні ринки;
- рівень та динаміка зростання державного боргу;

Друга група факторів соціально-економічного розвитку національної економіки містить наступні складові:

- зниження сировинної спрямованості економіки;
- досягнення економічної незалежності за рахунок зниження імпорту на основі розвитку імпортозамінних виробництв;
- технологічна та технічна модернізація виробництв;
- використання людського капіталу та управлінського потенціалу;
- зростання рівня соціальної відповідальності;
- покращення інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної активності.

Деякі науковці виділяють відповідні групи факторів, а саме: об'єктивні економічні фактори; чинники державного регулювання; інноваційні;

інвестиційні; об'єктивні природні чинники; демографічні фактори; суб'єктивні психологічні фактори. Інші розглядають фактори, які визначають темпи та якість економічного зростання, відокремлює групу інноваційних факторів (фактори, що зумовлюють використання інноваційного потенціалу країни), інвестиційних факторів (фактори, пов'язані з інвестиційною активністю, ефективністю капітальних вкладень) та групу факторів, які визначаються структурною мобільністю економіки, її спроможністю реагувати на зміни в обсягах та структурі суспільних потреб як у поточному, так і в майбутніх періодах [2].

Крім того, розподіл факторів соціально-економічного розвитку національної економіки на зовнішні та внутрішні забезпечує просторову оцінку та підкреслює можливість регулювання та впливу на той чи інший фактор.

Важливо підкреслити, що існує ряд факторів економічного зростання та розвитку, основними з яких є праця (кількість і якість трудових ресурсів), земля (кількість і якість природних ресурсів), капітал (капіталовкладення або інвестиції) з урахуванням технічного рівня засобів виробництва, який забезпечується науково-технічним прогресом, підприємницькі здібності (їх розуміють не тільки як господарську діяльність суб'єктів господарювання, а й як господарський механізм, який може сприяти або стримувати економічний розвиток), продуктивність праці. Всі фактори тісно пов'язані між собою. З одного боку, високі темпи економічного зростання можливі за наявності і раціонального використання виробничих ресурсів, досягнень в галузі науки і техніки, але обмеженість природних ресурсів його стримує. З іншого боку, держава може володіти багатими природними ресурсами, але не мати коштів для їх освоєння та використання [3].

Таким чином, виокремлення та систематизація факторів соціального та економічного розвитку національної економіки забезпечує ефективність процесу адаптації певних процесів до мінливого середовища, а також надає можливість зменшити негативний вплив відповідних факторів. Сучасні умови функціонування підкреслюють об'єктивну необхідність активізації регулюючого впливу держави на певні процеси з метою урахування факторів, які стимулюють економічне та соціальне зростання, в процесі стратегічного планування розвитку національної економіки та досягнення необхідного рівня макроекономічних показників.

Список використаної літератури

1. Тимошенко Л. М., Сімахова А. О. Соціально-економічний розвиток і його кероване забезпечення в умовах інноваційної моделі суспільної динаміки. *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 1. С. 68–76.
2. Магдич А. С. Типологія факторів економічного зростання: теоретико-методологічний аспект. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 2(19). URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2015/2/12.pdf> (дата звернення:

01.11.2020).

3. Томнюк Т. Л. Фактори забезпечення економічного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6399> (дата звернення: 01.11.2020).

О. В. Побережець

д.е.н, проф.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ОСНОВІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Функціонування та розвиток суб'єктів господарювання залежить від певних чинників, які характеризують фінансово-господарську діяльність за допомогою кількісних та якісних індикаторів. Передумовою життєздатності та базисом розвитку суб'єкта господарювання в межах конкурентного середовища є рівень його стабільності: фінансової, економічної, соціальної. Саме тому процес оцінки та управління фінансовою стійкістю забезпечує ефективність стратегії розвитку певного суб'єкта, враховуючи відповідні фактори впливу.

Необхідність проведення системного моніторингу фінансової стійкості, який передбачає забезпечення механізму перманентного спостереження за певним рівнем фінансової стійкості, пов'язано із наявністю суттєвих фінансових проблем у більшості суб'єктів господарювання, особливо в сучасних трансформаційних умовах.

Проблемам оцінки фінансової стійкості присвячені роботи багатьох науковців, а саме: Д. Білика, О. Павловської, Н. Притуляк, Н. Невмержицької, Г. Савицької, Г. Крамаренко, Л. Волощук, Н. Соловйової, Є. Мних, Г. Старостенка, Н. Бугаса, Є. Масленнікова, Ю. Цал-Цалко та інших.

Враховуючи значну кількість представлених наукових праць, питання оцінки фінансової стійкості з отриманням інформаційного підґрунтя щодо формування стратегії розвитку залишаються актуальними та потребують певних досліджень.

Зазначимо, що розуміння сутності питання та визначення стратегічних завдань впливає на формування підходів оцінки кризового стану суб'єкта господарювання та застосування системних заходів щодо його фінансової стабілізації. При цьому отримання обґрунтованих та вичерпних висновків на основі використання методики діагностики фінансової стійкості залежить від інструментальної підтримки з визначенням певних індикаторів та чинників.

Саме тому формування об'єктивної групи показників, які характеризуються принципами комплексності, ефективності та оптимальності, є важливим етапом на шляху проведення моніторингу фінансового стану суб'єкта господарювання. Наповненість методики відповідними показниками

залежить від цілей аналізу, доступних джерел інформації та особливостей діяльності суб'єкта, виявлення «слабких місць» якого надасть можливість корегування відповідних процесів за допомогою раціоналізації системи управління. Оцінка можливостей суб'єкта господарювання не тільки функціонувати, але й динамічно розвиватись, враховуючи наявні ресурси та гармонічно збалансовуючи позитивні та негативні грошові потоки, лежить в основі формування стратегії розвитку. Оцінка фінансового стану суб'єкта господарювання проводиться з використанням короткострокових, середньострокових та довгострокових орієнтирів, що впливає на рівень та реалізацію відповідних управлінських рішень. Підкреслимо той факт, що розвиток суб'єкта господарювання можливий лише завдяки стабілізації його фінансового стану та наявності резервів зростання, у тому числі матеріальних, трудових тощо.

На думку деяких авторів, фінансова стійкість представляє собою системний процес діяльності підприємства, який віддзеркалюється в його здатності погасити свої зобов'язання у відповідні терміни, забезпечуючи при цьому фінансовий баланс. В основі фінансового та економічного благополуччя суб'єкта господарювання лежить саме фінансова стійкість з певним набором сегментних складових. Серед елементів фінансової стійкості суб'єкта господарювання виділяють платоспроможність, яка по відношенню до даного показника розглядається з одного боку, як можливість забезпечувати фінансову стійкість за рахунок своєчасного і повного виконання платіжних зобов'язань, з іншого – як співвідношення між платежами суб'єкта та грошовими надходженнями [1, с. 16].

Рівень та стан фінансової стійкості напряму впливає на процес формування стратегії розвитку суб'єкта господарювання, визначаючи пріоритетні напрями та можливі загрози його функціонування. Підкреслимо, що визначення та ідентифікація умов фінансової неспроможності суб'єкта господарювання є основою виокремлення економічно оптимальних напрямів діяльності та прийняття для цього раціональних та обґрунтованих управлінських рішень, які пов'язані як з нейтралізацією негативних тенденцій, так й використанням потенційних можливостей відповідного суб'єкта. Саме з такими діагностичними процедурами пов'язаний процес проведення факторного аналізу, який базується на виявленні та групуванні чинників, які мають системний або дискретний характер.

Для потреб детального аналізу факторів, які призвели або можуть призвести до настання фінансової кризи суб'єкта господарювання, виділяють наступні екзогенні фактори: зниження кон'юнктури в економіці в цілому; зменшення купівельної спроможності населення; високий рівень інфляції та нормативно-правова нестабільність; нестабільність фінансового та валютного

ринків; посилення конкуренції в галузі.

Серед ендогенних факторів першочерговими є низький рівень кваліфікації персоналу та якості менеджменту; недоліки у виробничій сфері; прорахунки в інвестиційній політиці; низький рівень модернізації та екологізації [2]. В сучасних умовах головними завданнями управління фінансовою стійкістю є вирішення питань щодо виявлення негативних факторів, їх нейтралізації та мінімізації ризиків неплатоспроможності з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання. Зазначимо, що інформаційне забезпечення, яке містить дані про рівень фінансової стійкості, є обов'язковим параметром сучасної системи управління, яка носить стратегічний і оперативний характер, що дає можливість виявити ознаки фінансового дисбалансу та прийняти негайні заходи. У свою чергу, це потребує формування дієвого механізму оцінки фінансової стійкості суб'єкта господарювання, який базується на застосуванні принципів системного підходу, що уможливорює формування надійного фундаменту для розробки стратегії розвитку.

Таким чином, оцінка та управління фінансовою стійкістю, яка базується на системних показниках та визначенні пріоритетних напрямів і можливих загроз функціонування, є основою формування стратегії розвитку суб'єкта господарювання. Застосування системного моніторингу за рівнем платоспроможності та фінансовим станом суб'єкта господарювання забезпечить значні переваги, враховуючи нестабільність зовнішнього та внутрішнього факторного середовища.

Список використаної літератури

1. Масленніков Є. І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : монографія. Одеса : Прес-кур'єр, 2015. 316 с.
2. Куцинська М. В., Чавичалов І. І. Обліково-аналітичне забезпечення вибору стратегії розвитку підприємства під час його санації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/19-2017/57.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

Розділ 10

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Л. Є. Борисова

к.е.н., доц.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

В умовах наростаючої фінансово-економічної кризи в країні, опосередкованої зовнішніми та внутрішніми чинниками, які призводять до пошуку альтернативних джерел фінансування діяльності підприємств використання векселів для збільшення оборотних коштів суб'єкта господарювання стає все більш актуальним. На жаль, процес розвитку вексельного обігу гальмується певними чинниками, особливо це стосується проблем правового регулювання цих відносин. Так, в умовах скорочення обігового капіталу на підприємствах, скорочення інвестицій та кредитування, вексель як особливий цінний папір [1] можна використовувати засобом відстрочення платежу, що сприятиме скороченню дебіторської заборгованості в країні. Вексель є дуже цікавим фінансовим інструментом, що поєднує кілька властивостей: він є цінним папером, борговим зобов'язанням і платіжним інструментом [2, с. 147]. Як цінний папір вексель опосередковує інвестиційні відносини, а на товарному ринку – обслуговує розрахункові відносини.

Сьогодні, основою економіки України становлять малі та середні підприємства (МСП). Згідно «Стратегії розвитку МСП України 2017–2020», вексель був заявлений серед фінансових інструментів для покращення доступу до фінансування МСП. Але, згідно даним Моніторингу реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017–2020 рр. [3] заходи щодо розширення використання векселів вітчизняними МСП все ще знаходяться на стадії запровадження.

Для активізації ринку векселів в Україні потрібно провести вагому роботу. Одним з шляхів поступової інтеграції цього фінансового інструменту, може стати вексель з авалем банку, останній забезпечує платоспроможності векселедавця (трасанту). Використання підприємствами векселів з авалем банку має певні переваги:

- процедура оформлення векселя є простішою за, отримання кредиту;
- розрахунок векселем є набагато дешевшими за кредит;
- можливість розрахунків векселем без обмежень в обсягах коштів;
- низький ризик банків при авалюванні.

Зараз найбільшого поширення використання векселів отримало в аграрному секторі, де існує тривалий у часі цикл виробництва. Такі великі банки як Райффайзен України, ПУМБ та інші пропонують аваль векселів на

пільгових умовах для компаній агросектору. Здебільшого такою альтернативною кредитним коштом, як вексель користуються аграрні компанії з іноземним капіталом.

Для українських підприємств таке фінансове рішення є не завжди зрозумілим та зручним. По-перше, сьогоднішня наявна проблема не достатньої інформованості власників МСП щодо таких альтернативних фінансових інструментів і відсутність працюючого ринку векселів сильно гальмує їх використання. Скористатися усіма перевагами векселю МСП зможуть лише при наявності організованого чи біржового ринку торгівлі векселями. Але усі намагання відкрити організаційно оформлений ринок векселів, та реалізувати проект Торговельного вексельного майданчика було зруйновано браком коштів через кризу в економіці країни. По-друге, введення у період з 2013 р. по 2014 р. акцизного податку на операції з векселями (1,5% від суми векселя) зупинило операції з векселями на фондовому ринку, і після відміни так і не відновилися. По-третє, певне негативне ставлення податкових органів до використання векселів у розрахунках, що призводить з боку податківців до додаткових перевірок, яких намагаються уникати МСП, тому не розглядають вексель як альтернативний фінансовий інструмент. По-четверте, для започаткування цивілізованого вексельного ринку в Україні, необхідно організувати певну державну єдину інформаційну службу щодо обігу векселів. Даний орган буде уповноваженим надавати інформацію щодо реєстру ліквідних підприємств, які випустили векселі та підприємств, яким заборонено випуск векселів, дані про усі обмеження щодо обсягу випуску векселів одним суб'єктом господарської діяльності залежно від обсягу його активів, така інформація сприятиме прозорості обігу векселів, зниженню ризиків за ними та підвищенню ліквідності обігу цих цінних паперів.

Сучасний розвиток вексельного обігу в Україні гальмується рядом проблем, які необхідно поступово розв'язувати, а саме: брак практичного досвіду та фахівців в цій сфері потребує появи фахівців у цій сфері, та опанування зарубіжного досвіду використання векселів (наприклад, тоді як вітчизняні підприємства частіше використовують простий вексель, у зарубіжні практики здебільшого користуються переказним векселем, щоб у повній мірі скористатися заборгованістю власних дебіторів); відсутністю працюючого первинного ринку векселів, де вексель виступає частиною грошового ринку і є платіжним інструментом та вторинного ринку векселів, де він є частиною ринку фінансових послуг та фондового ринку, як інвестиційний інструмент; брак статистики вексельного ринку, та як наслідок неможливість комплексно проаналізувати стан цього ринку; відсутність єдиного відкритого реєстру видачі, обігу, протесту та погашення векселів як інформаційного ресурсу. Перелічені чинники, окрім іншого є наслідком не уніфікованого вітчизняного

та міжнародного вексельного законодавства, наявності розбіжності у нормативних актах, які регулюють вексельний обіг і потребують вдосконалення та гармонізації.

Список використаної літератури

1. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Маланчук Т. В., Савенко В. М. Особливості правового регулювання обігу векселів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 147–149.
3. Моніторинг реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017–2020 роки. URL: www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoringthe-Implementation-of-Ukraine's-SME-Development-Strategy-2017-2020-UKR.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

В. В. Бутенко

к.е.н., доц.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сьогодні в Україні відбуваються масштабні зміни в системі законодавства і державного управління. Дана політика орієнтована на входження в Європейський Союз на правах рівноправного партнера. Так само одним з основних орієнтирів є соціально-економічне зростання в регіонах в умовах фінансової децентралізації та побудова фінансового забезпечення населення заснованих на пріоритетних засадах в контексті євроінтеграційних процесів.

Дотримуючись умов Європейської соціальної хартії в Україні потрібно проводити реформування у сфері соціально-трудова відносин й виконання соціальних гарантій на підставі приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів та довести економічну спроможність держави виконувати свої функції.

В Україні проводиться реформування системи соціального захисту шляхом зростання в ній частки страхових відносин, які є більш адекватними ринковим соціально-економічним умовам та забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних ризиків на максимальну можливу кількість учасників. Водночас, цілий ряд чинників, серед яких значна кількість пілг, великий дефіцит Пенсійного фонду України, низька довіра населення до фінансових установ, негативна демографічна ситуація тощо, не дає змогу швидко змінити існуючу структуру, що негативним чином може позначитися на майбутнє [1].

Навіть після визнання стратегічним пріоритетом орієнтацію на європейську модель, в українському законодавстві неодноразово пропонувалися властиві для радянських часів пільги для нових категорій громадян. Як наслідок, держава, не маючи необхідних ресурсів, брала на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту, що не мало жодного соціального чи економічного ефекту, крім встановлення привілеїв для окремих соціальних груп або представників певних професій.

Так, наприклад, в Україні існує розгалужена система пільг та допомог, яка, до того ж, надається населенню без перевірки нужденності. Протягом 1996–2015 рр. таку перевірку здійснювали при виплаті лише 2–7% усіх соціальних допомог. Слід відзначити, що в цілому по ЄС близько 10% допомог надаються з перевіркою отримувачів на нужденність. По країнах ЄС найбільше таких допомог у 2014 р. було в Ірландії (31,1%) та у Данії (35,7%). В Україні, наприклад, у 2009 р. з існуючих 125 видів пільг лише 44 види пільг було передбачено для 45 найбільш соціально незахищених категорій громадян. Інші 39 видів пільг надавалися 57 категоріям працездатного населення за професійною ознакою або родом занять, а ще 45 видів пільг надавалися 14 категоріям громадян, які мають певні заслуги перед державою [1].

Це призводить до того, що значна частина фінансових ресурсів спрямовується на виплату соціальних допомог та пільг населенню, яке цього не потребує з огляду на достатній рівень їхнього доходу. Якщо в країнах ЄС вона становить близько 50% соціальних трансфертів, направлених на бідні верстви населення, то в Україні цей показник трохи вище 19% [2, с. 128]. Внаслідок цього, у структурі загальних доходів населення біля 40% становлять різноманітні соціальні трансферти, що є занадто обтяжливим для економіки країни.

Кількість та розмір соціальних трансфертів є специфічними для кожної держави, оскільки вони формуються не лише під дією політичних та економічних чинників, а й соціально-культурних і морально-етичних, які притаманні даному суспільству. Навіть в межах Європейського Союзу, країни якого з кожним роком все більше інтегруються в єдиний економічний, соціальний та політичний простір, є значні відмінності у системі соціального захисту. Так, наприклад, такий вид соціального трансферту, як допомога при народженні дитини, повністю відсутній в одних країнах (Греція, Австрія, Португалія), проте є у їхніх найближчих сусідів (Іспанія, Данія, Італія) [3, с. 5].

В останні роки у більшості розвинених країн світу відбувається реформування систем соціального захисту шляхом зменшення частки державних ресурсів у загальних соціальних витратах та розширення ролі загальнообов'язкового державного та добровільного приватного соціального страхування. Незважаючи на світові тенденції, в Україні рівень державного

фінансування протягом досліджуваного періоду залишається відносно сталим [4, с. 53].

Останнім часом більшість країн світу, незважаючи на основні принципи побудови своїх систем соціального захисту, намагаються все більше залучати до їх фінансування приватні кошти через різноманітні недержавні фонди соціального страхування, робота яких базується на накопичувальному принципі. Необхідність таких структурних перетворень виникла як під тиском ускладнення демографічної ситуації (тільки під дією цього чинника за підрахунками Європейської комісії витрати на соціальний захист у найближчі два десятиліття зростуть на 4–8% у структурі ВВП), так і в результаті негативної економічної ситуації у світі [3, с. 6].

Все це зумовлює пошук нової стратегії розвитку і фінансування соціального захисту. За сучасних умов вона повинна базуватися, перш за все, на інвестиційних та конкурентних механізмах формування доходів населення. Аналізуючи джерела фінансування соціального захисту, діючий механізм реалізуються через приватні соціальні фонди (страхові організації, недержавні пенсійні фонди), в свою чергу вони повинні діяти не як пасивні отримувачі грошових коштів, заснованих на законодавчо встановлених нормах, а як агенти активного прояву економічних відносин, які є учасниками формування інвестиційного потенціалу держави.

Список використаної літератури

1. Фінансове забезпечення соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/d36be6e1b37286eb2be9f625e38700b5.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Осіпова Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 125–138.
3. Борисюк О. В. Імплементация зарубіжних моделей соціального страхування до вітчизняних реалій. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4. С. 5–8.
4. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54.

Т. О. Журавльова

к.е.н., доц.

СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЯ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Досліджувана тема є актуальною, адже основна діяльність страхових компаній пов'язана з прийняттям відповідальності збитків від настання різного

роду ризиків та формуванням таким чином страхового портфеля – сукупності прийнятих на страхування ризиків, застрахованих об'єктів чи осіб.

Поточна та перспективна діяльність страхової компанії спирається на страховий портфель. Від структури та якості сформованого страхового портфеля залежать: обсяги надходжень страхових платежів; виплати страхового відшкодування та їх коливання; платоспроможність; фінансова стійкість. При неправильному управлінні, включення до страхового портфелю ризиків, що взаємопов'язані між собою або катастрофічних ризиків може привести до накопичення збитків, а у найгіршому випадку – до банкрутства страхової компанії.

У зв'язку з появою нових видів ризиків, обумовлених розвитком інформаційних технологій та автоматизованих систем управління, нових інструментів управління страховими ризиками, актуалізується необхідність дослідження питань управління страховим портфелем.

Питання формування та управління страхового портфеля знаходились у полі зору таких вітчизняних вчених як В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, Н. М. Внукова, К. Г. Воблий, О. Д. Вовчак, О. О. Гаманкова, О. В. Мурашко, С. С. Осадець, Л. О. Позднякова, Я. П. Шумелда, а також зарубіжних – Т. Є. Гварліані, С. Л. Єфімов, Є. В. Коломін, В. К. Коньшин, Л. О. Орланюк-Малицька, В. К. Райхер, Л. І. Рейтман, К. Є. Турбша, В. В. Шахов, Р. Т. Юлдашев, Л. О. Юрченко, Н. М. Яшина.

Для характеристики будь-якого страхового портфеля використовують показник ризику, що свідчить про ймовірність настання страхових подій, за яких страховик може понести збитки, спричинені формуванням певної величини та структури страхового портфеля, а також визначеним переліком страхових послуг, що надаються страховиком на страховому ринку. Кожна страхова компанія має на меті зменшити даний показник, формуючи збалансований страховий портфель, який складається з великої кількості страхових ризиків, що за своєю величиною, її вартісним вираженням і схильністю до небезпек були би рівнозначними [1, с. 202].

Слід відзначити визначення, яке надала Н. М. Яшина: «страховий портфель – це вартість страхових ризиків, прийнятих на страхування з набором певних фінансових інструментів, які забезпечують фінансову стійкість страхової організації, на принципах еквівалентності, збалансованості та ефективності» [2, с. 84].

Н. О. Шишпанова, Ю. С. Сердечна пропонують розглядати страховий портфель як обсяг прийнятих на страхування ризиків і вартісних зобов'язань страховика по сформованій сукупності договорів страхування [3, с. 69].

На думку Н. В. Ткаченко та О. А. Водолазької страховий портфель – це сукупність ризиків, які за результатами аналізу й оцінки в процесі реалізації

андеррайтингової політики були прийняті на страхування, трансформовані у фактичну кількість застрахованих об'єктів або укладених страхових договорів, свідчать про видове наповнення страхового портфеля і характеризують його з кількісної та якісної сторін. Звідси випливає, що страховий портфель характеризується такими елементами: сукупністю ризиків, прийнятих на страхування; кількістю застрахованих об'єктів; числом страхових договорів; обсягом страхових внесків; розміром загальної страхової суми; величиною зобов'язань страховика перед страхувальниками [4, с. 150].

О. С. Журавка пропонує наступне визначення цього поняття: «страховий портфель – це обсяг прийнятих на страхування ризиків і вартісних зобов'язань страховика по сформованій сукупності договорів» [1, с. 202].

Застосування зазначеного підходу актуалізується в умовах зростання значимості участі страховиків в інвестиційних процесах та необхідності дотримання співставності страхового та інвестиційного портфелів компанії, відповідності їх структури за термінами, рівнем ризику, ліквідністю та іншими параметрами.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед підходів до трактування сутності страхового портфеля, можна виділити такі основні напрями: з використанням абсолютних показників, з використанням вартісних показників та через управлінський аспект.

Список використаної літератури

1. Журавка О. С. Теоретичні основи формування страхового портфеля. *Бізнес Інформ*. 2012. № 5. С. 201–204.
2. Яшина Н. М. Страховой портфель как основа обеспечения финансовой устойчивости страховой организации. *Финансы и кредит*. 2007. № 20. С. 84–87.
3. Шишпанова Н. О., Сердечна Ю. С. Теоретичні основи формування страхового портфеля. *Наукові праці. Економіка*. 2017. Вип. 290. Т. 302. С. 67–71.
4. Ткаченко Н. В., Водолазська О. А. Дискусійні питання теорії страхового портфеля. *Фінансовий простір*. 2015. № 3 (19). С. 146–154.

S. O. Nikola

Ph.D. in Economics, Assoc. Prof.

SHADOW SECTOR OF THE ECONOMY IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE THIS PHENOMENON

The research topic is relevant, because today the problem of the shadow economy is present in almost all countries. The functioning of the shadow sector of the economy in Ukraine leads to a significant reduction in the financial resources of the state, increasing the tax burden, reducing the investment attractiveness of the country, the degradation of the budget system. The fight against shadowing in

Ukraine is a topical issue today, because, as economic indicators show, the phenomenon of the shadow sector of the economy tends to increase. Therefore, the question of finding and implementing an effective mechanism for de-shadowing the economy to ensure sustainable economic development of the country, improve the level and quality of life and strengthen national security is urgent.

At the present stage, there are many interpretations of the concept of «shadow economy», according to the Official Website of the Ministry of Economic Development and Trade «shadow economy» is an unregistered economic activity of an economic entity, characterized by minimizing costs for production, works and provision services, tax evasion, fees, statistical questionnaires and submission of statistical reports, which results in violation of statutory norms (minimum wage, working hours, working conditions and safety, etc.) [1].

There are shadow economy «consequential» and «passive», depending on who benefits from it. In a «consequential» shadow economy, both parties to the transaction benefit from it, for example, when paying in cash, the customer does not demand an invoice and receives a discount, and the supplier saves on tax costs without registering the transaction. In a «passive» shadow economy, only the seller benefits from it when he sells a good or service without a check and evades taxes [2].

In Ukraine, the shadow economy is most manifested in the following areas: financial, banking, investment, insurance, trade and intermediary, and so on. Through them, a significant part of the funds is withdrawn from the state distribution system, which hinders the process of optimizing economic relations. The existence of the shadow sector is closely linked to corruption, and more precisely, the shadow economy is actually the basis of corruption [3, p. 65].

Given the imperfections of the law, corruption, the unstable economic and political system associated with the situation in Russia, exchange rate fluctuations, businesses are looking for ways to evade legal activity, developing new or using already established illegal shadow schemes. Examples of this are: wages in envelopes, for tax evasion; income minimization; conducting «black accounting»; money laundering; underground production; fraud; illegal markets.

The lack of sufficient guarantees for the protection of business activities, in particular property rights, is currently one of the reasons for the outflow of capital from Ukraine. Inefficient tax policy leads to a decrease in state budget revenues due to the growth of the shadow sector. Unstable legislation deters entrepreneurs from legalizing their activities and forces them to go into the shadows. The severity of the tax burden is determined by one of the most important factors stimulating the growth of the shadow economy and the intensification of criminal economic activity. After all, the state must provide stable favorable conditions for the development of the business sector in the legal economy [4].

According to the results of the analysis carried out by the Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine, the consequences of the shadowing of the economy, in particular its financial sphere, are: ineffectiveness of monetary policy levers due to a significant amount of hryvnia and currency; reducing the effectiveness of fiscal instruments; loss of part of the investment potential of society etc.

Thus, we can identify a number of factors that cause an increase in the shadow economy: the lack of a single regulatory body; economic instability; impoverishment of a large part of the population and a significant gap between rich and poor; excessive tax burden, uneven tax pressure, which leads to tax evasion; inconsistency of tax, financial, investment, customs and other components of economic policy of the state; corruption in the management staff at various levels; outflow of capital through offshore zones.

Given the above, we want to propose the following ways to solve the problem of the shadow economy in Ukraine: first, to create an effective legal framework for de-shadowing, standards, sanctions that can regulate the de-shadowing of the economy and strengthen the fight against corruption. Secondly, to create a single supervisory body that will monitor and evaluate the shadow sector of Ukraine. Currently, these functions are entrusted to several bodies that are governed by different regulations, which leads to difficulties in decision-making, and as a result – inefficient activities of regulatory authorities. Third, strengthen control over the virtual sector of the economy, and update the Convention on Cybercrime, which was ratified in 2005. Fourth, implement foreign experience in de-shadowing financial flows, which will help prevent new methods of legalizing shadow capital.

Thus, we can conclude that the level of the shadow economy in Ukraine is quite high, so these measures are appropriate and necessary for the stabilization and future development of the Ukrainian economy. This will raise it to the level of developed European countries. Further priorities in the fight against the shadowing of the economic sector should be to combat the shadowing of financial flows and the legalization of the labor market.

References

1. Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Official page of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Shadow economy in Ukraine: state, trends, ways to overcome : analyst. review / edited by: S. Chernyavsky, V. Nekrasov, A. Titko, etc. Kyiv : Nat. acad. internal Affairs, 2017. 152 p.
4. Bochi A., Povoroznyk V. Shadow economy in Ukraine: causes and ways to overcome. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

Зміст

Розділ 1 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

П. П. Білик АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ В ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ	3
Н. В. Ільсва ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ТА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ	6
Е. А. Крістева ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ	8
В. В. Нижникова ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ.....	11
А. В. Смітюх ЩОДО ОБМАНУ ЯК ЛЕГАЛЬНОГО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОСІВІТУ	14

Розділ 2 ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Б. С. Бачур ФОРМАЛІЗМ У ПРАВІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....	17
І. В. Борщевський ДОЦІЛЬНІСТЬ ЯК МЕТА ПРАВОНАСТОСУВАННЯ.....	19
О. Д. Гринь ЮРИДИЧНИЙ ДОСВІД ЯК ЧАСТИНА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	22
О. І. Домбровський СУДОВА РЕФОРМА ГЕТЬМАНА К. РОЗУМОВСЬКОГО	24

О. І. Донченко ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ В ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ВЧЕННІ С. ПУФЕНДОРФА.....	27
Р. С. Притченко СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО- ПРАВОВИХ ЯВИЩ	30
О. М. Нагуш ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДИСТАНЦІЙНИХ КОНТРАКТАХ.....	32
О. О. Нігрєєва ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ERGA OMNES У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	35
Т. С. Садова ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗРІЗНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	37
Є. Д. Стрельцова ДО ПИТАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНІСТЬ МОРСЬКОГО СУДНА.....	40

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

Л. О. Бакало АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БУЛІНГ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДІТЕЙ	43
О. В. Білостоцький ДОКТРИНА ІМУНІТЕТУ І ДИСКРЕЦІЯ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ	47
Т. Л. Грибова АКТИ РЕАГУВАННЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ.....	49
Л. О. Корчевна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	51
К. В. Курандо ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ТА МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖІВ	53
А. В. Левенець ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЄЮ В ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ	56

С. В. Пілюк	
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ	59
С. В. Ромашкін	
ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ УЧАСТІ В ОBOB'ЯЗКОВІЙ СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	63
В. В. Сліпенюк	
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	65
Т. В. Степанова	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ МОЖЛИВОСТІ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ....	68

Розділ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

А. Д. Данилюк	
ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	71
Д. А. Деменчук	
ЕКСТРЕМІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ	73
І. А. Дришлюк	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ОСОБАМИ, ЩО КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	76
О. Д. Жученко	
ВИЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	80
О. М. Миколенко	
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД УЧАСТІ МЕДІАТОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	83
О. В. Нарожна	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ.....	85
Б. М. Орловський	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	87

Т. О. Павлова	
ЗАСОБИ БЕЗПЕКИ ЗА НОРМАМИ ПРОЕКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	90
Т. В. Родіонова	
ОЗНАКИ ОСОБИ ЗАСУДЖЕНОГО, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ	92
О. А. Чуваков	
ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИННИКИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ СИСТЕМУ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	95

Розділ 5

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

В. Р. Барський	
ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ СИСТЕМ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	98
Н. М. Булат	
ПРАВОВА ПРИРОДА АКТИВ, ПРИЙНЯТИХ АДМІНІСТРАТОРАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДОМЕНІВ ВЕРХНЬОГО РІВНЯ	102
І. О. Голоденко	
ЗМІНА ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЙОГО ПОРУШЕННЯ	107
К. М. Гусейнова	
ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД МАТЕРІ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	110
А. М. Комаренко	
УРЯДОВИЙ ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАЦЮ»: КРОК ВПЕРЕД, ДВА КРОКИ НАЗАД.....	114
Є. М. Корнеєва	
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРИ	118
А. Л. Святошнюк	
ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НЕРОЗГОЛОШЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (NON-DISCLOSURE AGREEMENT).....	121
Д. М. Сытников	
ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРА ОБ ОКАЗАНИИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ	123

М. С. Федорко СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	126
--	-----

Розділ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

О. В. Горняк ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ВПЛИВИ	130
І. О. Залецька ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЇНИ.....	133
І. А. Ломачинська МОНЕТАРНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	135
Ю. О. Максимова ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	139
Ю. В. Пічугіна СУЧАСНИЙ СТАН ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	141
О. Г. Рудик ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	143
І. П. Скороход СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	145

Розділ 7

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ І БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Ю. С. Воротнюк ПОЗИТИВНІ І ДЕСТРУКТИВНІ СТОРОНИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТОМ	147
--	-----

І. В. Гайворонська	
МАРКЕТИНГ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ.....	149
Ю. Л. Грінченко	
ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КОНЦЕПЦІЇ «ІНДУСТРІЯ 4.0».....	152
Т. І. Єгорова-Гудкова	
ПРИРОДОПОДІБНІ МОДЕЛІ ТА ПРОЕКТУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	154
М. А. Кіріліна	
МЕТОДОЛОГІЯ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	156
Д. С. Кригін	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	158
К. О. Литвиненко	
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНИМИ КОМАНДАМИ.....	160
О. В. Садченко	
СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ДОСВІДУ.....	163
О. О. Селезньова	
АВТОМАТИЗАЦІЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	166
М. П. Чайковська	
ОСОБЛИВОСТІ ПОРТАЛЬНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ МАРКЕТИНГОВИМИ ПРОЕКТАМИ.....	168
А. А. Шкеда	
МАРКЕТИНГ ВЛИЯНИЕМ КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ ГРОУЗ- ХАКИНГА.....	171

Розділ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

В. І. Борщ	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	175
І. М. Ненно	
ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ INDUSTRY 4.0.....	177

Н. М. Столбуненко ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	179
О. М. Столбуненко-Волошина КАРДИНАЛЬНЕ РЕФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	182
А. В. Церковна РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В АВТОТРАНСПОРТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	184

Розділ 9

ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Е. С. Бєлева УКРАЇНСЬКА МЕДИЦИНА: ПЕРСПЕКТИВНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я	188
М. М. Гоголь, С. В. Багдікян СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	191
Д. О. Гузь РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ.....	193
Н. Л. Кусик, Д. А. Ільченко ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	196
Л. О. Масіна, В. М. Масін ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	199
М. В. Новікова ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	202
О. В. Побережець ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ОСНОВІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ.....	206

Розділ 10

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Л. Є. Борисова	
СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ	209
В. В. Бутенко	
РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	211
Т. О. Журавльова	
СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЯ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ	213
S. O. Nikola	
SHADOW SECTOR OF THE ECONOMY IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE THIS PHENOMENON	215

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
75-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

25 – 27 листопада 2020 р.
м. Одеса

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний редактор
А. В. Смітюх

**Економіко
Правий
Факультет**

ОНУ імені І.І.Мечникова

Підписано до друку 18.11.2020.
Формат 60x84/16. Ум.-друк.арк. 13,55.
Наклад 100 прим. Зам. № 2011-14.

Видавець ПП «Фенікс»
(свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002)
65009, м.Одеса, вул. Зоопаркова, 25,
тел. + 3 8 048 795-91-60, тел. +3 8 050 7775901
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com